

SUKUPOLVIEN KETJUSSA

Maatilan sukupolvenvaihdos sosiaalisena prosessina

Satu Oikarinen

Pro gradu -tutkielma

Sosiologia

Yhteiskuntatieteiden

ja filosofian laitos

Jyväskylän yliopisto

Syksy 2011

TIIVISTELMÄ

SUKUPOLVIEN KETJUSSA

Maatilan sukupolvenvaihdos sosiaalisena prosessina

Satu Oikarinen

Sosiologia

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Jyväskylän yliopisto

Ohjaaja: Ilkka Alanen

Syksy 2011

Sivumäärä: 100 sivua + 3 liitettä

Maatilan sukupolvenvaihdos nähdään useimmiten pelkästään taloudellisena toimenä eli omaisuuden siirtymisen näkökulmasta. Tällöin jää huomioitta, että sukupolvenvaihdos on kuitenkin mitä suuremmassa määrin myös sosiaalinen prosessi, joka liittyy ihmisten välisiin suhteisiin. Tässä tutkimuksessa sukupolvenvaihdos käsitteellistetään prosessina, joka alkaa jo lapsuudessa jatkajaksi sosiaalistumisesta ja päättyy lopulta onnistuneeseen sukupolvenvaihdokseen. Jatkajaksi kasvaminen, jatkajan valinta, viljelijän ammatissa toimiminen ja tilanpidosta luopuminen ovat sukupolvenvaihdoksen vaiheita, jotka kaikki saavat merkityksensä ihmisten välisessä kanssakäymisessä.

Talonpoikaisen elämäntavan keskeisin kulttuurinen malli, jatkajuuden ideaali on tutkimuksen keskiössä. Tutkimuksessa tarkastellaan 2000-luvulla sukutilaa jatkaneiden viljelijöiden sitoutumista jatkuvuuden tavoitteluun sekä sitä, millä tavalla tämä sitoutuminen määrittää sukupolvenvaihdosprosessia. Tutkimuksen perusteella on mahdollista esittää kaksi jatkajuutta selittävää ideaalityyppiä, talonpoikainen jatkajaksi kasvaminen ja yrittäjäpäättökseen perustuva päätös ryhtyä tilan jatkajaksi. Nämä ideaalityypit eroavat toisistaan ennen kaikkea suhtautumisessaan tilojen jatkuvuutta määrittävään kulttuuriseen malliin.

Tutkimuksen perusteella on syytä huomata, ettei sukupolvenvaihdos sosiaalisena prosessina ole ohi vielä siinä vaiheessa, kun tila siirtyy seuraavan polven hallintaan. Sukupolvenvaihdoksessa kun on kyse paitsi tilan juridisesta siirtymisestä jatkajalle, myös vastuun siirtymisestä. Tilasta luopuminen ja siihen keskeisesti kytkeytyvä vastuun siirtymisen prosessi ei useinkaan ole tiloilla täysin ongelmaton. Juuri tästä syystä sukupolvenvaihdos voi johtaa tilatasolla myös ihmissuhteisiin liittyviin ristiriitoihin vanhan ja nuoren polven välillä.

Avainsanat: maatila, sukupolvenvaihdos, jatkaja, luopuja, jatkuvuuden skripti

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO.....	6
1.1 Maatilan sukupolvenvaihdokset tutkimuskohteena.....	6
1.2 Tutkimuskysymykset	8
1.3 Tutkijan asema tutkimuskentällä	9
2 TUTKIMUKSEN TAUSTAA.....	12
2.1 Maatalous muutoksessa.....	12
2.2 Maatilojen sukupolvenvaihdokset EU-aikana	14
3 KÄSITTEIDEN MÄÄRITTELYÄ	17
3.1 Jatkuvuuden skripti	17
3.2 Sukupolvenvaihdos.....	19
3.3 Jatkaja ja luopuja	21
4 SUKUPOLVENVAIHDOSPROSESSI	23
4.1 Jatkajan hautominen	23
4.2 Jatkajan valinta	25
4.3 Yhteisjohtajuus.....	28
4.4 Luopujan lähtö.....	30
5 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	32
5.1 Haastateltavien tavoittaminen.....	32
5.2 Haastattelutilanteet	33
5.3 Teemahaastattelu	35
5.4 Aineiston järjestäminen ja analysointi	36
6 AINEISTO.....	39
6.1 Aineiston hankinnan sijoittuminen Keski-Pohjanmaalle.....	39
6.2 Tutkimukseen osallistuneet tilat	40
6.3 Tilojen esittely	41

7 SUKUTILAN JATKAJAKSI – JATKAJUUDEN IDEAALITYYPIT.....	46
7.1 Jatkajaksi kasvamisesta viljelijän ammatinvalintaan.....	47
7.2 Naisena jatkajaksi.....	54
7.3 Tilan jatkaminen yrittäjyyspäätöksenä.....	57
8 SUKUPOLVENVAIHDOS.....	66
8.1 Yhteisyrittäjyydestä sukupolvenvaihdokseen.....	66
8.2 Sukupolvenvaihdos porttina uuteen ammattiin.....	70
8.3 Vastuun siirtyminen.....	73
8.4 Sukupolvenvaihdos ja ihmissuhteet.....	79
8.5 Luopumisen vaikeus.....	85
9 POHDINTA.....	90
LÄHTEET.....	93
Liite 1: Taustatietolomake haastateltaville.....	101
Liite 2: Teemahaastattelu jatkajat.....	102
Liite 3: Teemahaastattelu luopujat.....	104

KUVIO 1: Keskipohjanmaan kartta, sivulla 39.

ALKUSANAT

Tieni maisteriksi on ollut monellakin tavalla mäkinen ja mutkainen. Yliopisto-opinnot alun perin pitkästi yli kymmenen vuotta sitten aloittaneena ja lähes kuusi vuotta yliopistolta välillä kokonaan pois olleena valmistuminen tuntui hetkittäin vain kaukaiselta haaveelta. Nyt, kun voin todeta maalin viimein jo hämmöttävän, on aika kiittää.

Haluan kiittää niitä keskipohjalaisia tiloja, jotka osallistuivat tutkimukseen ja kertoivat sukupolvenvaihdostarinansa. Ilman teitä tämä tutkimus ei olisi onnistunut. Kiitos myös niille maaseutuviranomaisille, joiden kautta sain yhteyden näille sukupolvenvaihdoksen tehneille tiloille. Erityiskiitos maaseutujohtaja Pasi Liikaselle kannustavasta suhtautumisesta ja kiinnostuksesta tutkimustani kohtaan. Graduni ohjaajaa, YTT, dosentti Ilkka Alasta, kiitän rakentavasta palautteesta ja kannustavista kommentteista. Keski-Pohjanmaan kulttuurirahastolle kuuluu suuri kiitos saamastani apurahasta, joka mahdollisti erityisesti aineiston keruun ja sitä kautta pitkälti koko tutkimuksen onnistumisen.

Opiskelun yhdistäminen maataloustyöhön ja perhe-elämään ei ole ollut aina helppoa. Kiitos kotiväki; Heikki, Iina, Vili ja Valto, kärsivällisyydestä ja tuesta. Kiitos äiti ja isä, Pirkko ja Sauli, avusta arjen pyörittämisessä. Kiitos Anne ja Mervi, kannustuksesta ja rohkaisusta.

1 JOHDANTO

1.1 Maatilan sukupolvenvaihdokset tutkimuskohteena

Hilkka Vihinen (2004) kuvaa maanviljelijää sukutilansa jatkuvuuden tavoittelussaan kuin mittaamattoman arvokasta ming-maljakkoa kantavaksi ihmiseksi, jonka on saatava laskettua maljakko ehjänä seuraavan sukupolven syliin. Sukutilan jatkuvuuden tavoittelua voidaankin pitää talonpoikaisen elämäntavan keskeisimpänä kulttuurisena mallina, skriptinä (ks. esim. Katila 2000, 201; Lassila 2005, 169; Silvasti 2001, 16). Talonpoikaista elämäntapaa väitöskirjassaan tutkinut Tiina Silvasti (2001) löytää talonpoikaisesta elämäntavasta kolme keskeistä skriptiä, joita jatkuvuuden skriptin ohella ovat myös sukupuolisidonnaisen työnjaon malli sekä produktioistinen suhde luontoon ja ympäristöön. Skriptit ovat tiukasti toisiinsa lomittuvia ja toisiaan tukevia. Etenkin voidaan nähdä, että muut skriptit turvaavat jatkuvuuden skriptin toteuttamista (Lassila 2005, 148). Voidaan sanoa, että jatkuvuuden ideaali on viljelijäväestön keskuudessa yleisesti hyväksytty kulttuurinen malli, sillä nekin, jotka kyseenalaistavat sen, tunnistavat mallin olemassa olon (Silvasti 2001, 289).

Jatkuvuuden tavoittelu voidaan nähdä prosessina, joka alkaa jo potentiaalisen jatkajan ollessa lapsi ja onnistuessaan se päättyy toteutuneeseen sukupolvenvaihdokseen. Jatkuvuuden ideaalin toteuttamisessa kriittisin vaihe onkin sukupolvenvaihdostilanteessa (Katila 2000, 205). Sukupolvenvaihdos on merkittävä vaihe sekä jatkajan että luopujan elämäkulussa ja se sitoo sukupolvien elämäkulut toisiinsa erityisellä tavalla. Sukupolvenvaihdostilanteessa tilaan liittyvät arvot ja tunnelataukset siirtyvät seuraavalle sukupolvelle ja jatkaja kiinnittyy osaksi ”tilan tarinaa”. Jos perheen identiteetti on vahvasti kytkeytynyt maanviljelykseen elinkeinona, vain onnistuneen sukupolvenvaihdoksen kautta voidaan taata identiteettikertomuksen säilyminen ehyenä. (Silvasti 2001, 106, 127.)

Suomalaisen maatalouden toimintaympäristö on kohdannut rajuja muutoksia viimeksi kuluneiden vuosikymmenien aikana. Näiden muutosten seurauksena on muuttunut

ratkaisevasti myös se tilanne, jossa tilojen jatkuvuutta määritellään. Maatalouden kohtaamat toimintaympäristöjen muutokset sen paremmin kuin nyky-yhteiskunnan yksilöllisyyttä korostava arvomaailmakaan eivät tee jatkuvuuden ideaalin toteuttamista helpoksi. Vaikka olisi vahvasti sosiaalistunut jatkajaksi, muutokset maatalouden taloudellisissa, poliittisissa ja hallinnollisissa toimintaympäristöissä vaikeuttavat monissa tapauksissa jatkajuuspäätöksen tekemistä. Modernisaatioteoriat taas korostavat yksilön vapautumista suvun ja perheen kahleista, mutta talonpoikaisen jatkuvuuden ideaalin toteuttaminen tekee väistämättä perheenjäsenet riippuvaisiksi toisistaan. (Silvasti 2001, 288–289.)

Ollaan tilanteessa, jossa tradition kestävyyttä koetellaan. Kyse on siitä, näyttäytykö jatkajuus enää toimivana elämönhallinnan strategiana? Sukupolvenvaihdosten raju väheneminen EU-jäsenyyden aikana viestii omalta osaltaan siitä, ettei jatkuvuuden skriptiä ainakaan pidetä yhtä itsestäänselvänä elämönhallinnan välineenä kuin ennen. Tänä päivänä maatilojen lapsilla voi sanoa olevan samanlaiset työ- ja kouluttautumismahdollisuudet kuin muillakin lapsilla, eikä sukutilan jatkaminen enää useinkaan näyttäydy pakonomaisena asiana, jolle ei ole vaihtoehtoja (Hangasmaa 2002, 84; Lassila 2005, 175–177). Edes vanhemmat eivät juurikaan tuo esille jatkajuuteen liittyviä toiveitaan tai painosta lastaan tilan jatkamiseen (Sireni 2002, 149).

Maatilan sukupolvenvaihdoksia toteutuu Suomessa tätä nykyä ennätysellisen vähän. Jos halutaan, että Suomessa myös tulevaisuudessa on perheviljelmiin perustuvaa maataloutta, on syytä olla huolissaan tiloilla tapahtuvien sukupolvenvaihdosten määrästä. Tutkimustietoa sukupolvenvaihdoksiin liittyen tarvitaan, jotta voidaan ymmärtää, mitkä tekijät vaikuttavat sukupolvenvaihdosten toteutumiseen. Tässä tutkimuksessa tarkastellaan, mistä lähtökohdista 2000-luvulla maatilan jatkajiksi tulleet viljelijät näkevät tilan jatkamisen ja miten sukupolvenvaihdos voidaan käsitteellistää sosiaalisena prosessina. Talonpoikaisen elämäntavan keskeisin kulttuurinen malli, jatkuvuuden ideaali, ja sen ilmeneminen sukupolvenvaihdosprosessissa on tutkimuksen lähtökohtia ja pyrkimyksenä onkin selvittää, mikä on jatkuvuuden tavoittelun merkitys tilan jatkamiselle tänä päivänä.

Perheyritysten sukupolvenvaihdoksiin liittyy aina sekä kova juridis-taloudellinen että pehmeämpi behavioristinen ulottuvuus (Koiranen 2000, 114). Edelliseen kuuluvat mm. taloudelliset sitoumukset sekä verotuskäytännöt, jälkimmäinen taas käsittää kulttuuriin, arvoihin ja asenteisiin liittyviä tekijöitä. Suomessa tehtyä perheyritysten sukupolvenvaihdoksiin liittyvää tutkimusta leimaa suurelta osin keskittyminen pelkästään kovien asioiden tarkasteluun. Lähes kokonaan puuttuu sen tyyppinen tutkimus, jossa tarkasteltaisiin sukupolvenvaihdoksia arvoihin ja asenteisiin liittyvänä prosessina, joka koskettaa sukupolvenvaihdokseen osallistuvien ihmisten elämää. Kuten Laukkanen (1994, 1–2) toteaa, useimmiten sukupolvenvaihdosprosessissa mukana olevien ihmisten kokemukset ja prosessiin liittyvät emotionaaliset ja käytännön asiat rajautuvat ulos sukupolvenvaihdoksiin kohdistuvasta tutkimuksesta.

Erityisen vähän behavioristisesta näkökulmasta on tutkittu maatilojen sukupolvenvaihdoksia. Maatilan sukupolvenvaihdos nähdään tutkimuksellisesti yleensä ennen kaikkea taloudellisena toimena, johon liittyy ensisijaisesti verotusratkaisujen, rahoitusmahdollisuuksien sekä erilaisten tukimuotojen selvittäminen. Kuitenkin maatilan sukupolvenvaihdos on nähtävissä laajemmin, kuin yksittäisenä toimena, jossa omistus siirtyy sukupolvelta toiselle. Kyse on monitahoisesta prosessista, jossa korostuvat niin talonpoikainen elämäntapa, ihmissuhteiden psykodynaamikka kuin tunteetkin. Usein maatilan sukupolvenvaihdoksessa on mukana pariskunta sekä luopujana että jatkajana, jolloin koko muutosprosessi saa uusia ulottuvuuksia neljän eri henkilön henkilökohtaisten ominaisuuksien, arvojen ja tavoitteiden kautta. (Lassila 2005, 14, 69.)

1.2 Tutkimuskysymykset

Maatilan sukupolvenvaihdos käsitteellistetään tässä tutkimuksessa nelivaiheisena prosessina, jonka kautta jatkajan jatkajaksi kasvaminen ja vastuun siirtyminen sukupolvelta toiselle tulee näkyväksi. Prosessin eri vaiheiden kautta on tarkoitus luoda kokonaisvaltaista kuvaa siitä, miten päätyminen sukutilan jatkajaksi tapahtuu ja miten maatilan sukupolvenvaihdos etenee jatkajan ja luopujan välisenä roolien sopeuttamisen prosessina. Sukupolvenvaihdosta

tarkastellaankin tässä tutkimuksessa ennen kaikkea prosessina, joka saa muotonsa ihmisten välisessä kanssakäymisessä.

Pro gradussani on tarkoitus tarkastella, *miten maatilalla toteutuva sukupolvenvaihdos etenee sosiaalisena prosessina eli prosessina, joka käsittää sekä jatkajan jatkajaksi sosiaalistumisen että luopujan läpikäymän tilasta luopumisen osittain yhteen kietoutuneet prosessit?* Koska tutkimuksellinen kiinnostus suuntautuu tilan jatkumiseen, on tutkimuksen lähtökohtana jatkuvuuden skriptin aseman ja merkityksen tarkastelu 2000-luvulla sukupolvenvaihdoksen tehneiden tilojen kontekstissa. Tarkoituksena on selvittää, *miten 2000-luvulla sukupolvenvaihdoksen tehneet viljelijät refleктоivat jatkuvuuden skriptiä, eli miten jatkuvuutta määritellään ja miten sen sisältöjä uusinnetaan sukupolvenvaihdosprosessissa? Mikä on jatkuvuuden skriptin asema ja merkitys tilan jatkamiselle?*

Lähestymistapa aiheeseen on kvalitatiivinen, sillä pyrkimyksenä on ennen kaikkea luoda kuvausta sukutilan jatkamisen perusteista ja antaa puheenvuoro 2000-luvulla sukupolvenvaihdoksen tehneille viljelijöille. Tässä, kuten kvalitatiivisessa tutkimuksessa yleensäkin, lähtökohtaisena tavoitteena ei ole niinkään teorian tai hypoteesien testaaminen, vaan todellisen elämän kuvaaminen (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 161).

1.3 Tutkijan asema tutkimuskentällä

Tutkielman aihe asettuu henkilökohtaisella tasolla elämäni; olenhan jo yli kymmenen vuotta ollut ”työssä oppimassa” maatalan emännän ammattiin. Jokelan tilalla sukupolvenvaihdos toteutui tammikuussa 2000 ja virallisesti minusta tuli maatalousyrittäjä reilua vuotta myöhemmin. Maatalousyrittäjyyden ohessa olen tullut kolme kertaa myös äidiksi, joten voi sanoa, että olen omassa elämässäni paitsi ruoan, myös ”jatkajan tuottaja” samassa merkityksessä, kuin maatalan emäntien omaa emäntäkuvaava väitöskirjassaan tutkineen Maria Härkki-Santalán (2002, 173) sanoin kaikki emännät.

Maatilan jatkuvuus onkin elämässäni vahvasti läsnä. Silti huolimatta siitä, että olen pitkään elänyt talonpoikaisen elämäntavan piirissä, elämäntavan skriptit ovat myös minulle olleet tiedostamattomia, aivan kuten skripteillä on tapana ollakin (ks. esim. Silvasti 2001, 16). Väistämättä olen linkkinä siirtämässä omille lapsilleni heidän kotitilansa tarinaa ja myös ajatusta tilan jatkuvuudesta. Johtuen siitä, että lastenhoito on maataloilla yhä pitkälle eriytyneet naisten tehtäväksi (ks. esim. Sireni 2002, 93), lasten mahdollinen sosiaalistaminen talonpoikaiseen kulttuuriin tapahtuu pitkälti myös äitien ja emäntien kautta (ks. esim. Silvasti 2001, 48). Aika näyttää, kuinka itse selviän tästä haasteellisesta tehtävästä.

En ole itse kotoisin maanviljelijäperheestä, vaan talonpoikainen elämäntapa on minulle alun perin täysin tuntematon. En ymmärrä rakkauden tuntemista maata tai sukutilaa kohtaan, ajatus on minulle henkilökohtaisesti täysin vieras. Maatalouden piirissä viimeiset vuodet eläneenä tietysti ajatuksen tasolla ymmärrän, mutta en silti ymmärrä. Oikeastaan tämä ajatus johti minut talonpoikaista elämäntapaa koskevan tutkimuksen äärelle. Sukupolvenvaihdokseen ja tilojen jatkuvuuteen liittyvät moninkertaiset tunnesiteet ovat useita kertoja liikuttaneet minua henkilökohtaisessa elämässäni paitsi omakohtaisesti, myös lukuisissa keskusteluissa muiden viljelijöiden kanssa. Olen vakuuttunut siitä, että maatilojen sukupolvenvaihdoksiin liittyviä tekijöitä on tarkasteltava nyt, kun maatalouden muutokset ovat muuttaneet ja muuttavat yhä maatilojen sukupolvenvaihdostilannetta.

Onnekseni hyvää tutkimusta voi Eskolan ja Suorannan (1998, 35) mukaan tehdä myös itselle läheisestä aiheesta. Olennaista onnistuneen tutkimuksen teossa on kuitenkin oman subjektiviteetin tunnistaminen, sillä objektiivisuuden vaatimus on tieteen tekemisessä keskiössä (em., 210). Tämä kappale on omalta osaltaan tutkijan itsereflektiota, jonka kautta ”tuon itseni näkyväksi” ja annan mahdollisuuden tarkastella kirjoittamaani ja objektiivisuuden vaatimuksen toteutumista näistä lähtökohdista käsin.

Kvalitatiivisessa tutkimuksessa objektiivisuuden saavuttaminen perinteisessä mielessä ei Hirsjärven ym. (2009, 161) mukaan ole edes mahdollista, sillä kvalitatiivisessa tutkimuksessa tutkijan on mahdotonta irtaantua arvolähtökohdistaan sen vuoksi, että juuri arvot muovaavat sitä, miten tutkimiamme ilmiöitä yritämme ymmärtää. Kvalitatiivisen tutkimuksen

luotettavuuden arvioinnissa olennaisen tärkeää onkin tutkimuksen kaikkien vaiheiden tarkka raportointi, jotta voidaan osoittaa, mihin tutkija perustaa päätelmänsä (em., 232–233).

Omaa taustaa on mahdollista kuitenkin myös hyödyntää ja käyttää hyväksi tutkimuksen teon eri vaiheissa. Esimerkiksi tämän tutkimuksen haastattelutilanteisiin toi varmasti erilaisen lähtökohdan se, ettei maatalouden elämänpiiri ole tutkijalle itselleen täysin vieras ympäristö. Täysin mahdotonta olisi ollut välttää tilannetta, etteivät haastattelut olisi koskettaneet tutkijan elämää henkilökohtaisesti, sillä aihe asettuu niin lähelle omaa elämääni. Mutta vaikka haastattelut koskettivat myös tutkijan omaa elämänhistoriaa, olennaista on, ettei aineiston analyysi saa olla henkilökohtaista (ks. esim. Silvasti 2001, 48–49), sillä tutkijan on kuitenkin tutkimusta tehdessään vastattava objektiivisuuden vaatimukseen.

2 TUTKIMUKSEN TAUSTAA

2.1 Maatalous muutoksessa

Tarkasteltaessa suomalaista maataloutta, lähes kaikissa yhteyksissä EU-jäsenyys nähdään taitekohtana suomalaisen maatalouden kehityksessä. EU-jäsenyys, joka toteutui vuonna 1995, on vaikuttanut voimakkaasti suomalaisen maatalouden toimintaympäristöön sekä koko maatalouden että yksittäisten tilojen näkökulmasta. Voidaan sanoa, että EU-jäsenyys vaikutti maatalouteen rajummin kuin mihinkään muuhun yksittäiseen elinkeinon Suomessa, sillä jäsenyyden vaikutus näkyi välittömästi sekä tuottajahinnoissa että tuotantoa ohjaavan politiikan rajuna muutoksena. Maatalous elinkeinona ja elämäntapana oli ollut murroksessa useiden vuosikymmenien ajan jo ennen EU-jäsenyyttä, oikeastaan jo 1950–60 -luvulta alkaen, joten EU-jäsenyyden myötä tapahtuneet muutokset kohdistuivat jo ennestään murrosvaiheessa olevaan elinkeinon. (Vihinen 2004, 21.)

Euroopan unioniin liittymisen jälkeen Suomessa maatilojen lukumäärä on laskenut rajusti. Koko EU-jäsenyyden aikana maatilojen määrä on vähentynyt lähes 35 prosenttia, mikä tarkoittaa tilojen vähentymistä lähes 3 %:n vuosivauhdilla. Kaiken kaikkiaan EU-jäsenyysaikana (vuosina 1995–2010) on lopettanut yli 33 000 tilaa. Suomessa oli vuonna 2010 kaikkiaan noin 62 500 maatilaa, noin 1 300 tilaa vähemmän kuin edellisellä vuonna. (Väre 2011, 14.) Maatilojen sukupolvenvaihdoksia tutkineen Perttu Pyykkösen (2001, 10) mukaan se, että keskimäärin vain joka neljännellä tilalla tehdään tulevaisuudessa sukupolvenvaihdos, tarkoittaa pitkällä aikavälillä maatilojen määrän laskua noin 40 000 tilaan.

Samaan aikaan tilojen lukumäärällisen laskun kanssa on tapahtunut tuotantoon jatkavien tilojen keskikoon huomattava kasvu. Pienten tilojen määrä vähenee ja suurten tilojen lukumäärä kasvaa erityisesti peltomaan lisääntyneen vuokraamisen kautta. EU-jäsenyyden jälkeisestä tilakoon kasvusta noin kaksi kolmasosaa on tapahtunut peltoa vuokraamalla. Silti

huolimatta tilojen keskikoon kasvusta, tilarakenne painottuu Suomessa kuitenkin edelleen suhteellisen pieniin tiloihin. (Väre 2011, 14–15.) Viljelijät kohtasivatkin EU:n myötä ns. laajentamishaasteen, joka liittyi erilaisten selviytymis- ja toimintastrategioiden punnitsemiseen, ja monessa tapauksessa EU:n asettamiin haasteisiin nähtiin vastauksina lähinnä juuri tilakoon kasvattaminen tai yritystoiminnan monialaistaminen (Vesala 2004, 176–180). Tilastojen mukaan vuonna 2007 jo 34 % suomalaisista tiloista oli monialaisia, eli harjoitti maatalouden ohella myös muuta yritystoimintaa, vaikkakin usein melko pienimuotoisesti (Rantamäki-Lahtinen 2011, 10).

EU-jäsenyysaikana maatalouden tuotantorakenteessa on tapahtunut selkeä muutos. Kotieläintilojen määrä on vähentynyt rajusti samaan aikaan, kun kasvinviljelytilojen osuus kaikista tiloista on kasvanut huomattavasti. (Väre 2011, 16.) Taustalla vaikuttaa se tosiasia, että yhä harvemmalle kotieläintilalle löytyy tänä päivänä jatkajaa. Tuotantoeläinten hoitoon sidottu työ on nuorten mielestä liian raskasta ja sitovaa, eikä huonon kannattavuuden vuoksi ole mahdollista saada kohtuullista korvausta suhteessa tehdyn työn raskauteen ja määrään. Myös Mia Prähl-Ollilan (1997, 69) tutkimien nuorten viljelijöiden joukossa tuli esille, että erityisesti lypsy- ja lihakarjatilalliset olivat työssään muita viljelijöitä rasittuneempia sekä ruumiillisesti että henkisesti. Usein kotitilaansa jatkavalle nuorelle viljelijälle kotieläintuotannon lopettaminen ja kasvinviljelyyn siirtyminen näyttääkin houkuttelevammalta vaihtoehdolta.

Maatalouden muuttuneessa tilanteessa viljelijät ovat joutuneet sopeutumaan siihen, että yhä suurempi osa viljelijöiden tuloista tulee tukina ja markkinoilta saatavan tulon osuus on vähäisempi kuin ennen EU-aikaa. Tämä tarkoittaa viljelijöiden tulonmuodostuksen yhä voimakkaampaa riippuvaisuutta poliittisista päätöksistä, jotka yhä useammin tehdään kaukana tavallisesta viljelijästä (Vihinen 2004, 29). Markkinatalouden heilahtelut yhdistettynä maatalouspoliittisten päätösten ailahtelevaisuuteen luovat maatalousyrittäjille kaikkiaan hyvin haastavan tilanteen, jossa pohtia oman tilansa tulevaisuutta. Maatalouspolitiikkaan liittyvä epävarmuus on ristiriidassa maatalouden perusluonteen kanssa, sillä lyhytjänteiset päätökset eivät tue sitoumuksia, joita perinteisesti on maataloudessa tehty kokonaisen sukupolven ajaksi ja myös tulevia sukupolvia ajatellen. (Prähl-Ollila 1997, 17.)

2.2 Maatilojen sukupolvenvaihdokset EU-aikana

Viljelijöiden keski-ikä tukea saaneilla tiloilla oli Suomessa vuonna 2010 51,4 vuotta (Väre 2011, 15). EU-jäsenyyden aikana keski-ikä on kohonnut noin kolmella vuodella johtuen pitkälti vähäisestä sukupolvenvaihdosten määrästä (Väre 2009, 18). Vuonna 2009 maatilatalouden vakuutetuista lähes puolet (46 %) oli 50-vuotiaita tai vanhempia, kun taas nuoria ikäluokkia tulee vakuutusten piiriin yhä vähemmän. Jos verrataan viljelijöiden keski-ikä muun työllisen työvoiman keski-ikään Suomessa, joka on noin 41 vuotta, voidaan todeta, että maataloustyötä tehdään keskimäärin selvästi vanhemmalla työvoimalla. (Suutarinen 2009, 62.)

Vielä 1990-luvun alussa maatilojen sukupolvenvaihdoksia tehtiin Suomessa noin 2 500 tilalla vuodessa. EU-jäsenyyden jälkeen sukupolvenvaihdoksien määrä on romahtanut niin, että koko maassa toteutuu vuosittain keskimäärin alle 1 000 sukupolvenvaihdosta. Sukupolvenvaihdosten tarkkaa kokonaismäärää ei Suomessa tilastoida, mutta määrää voidaan arvoida esimerkiksi tarkastelemalla uusien myel-vakuutettujen maatalousyrittäjien kokonaismäärää. Melan arvion mukaan noin 45 % uusien vakuutusten määrästä johtuu tilan hankinnasta. (Pyykkönen 2001, 2-4.)

Suuria alueittaisia eroja sukupolvenvaihdosten toteutumisessa ei näyttäisi olevan, mutta Pyykkösen (2001) tutkimuksen perusteella voidaan silti nähdä, että vuosina 1995 – 2000 eniten sukupolvenvaihdoksia suhteessa spv-potentiaaliin tehtiin Keski-Pohjanmaalla ja Pohjois-Pohjanmaalla, missä yli kolmannekselle spv-ikäisistä, löytyi jatkaja. Toisaalta taas Itä- ja Pohjois-Suomessa jatkaja löytyi vain joka viidennelle luopuvalle viljelijälle. Arvioiden mukaan sukupolvenvaihdosten määrä tulee pysymään suunnilleen samalla tasolla ainakin vuoteen 2012 asti. (em. 9–10.)

Syynä sukupolvenvaihdosten määrän vähäisyyteen voidaan nähdä ennen kaikkea maatalouden epävarmat tulevaisuuden näkymät, mutta myös sukupolvenvaihdosten kalleus. Maatalouspoliittisia keinoja sukupolvenvaihdosten määrän lisäämiseksi ovat mm. luopumistuki, nuorten viljelijöiden aloitustuki, nuorten viljelijöiden korotettu investointituki sekä tulotukien porrastus. Keskimäärin joka toisessa sukupolvenvaihdoksessa hyödynnetään maatalouden luopumistukijärjestelmää, jonka tarkoituksena on taata luopuvalle viljelijälle riittävä toimeentulo sekä vauhdittaa sukupolvenvaihdosten toteutumista. (Väre 2007.) Uusi maatalouden luopumistukilaki on tullut voimaan vuoden 2011 alusta ja sen ehtojen mukaan viljelijä voi jättäytyä luopumistuen mukaiselle eläkkeelle täytettyään 56 vuotta, jos tila siirtyy sukupolvenvaihdoksen kautta lähisukulaisen hallintaan (Mela, Maatalousyrittäjien eläkelaitos). Tutkimuksissa on todettu luopumistuen selvästi varhentavan sukupolvenvaihdoksia, sillä luopujien keski-ikä luopumistuen ehdot täyttävillä tiloilla on selvästi alhaisempi kuin viljelijöiden eläkeikä keskimäärin (Väre 2007).

Minna Väre (2007) toteaa luopumistukijärjestelmän olevan ratkaisevassa asemassa ajateltaessa maatilojen sukupolvenvaihdosten oikea-aikaisuutta sekä tilanpidon jatkumista. Olennaisen tärkeää sukupolvenvaihdosten toteutumisen kannalta on, että luopumistukijärjestelmän ehdot ja eläke-etuudet ovat riittävän houkuttelevia. Kun luopumistuen vaatima ikäraja on saavutettu, näyttää siltä, että yhä useammassa tapauksessa sukupolvenvaihdos tehdään aikaisemmassa vaiheessa kuin lopettamispäätös. Kaiken kaikkiaan sukupolvenvaihdoksen todennäköisyys kasvaa viljelijän ikääntyessä ja toisaalta myös tilakoon kasvaessa. Mitä suuremmasta tilasta on kyse, sitä todennäköisemmin sille löytyy tulevaisuudessa myös jatkaja. Tärkeimmät luopumispäätökseen vaikuttavat tekijät ovatkin Vären (em.) mukaan luopuvan viljelijäparin ikääntymisen ja tilan koon ja tuotantosunnan lisäksi mahdollisten jatkajien ikä ja lukumäärä sekä luopujien odotettavissa oleva tulotaso eläkkeelle jäämisen jälkeen (ks. myös Lemetyinen & Toivonen 2004, 32).

Lähes kaikkiin luopumistuen mukaisiin sukupolvenvaihdoksiin liittyy nuoren viljelijän aloitustuki, jota maksetaan alle 40-vuotiaalle jatkajalle. Aloitustuen muita ehtoja ikärajoituksen lisäksi ovat riittävä ammatillinen pätevyys, tilan elinkelpoisuus, maatalousyrittäjyyden päätoimisuus sekä sitoutuminen maatalouden harjoittamiseen vähintään viideksi vuodeksi. (Mela, Maatalousyrittäjien eläkelaitos.) Nuoren viljelijän

aloitustuki on aloittavalle viljelijälle merkittävä tukimuoto sukupolvenvaihdostilanteessa, sillä esimerkiksi Pyykkösen (2001) toteuttamaan kyselyyn vastanneiden käynnistystukea saaneiden tilojen osalta 38 % vastaajista arveli, että sukupolvenvaihdos olisi jäänyt tilalla kokonaan tekemättä ilman käynnistystukea. Hyvin usein sukupolvenvaihdos onkin suurin yksittäinen tilaa velkaannuttava tekijä. Se osuu usein ajallisesti sellaiseen vaiheeseen, jolloin tilalla joudutaan tekemään myös suuria tuotannollisia investointeja tilanpidon kehittämiseksi. Usein näin on niissä tilanteissa, joissa sukupolvenvaihdosta odotellessa vanha viljelijäpari ei ole ollut kiinnostunut tilan kehittämisestä. Ensimmäisen vuoden aikana, sukupolvenvaihdoksen jälkeen, 90 % tiloista investoi ainakin jonkin verran. (Pyykkönen 2001, 15–20.)

Sukupolvenvaihdos toteutetaan yleensä luopujien ja jatkajien välisellä suoralla kaupalla. Myös täysin tilan lahjoittamiseen pohjautuvia sukupolvenvaihdoksia tapahtuu jonkin verran, mutta niiden määrän voi arvoida olevan vähäinen. Yleistä kuitenkin on, että tilan kauppahinta sukupolvenvaihdostilanteissa määrittyy selvästi alle markkinahinnan. Tätä kautta luopujat haluavat omalta osaltaan tukea tilanpidon jatkuvuutta ja jatkajan mahdollisuuksia aloittaa viljelijänä. Käytännössä tilan kauppahinta määrittyy kuitenkin usein myös verotuskäytäntöjen kautta, sillä näyttää siltä, että lahjaveroseuraamusten välttämiseksi tilan kauppahinta hyvin usein nousee korkeammaksi. Myös verotuskäytännöillä voidaankin tätä kautta arvioida olevan jopa merkittäviä vaikutuksia sukupolvenvaihdosten toteutumiseen. (Pyykkönen 2001, 13–14.)

3 KÄSITTEIDEN MÄÄRITTELYÄ

3.1 Jatkuvuuden skripti

Tiina Silvasti (2001) käyttää skriptin käsitettä omassa talonpoikaista elämäntapaa käsittelevässä väitöskirjassaan suorana lainauksena sanasta ”script” – käsikirjoitus. Tämä symbolisen interaktionismin piirissä paljon käytetty käsite on lähellä esim. Matti Kortteisen (1992, 50–51) käyttämää eetoksen käsitettä. Eetoshan voidaan nähdä jonkin ryhmän kulttuurisena tapana elämän jäsentämiseksi ja sen sisältämät arvot, normit ja moraaliset elementit auttavat yksilöä järjestämään elämäänsä sosiaalisesti hyväksytyllä tavalla. Olennaista eetoksessa on, että siitä ei puhuta, koska se näyttäytyy niin itsestään selvänä, ettei siitä osata puhua.

Skriptit ovat kulttuurisia malleja, jotka omaksutaan sosialisointin kuluessa. Perheeseen kuulumisen kautta omaksutaan skriptin sisältämät arvot ja normit ja opitaan, miten yhteiskunnassa tulee käyttäytyä. Skriptit siis sisältävät kulttuurille ominaisia odotusrakenteita eli käsityksiä siitä, miten asioiden kuuluu olla. Ne korostavat ihmiselämän sidonnaisuutta historiaan ja ympäröivään kulttuuriin. (Silvasti 2001, 63–64.)

Skriptit eivät näyttäydy tietoisina, vaan tulevat esille elämäntilanteiden tulkinnan tapoina ja tietynä pysyvänä tapana ajatella asioista. Voidaan sanoa, että elämäntapa järjestyy yksilön omaksumien skriptien kautta. Jos elämäntapa on kuin lanka, ovat skriptit sen säikeitä; ne lomittuvat toisiinsa ja selittävät toisiaan, mutta samalla myös ovat keskenään erilaisia. Skriptit ovat myös muuttuvia. Ne syntyvät ja niitä uusinnetaan ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. Yksilön elämässä sosiaalinen ja kulttuurinen ympäristö muovaavat skriptejä, mutta myös yksilön omat elämäkokemukset vaikuttavat siihen, miten käyttökelpoisina erilaiset skriptit nähdään eri tilanteissa. (Silvasti 2001, 15–18, 63–64, 88.)

Skripti on lähellä Anthony Giddensin (1995) tradition käsitettä. Kuten traditio, myös skripti on identiteetin rakennusväline. Molemmat liittävät yhteen menneisyyden ja nykyisyyden siten, että skriptin tai tradition kautta menneisyys vaikuttaa nykyisyyteen. Molemmissa tapauksissa identiteetin rakentumisessa on keskeistä, että se syntyy menneisyyden ja ennakoitavissa olevan tulevaisuuden pohjalta. Olennaista on, että traditioihin ja skripteihin sitoudutaan tunneperäisesti ja sitovuus perustuu siihen, että niillä on aina normatiivinen tai moraalinen perusta, joka edustaa mitä yhteiskunnassa tehdään ja pitäisi tehdä. Traditiot määrittyvät erityisten tradition vartijoiden kautta, eikä niitä voi olla olemassa ilman näitä vartijoita. (ks. Giddens 1995, 91–114.) Skriptin käsitteessä perhe onkin ikään kuin tradition vartijan roolissa ja perhe voi määrittellä, mitä skriptit todellisuudessa pitävät sisällään.

Sukutilan jatkuvuus on talonpoikaisen elämäntavan keskeisin ja talonpoikaisen elämäntavan jatkuvuuden kannalta välttämätön skripti. Jatkuvuus tarkoittaa viljelijöille tilan jatkuvuutta kolmella tasolla: tilan siirtymistä edelliseltä sukupolvelta, tilan jatkamista ja tilan mahdollista siirtymistä seuraavalle sukupolvelle. Jatkuvuus on vahvasti kytköksissä sukupolvien ketjuun liittymiseen ja siihen liittyy voimakkaasti edellisten sukupolvien työn kunnioittamisen aspekti. (Silvasti 2001, 98, 126, 155.)

Jatkuvuuden arvo omaksutaan varhain lapsuudessa primaarisosialisaation aikana (Lassila 2005, 151). Jo varhain tapahtuva osallistuminen tilan töihin on sosialisaation kannalta tärkeää, sillä osallistumalla työntekoon lapset sisäistävät talonpoikaisen elämäntavan skriptit (Silvasti 2001, 145). Maanviljelijä-yrittäjäperheissä sekä vanhemmat että isovanhemmat ovat keskeisiä roolimalleja, joihin samaistumalla perheen lapset omaksuvat oikeudet, velvollisuudet ja tunnesäännöt, jotka tukevat jatkuvuuden toteuttamista (Katila 2000, 201).

Jatkuvuuden arvoa vahvistaa lapsuudesta alkaneen kanssakäymisen kautta syntynyt rakkaus kotitilaan ja sen maihin (Katila 2000, 208–209). Maahan liitetään tunteita sekä tilan ja yksilön historiaan liittyviä merkityksiä ja tätä kautta viljelijöille syntyy usein hyvin vahva tunneside kotipaikkaansa. Usein tilalle ulkopuolelta tulleen puolison paikkasuhde suhteessa tilaan onkin perustavalla tavalla erilainen kuin kotitilaansa jatkavalla viljelijällä, eikä se voi olla vaikuttamatta sukupolvenvaihdostilanteessa. (Silvasti 2001, 183, 269, 273.) Maarit Sirenin

(2002, 256) mukaan avioliiton kautta sukutilalle tuleva puoliso jää usein ulkopuoliseksi tilan jatkamisprojektissa. Esimerkiksi kaupunkilaistaiselle emännälle voi olla vaikeaa sitoutua jatkuvuuden arvoon johtuen siitä, ettei hänellä ole olemassa kulttuurista ymmärrystä jatkuvuuden tavoittelua kohtaan (Katila 2000, 209–210).

Taustojen erilaisuudesta johtuen tilan siirtymisen seuraavalle sukupolvelle voisi arvella olevan tärkeämpää isännille kuin emännille. Isännät ovat yleisemmin kotitilansa jatkajia ja emännät muualta tilalle muuttaneita. Emäntien sitoutuminen maatalaan kulkeekin pitkälti isännän ja lasten kautta ja emännät näkevät myös jatkajuuskysymyksen perheen ja lasten kannalta. (Högbacka 2003, 119–121.) Maarit Sirenin (2002, 219–221) tutkimuksen perusteella naisten ja miesten välillä ei kuitenkaan ole tilastollisesti merkittävää eroa suhtautumisessa tilanpidon jatkumiseen. Sen sijaan tutkimuksen mukaan vanhempi polvi sekä kouluttamattomat korostavat sukuvelvoitteita, kun taas etenkin palkkatyössä käyvät ja yrittäjäpohjalta toimivat päätoimiset viljelijät suhtautuvat sukuvelvoitteisiin vähättelevimmin.

3.2 Sukupolvenvaihdos

Laukkasen (1994, 28–30) mukaan sukupolvenvaihdos käsitteellistetään perheyriksiä koskevissa tutkimuksissa usein tapahtumaksi, jossa omistajayrittäjä siirtyy syrjään yrityksen johdosta ja omistus siirtyy omistajayrittäjän jälkeläisille. Tämänkaltaisen määritelmän ongelmana on, että se ei pysty kertomaan sukupolvenvaihdoksen prosessiluonteesta eikä ajallisesta kestosta. Määritelmä keskittyy kuvaamaan sukupolvenvaihdosta lähinnä omistuksen siirtymisen näkökulmasta, mutta jättää huomioitta muita, sukupolvenvaihdoksiin oleellisesti liittyviä mielenkiintoisia näkökulmia, kuten vallan siirtymisen.

Hilkka Lassila (2005, 21) määrittelee omassa tutkimuksessaan maatilamatkailutilalla tapahtuvan sukupolvenvaihdoksen ”vaiheittain eteneväksi, moniulotteiseksi prosessiksi, jonka lopputuloksena on toiminnallisen vallan ja vastuun sekä omistajuuden siirtyminen perheen sisällä edeltävältä sukupolvelta seuraavalle”. Määritelmä sisältää omistajuuden siirtymisen

lisäksi vallan ja vastuun siirtymisen näkökulman. Lisäksi se tuo esille ilmiön prosessiluonteen, sekä huomioi sukupolvenvaihdoksen kiinnittymisen perheeseen. Myös Laukkasen (1994, 30) mukaan juuri luopujan ja jatkajan sukulaisuussuhde tekee sukupolvenvaihdoksesta mielenkiintoisen tutkimuskohteen, vaikka useimmiten juuri tämä näkökohta sivuutetaan sukupolvenvaihdosta käsitteellistettäessä.

Tiina Silvasti (2001, 105) määrittelee maatilalla tapahtuvan sukupolvenvaihdoksen monivaiheiseksi prosessiksi, johon kuuluu omaisuuden laillinen siirtyminen jatkajan nimiin, mutta myös jo ennen sitä tapahtuva jatkajan jatkajaksi sosiaalistaminen ja sukupolvenvaihdoksen jälkeen tapahtuva vanhemman polven eläköityminen ja luopuminen tilan hoidosta. Tässä tutkimuksessa sukupolvenvaihdos nähdään hyvin pitkälle samoista lähtökohdista, kuin Silvastin (em.) tutkimuksessa. Lähtökohtana on kuvata maatalan sukupolvenvaihdosta prosessina, joka koostuu sekä sukutilan jatkajaksi päättymisen prosessista että luopujien läpikäymästä tilasta luopumisen prosessista. Sukupolvenvaihdoksessa prosessin eri vaiheet tapahtuvat vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa. Jatkajuuteen kasvaminen, jatkajuuden valinta, viljelijän ammatissa toimiminen ja viljelijän ammatista luopuminen ovat sukupolvenvaihdosprosessin vaihteita, jotka kaikki saavat merkityksensä ihmisten välisessä kanssakäymisessä.

Sukupolvenvaihdosta tarkastellaan tässä tutkimuksessa maatilayritysten viitekehyksessä. Tarkoituksena ei ole luoda kokonaisvaltaista kuvaa maatalan sukupolvenvaihdoksesta, vaan keskittyä kuvaamaan sukupolvenvaihdosprosessia sosiaalisena, ihmisten välisiin suhteisiin liittyvänä prosessina. Tällöin tutkimuksen kentästä hyvin pitkälti rajautuvat ulos ne juridiset, hallinnolliset ja taloudelliset näkökannat, joita maatalan sukupolvenvaihdoksia koskevassa tutkimuksessa yleensä tarkastellaan. Niihin viitataan vain, jos ne oleellisesti liittyvät käsiteltävään asiaan.

Sukupolvenvaihdoksen tarkasteleminen sosiaalisena prosessina on tutkimuksellinen valinta, joka liittyy aiheen rajaamista ja tarkentamista koskeviin kysymyksiin. Koirasen (2000) määrittelemät sukupolvenvaihdoksiin liittyvät kovat asiat ovat epäilemättä ratkaisevan tärkeitä myös maatilayrityksen sukupolvenvaihdoksen onnistumiselle, mutta tässä

tutkimuksessa pyrkimyksenä on kuvata sukupolvenvaihdosta uudenaikaisesta näkökulmasta, arvoihin ja asenteisiin liittyvänä muutosprosessina, joka asettuu sekä jatkajan että luopujan elämäntapaan.

3.3 Jatkaja ja luopuja

Sukupolvenvaihdoksen keskeiset toimijat ovat jatkaja ja luopuja (Lassila 2005, 69). Jatkajalla (successor/next generation member) ymmärretään tässä tutkimuksessa henkilöä (tai avioparia), jolle sukupolvenvaihdoksessa siirtyy omistus ja päätäntävalta maatalayrityksessä. Luopuja (predecessor/founder) taas tarkoittaa maatalousyrittäjää (tai pariskuntaa), joka luopuu omistajuudesta ja päätösvalloista maatilallaan ja siirtää sen jatkajalle.

Sukupolvenvaihdoksessa jatkaja ja luopuja käyvät läpi eräänlaisen keskinäisen roolien sopeuttamisen prosessin, jota Wendy C. Handler (1992) nimittää ”sukupolvenvaihdostanssiksi”. Prosessissa on kyse johtajuuden, auktoriteetin ja päätöksentekovallan vaiheittaisesta siirtämisestä, mikä Handlerin (em.) mukaan on ratkaisevaa perheyrittäjän sukupolvenvaihdoksen onnistumiselle.

Handler (1992) esittää jatkajan ja luopujan roolinsopeutuksen nelivaiheisena prosessina, jossa luopujan roolin sopeuttaminen vaikuttaa viipeellä jatkajan sopeutusprosessiin. Viive on seurausta siitä, että luopuja saattaa takertua aiempaan rooliinsa huolimatta siitä, että jatkaja jo siirtyy uuteen rooliin. Jatkajan osalta kyse on siis prosessista, joka etenee kasvavan osallistumisen vaiheiden kautta. Luopujan osalta prosessi kuvaa, minkälaisen vaiheiden kautta luopuja etenee vähentäessään osallistumistaan yritystoimintaan.

Roolinsopeutuksen ensimmäisessä vaiheessa luopuja on ainoa toimija, eikä jatkajalla ole roolia perheyrittäjän kontekstissa. Tässä vaiheessa jatkaja ei välttämättä ole edes tunnistettu ehdokas jatkajaksi, vaan hän osallistuu yrityksen toimintaan ennen kaikkea perheenjäsenenä.

ominaisuudessa. Myöhemmässä vaiheessa, jatkajan työskennellessä yrityksessä, hänen roolinsa on ennen kaikkea avustajan rooli. Luopujan rooli muuttuu ainoasta toimijasta monarkiksi, jolla on ylivalta muihin perheenjäseniin nähden. (Handler 1992, 87–91.) Handlerin (em.) tutkimukseen osallistuneista seuraavan sukupolven perheenjäsenistä yli puolet koki tässä vaiheessa tyytymättömyyttä vastuunsa tasoon ja kuvailivat rooliaan yrityksessä mm. sanoilla ”juoksupoika” ja ”jalkapallo”. On tavallista, että jatkaja kokee roolinsa yrityksessä tässä vaiheessa rajoitetuksi ja monarkin ylivallan kahlitsemaksi.

Roolinsiirron tärkeimmät vaiheet ovatkin kaksi viimeistä vaihetta. Usein on niin, että vasta kun luopuja on valmis siirtymään valvojan ja delegoijan rooliin, jatkajan ottaman vastuun taso voi nousta. Tarvitaan siis luopujan roolinsopeutusta, jotta jatkaja voi siirtyä johtajan rooliin. Tämä tarkoittaa välttämättömien vastuiden delegoimista ja edellyttää myös luopujan ja jatkajan välistä luottamusta. On mahdollista, että tässä vaiheessa luopujan ja jatkajan roolit menevät osittain päällekkäin ja luopujalle se mahdollistaa sitoutumisen vähentämisen. Hänen on mahdollista ottaa vapaa-aikaa yrityksestä ja etsiä uusia kiinnostuksen kohteita toisella tavalla kuin ennen. (Handler 1992, 94–95.)

Muiden kiinnostusten kohteiden etsintä ja irrottautuminen tai eläkkeelle jääminen organisaatiosta on ratkaiseva aspekti roolinsopeutuksen lopullisen vaiheen saavuttamiselle ja koko sukupolvenvaihdosprosessille (Handler 1992, 94). Luopujan siirtyminen konsultin rooliin oli Handlerin (em.) haastatteleminen jatkajien mukaan välttämätöntä, jotta jatkajasta saattoi tulla johtaja ja päätöksentekijä yrityksessään. Luopujan rooli sukupolvenvaihdoksessa on kaiken kaikkiaan merkittävä sekä jatkajan kasvattajana että varsinaisen sukupolvenvaihdosprosessin alullepanijana, sillä usein juuri luopujan odotetaan tekevän aloitteen prosessin käynnistämiseksi (Hautala 2006, 108). Luopujalle sukupolvenvaihdos näyttäytyy kuitenkin usein vaikeana prosessina ja sen vuoksi sukupolvenvaihdoksen suunnittelua helposti lykätään (ks. esim. Pitts ym. 2009, 59–60; Silvasti 2001, 109).

4 SUKUPOLVENVAIHDOSPROSESSI

Perheyritysten sukupolvenvaihdokseen liittyviä prosessimalleja on esitetty jo 1950-luvulta alkaen (ks. esim. Longenecker & Schoen 1978, Churchill & Hatten 1987). Prosessimalleille ominaista on, että ne pyrkivät kuvaamaan sukupolvenvaihdosta jaksottaisesti etenevänä prosessina, joka sisältää erilaisia vaiheita. (Hautala 2006, 85.) Tämän tutkimuksen teoreettinen viitekehys perustuu alun perin Hugronin (1991, Dumas, Dupuis, Richer & St. Cyr 1995 mukaan) esittämään sukupolvenvaihdosta käsittelevään prosessimalliin, joka on erityisen käyttökelpoinen juuri tutkimuksen kohdentuessa maatilayritysten sukupolvenvaihdoksiin. Prosessi käsittää neljä kronologisesti etenevää vaihetta, jotka selittävät tilan jatkamista: *jatkajan hautominen, jatkajan valinta, yhteisjohtajuus ja luopujan lähtö*.

4.1 Jatkajan hautominen

Jatkajan hautomisessa on kyse positiivisesta sosialisatioprosessista, joka tapahtuu perheen kontekstissa (Dumas ym. 1995, 103). Kun vanhemmat kohdistavat lastaan kohtaan tilan jatkuvuuteen liittyviä toiveita ja odotuksia, siirtävät tarpeellisia tietoja ja taitoja sekä tilaan liittyviä tarinoita, he rakentavat lapselleen sellaista identiteettitarinaa, johon jatkajuuden ihanne sopii. Nämä elämänpoliittiset pyrkimykset rakentaa lapselle tietynlainen identiteetti sekä traditionaaliset kulttuuriset skriptit kietoutuvat erottamattomasti yhteen. Tämän viljelijäksi kasvamisen kautta tilan jatkaminen näyttäytyy jatkajalle luontevana asiana. (Silvasti 2001, 147.) Maatilasta tulee osa siellä kasvaneen lapsen identiteettiä ja oma minä nähdään juurtuneena kotitilaan (Katila 2000, 208–209).

Jatkajuuteen kasvaminen alkaa jo lapsuudessa tilalla asumisen ja työhön osallistumisen kautta. Sosialisatiolla on tärkeää opettaa lapset työntekoon, sillä osallistumalla pienestä pitäen tilan töihin, lapset tulevat tietoisiksi kotitilansa tarinasta ja ymmärtävät itsekin olevansa osa sitä. Työhön perehdyttämisen kautta perheen, ja maatilalla usein myös

ydinperhettä laajemman suvun, merkitys lasten sosiaalistamisessa talonpoikaiseen elämäntapaan, on ollut keskeinen. (Silvasti 2001, 98–100, 145.) Agraarisen lapsuuden ominaispiirteenä onkin nähtävissä lapsuudenmuistojen voimakas kytkeytyminen tilalla ja maaseudulla tehtävään työhön, jonka tekemiseen useimmiten opitaan juuri olemalla mukana aikuisten työssä, siinä sivussa oppien työn tekemisen tapoja (Korkiakangas 1996, 108–109, 144). Erikoista tässä viljelijäksi kasvamisessa on jo primaarisosialisaation aikana tapahtuva ammatti-identiteetin omaksuminen (Silvasti 2001, 100). Yleensä ammattiin liittyvien identiteettien sisäistäminen tapahtuu Bergerin ja Luckmannin (1994) mukaan vasta sekundaarisosialisaation aikana.

Tilan siirtyminen isältä pojalle on vahva kulttuurinen malli ja sitä kautta poika nähdään usein luonnollisena jatkajana tilalle. Usein viljelijäperheissä jo lasten työhön opettaminen on eriytynyt tyttöjen ja poikien kesken niin, että tytöt osallistuvat suuremmissa määrin päivittäisiin rutiinitöihin kuten navettatöihin ja kotitaloustöihin, kun taas pojat ovat pienestä pitäen mukana kaikissa tilan töissä laaja-alaisesti. Voidaan sanoa, että tätä kautta tytöt usein jäävät sivuun perinteisistä miesten töistä, kuten esim. pelto- ja konetöistä sekä tilan johtamiseen liittyvistä tehtävistä, eikä heille täten synny yhtä hyviä valmiuksia alkaa tilan jatkajiksi kuin pojilla. (Silvasti 2001, 199; Sireni 2002, 135.)

Symes (1990, 290) tuo esille, että maatalojen lasten sosiaalistuminen tapahtuu tänä päivänä hyvin erilaisessa ympäristössä ja erilaisista lähtökohdista kuin aikaisemmin. Jo se tosiasia, että yhä harvemmin maatalon jatkajan puoliso tulee maataloustaustaisesta kodista, vaikuttaa siihen, miten lapsia sosiaalistetaan talonpoikaiseen kulttuuriin ja mitä arvoja lapsille sosialisaatioprosessissa siirretään. (ks. myös Lassila 2005, 175.) Tänä päivänä maatalojen lapsilla on laajat mahdollisuudet vaikuttaa omaan opiskelu- ja ammattiuraansa. Sitä kautta tilan jatkaminenkin voidaan nähdä entistä enemmän myös ammatinvalintaan liittyvänä kysymyksenä (Mann 2007, 435).

Maatalon jatkajien jatkajuuspäätöksiin vaikuttavia tekijöitä kanadalaisten viljelijöiden keskuudessa tutkineet Dumas ym. (1995) pitävät jatkajan hautomisvaiheen onnistumista ratkaisevana tilan jatkumisen kannalta. Varhain tapahtuva osallistuminen tilan toimintaan ja

sitä kautta omaksutut arvot, normit ja käytänteet, joita perheessä korostetaan, valmistavat jatkajaa valitsemaan tilan jatkamisen. Näyttää siltä, että jatkajat saavat hyvin nuorena vaikutteita jatkamisen puolesta samalla, kun heille syntyy hyvin kokonaisvaltainen käsitys niistä ”iloista ja suruista”, joita liittyy tilan elämään ja siellä työskentelyyn.

4.2 Jatkajan valinta

Keating ja Little (1997) tuovat esille, että länsieurooppalaisessa tutkimuksessa kiinnitetään hyvin vähän huomiota siihen, miten jatkajuus valikoituu. Hyvin usein ajatellaan, että tilan jatkajaksi valikoituminen on jollakin tavalla ”sattumanvaraista”. Keating ja Little (em.) kuitenkin esittävät jatkajan valinnan systemaattisena, vaikkakin usein tiedostamattomana prosessina, jossa vanhempien rooli jatkajan valinnassa on merkittävä. Jo nuorella iällä viljelijäperheen lapset ottavat vanhemmiltaan vastaan viestejä, jotka liittyvät heidän tulevaan rooliinsa tilalla. Näiden viestien kautta potentiaalisesti jatkajaksi valitulle välittyy tieto siitä, että hänen odotetaan jatkavan tilaa, kun taas muille sisaruksille on usein selvää se, kuka potentiaalinen jatkaja on sekä se, ettei heitä ole valittu jatkamaan. (em., 158–169.)

Jatkajan valinnan juuret ovat jatkajan hautomisprosessissa. Se on nähtävissä ikään kuin hautomisvaiheen ”huipentumaksi”, sillä tässä vaiheessa ammatilliset suuntautumiset ovat varmistuneet ja on mahdollista testata jatkajan sitoutumista tilaan. (Dumas ym. 1995, 112, 118.) Jatkajan valintakriteerit vaihtelevat perheittäin, mutta mm. luopujan arviointi jatkajan kiinnostuksesta, kyvyistä, koulutuksesta ja käytännössä hankitusta kokemuksesta vaikuttavat valintaan. Samoin olosuhteisiin liittyvät tekijät, kuten potentiaalisten jatkajien määrä, sukupuoli tai se, onko jatkajaksi valikoitunut ylipäätään kiinnostunut jatkajuudesta. (Hugron 1991, Dumas ym. 1995, 103 mukaan.) Keating ja Little (1997) esittävät tutkimuksessaan jatkajan valintaa koskevan mallin, joka sisältää viisi tasoa. Nuo tasot ovat kiinnostuksen seuranta, potentiaalisen jatkajan valinta, sitoutumisen arviointi, muiden sisarusten ”kompensointi” sekä taso, jolla jatkaja ottaa paikkansa.

Keatingin ja Littlen (1997, 163) mallin mukaan jatkajan valintaa koskeva prosessi alkaa siinä vaiheessa, kun viljelijäperheen lapset ovat pieniä ja heitä kannustetaan osallistumaan tilan toimintaan. Prosessin alussa vanhemmat seuraavat lastensa osallistumisen tasoa sekä asennoitumista tilan töitä kohtaan. Ne lapsista, jotka osoittavat kiinnostuksensa kovaa työntekoa ja tilalla tehtävää työtä kohtaan, ovat mahdollisia jatkajia. (ks. myös Lassila 2005, 148–149.) Kuitenkin yleensä vain yksi lapsista voi jäädä tilalle. Siksi vanhempien täytyy tehdä jatkajaa koskeva valinta sisarusten kesken.

Potentiaalisen jatkajan valinta tapahtuu Keatingin ja Littlen (1997, 163) mukaan lapsen ollessa teini-iässä. Tässä vaiheessa kaksi ratkaisevaa tekijää jatkajaa valittaessa ovat sukupuoli ja terveydentila. Vaikka sukupuoli ei enää samalla tavalla ole määräävä tekijä jatkajaa valittaessa, silti tyttö tulee yhä helposti sivuutetuksi jatkajuudesta sukupuolensa takia. Pojan valinnan jatkajaksi taas voi estää esimerkiksi allergia, joka käytännössä tekisi viljelijänä toimimisen mahdottomaksi. Yleisesti ottaen voidaan sanoa, että vanhemmat valitsevat potentiaalisesti jatkajaksi lapsen, joka osoittaa kiinnostusta tilan pitoa kohtaan, jolla on viljelyssä tarvittavia taitoja sekä tarvittava sitoutuneisuus tilaa kohtaan. (em., 163–164.)

Tänä päivänä tilan jatkamisesta yhä harvemmin syntyy kilpailua sisarusten kesken (Symes 1990, 281). Sen sijaan yhä suurempana haasteena on ylipäätään löytää tilalle jatkaja, joka on halukas jatkamaan tilaa (Fennell 1981, Symes 1990 mukaan). Tytöt ja pojat tekevät päätöksensä tilan jatkamisesta hyvin erilaisista lähtökohdista. Kun pojalle tilanpito näyttäytyy usein luonnollisena valintana ja he tekevät päätöksensä usein varsin nuorina ajattelematta sitä, onko mahdollinen tuleva puoliso kiinnostunut maanviljelijän ammatista, tyttö ei useinkaan pysty tekemään ratkaisua tilan pidosta ennen kuin selviää, onko puoliso kiinnostunut maanviljelyksestä. Esimerkiksi äitiys ja tilanpito on vaikea yhtälö, jos puoliso ei osallistu tilan pyörittämiseen. (Sireni 2002, 126–142.) Maatilayritysten monimuotoistuminen antaa kuitenkin enemmän mahdollisuuksia myös tytärien jatkamiselle. Maatilamatkailuyritysten sukupolvenvaihdoksia talonpoikaisten arvojen kannalta tutkinut Hilikka Lassila (2005, 158) toteaaakin, että esim. maatilamatkailua harjoittavilla tiloilla jatkajan sukupuoli ei ole määräävä tekijä, vaan jatkaja voi yhtä hyvin olla myös tyttö.

Näyttää siltä, että vanhemmat eivät helposti tuo julki toiveitaan tilan jatkuvuudesta (ks. esim. Sireni 2002, 149), vaan odottavat jatkajan itse tekevän päätöksensä tilan jatkamisesta. Tämä vaihe jatkajan kasvattamisessa on vanhemmille tietyllä tavalla vaikea, sillä jatkajaksi valitun lopullinen sitoutuminen jatkajuuteen on vielä avoin. Vanhempien voi olla vaikeaa löytää keinoja siihen, miten kannustaa jatkajaksi valittua tekemään päätöksen tilan jatkamisesta painostamatta tätä liikaa. Useimmiten vanhemmat haluavat antaa jatkajalle aikaa päätöksen tekemiselle ja välttävät sen vuoksi esimerkiksi tilan myymistä ulkopuoliselle ostajalle. (Keating & Little 1997, 165.)

Tässä vaiheessa vanhemmat saattavat myös kannustaa lapsiaan hakeutumaan muihin ammatteihin ja tilan ulkopuolelle ennen jatkajuuspäätöksen tekemistä. Tällä tavalla vanhemmat testaavat lastensa sitoutumista tilaan. (Hastings 1984, Keating & Little 1997, 159 mukaan.) Muihin ammatteihin suuntautuminen ei välttämättä sulje pois tilan jatkamista myöhemmin, vaan voi jopa edesauttaa jatkajuuden valintaa. Jos on omaksunut vahvan maahenkisyyden primaarisosialisaation aikana, ei se voi sekundaarisosialisaation aikana hävitä, vaikka jatkaja lähtisi muualle työelämään. Oleskelu ja työskenteleminen tilan ulkopuolella voi jopa vahvistaa sidettä kotitilaan. (Lassila 2005, 151.)

Jatkajan valinnassa vanhemmat ajautuvat haastavaan tilanteeseen lastensa sosiaalistamisessa. Kun yhtä lapsista sosiaalistetaan tilan jatkajaksi, on muut lapset ikään kuin sosiaalistettava ulos maatalouden piiristä. Kun jatkajan sisaruksia kannustetaan opiskelemaan ja suuntaamaan työelämään tilan ulkopuolelle, voi sanoa, että heidät sysätään talonpoikaisen elämäntavan piiristä täysin erilaiseen arvomaailmaan. Toisaalta heillä on elämässään enemmän valinnan mahdollisuuksia, kun taas jatkaja joutuu asettautumaan ahtaampaan rooliin verrattuna sisaruksiinsa. (Silvasti 2001, 111, 119–120.)

Ajatellessaan sukupolvenvaihdosta, vanhemmat kokevat usein suurta ristiriitaa koskien jälkeläistensä yhdenmukaista kohtelua. Vanhemmat pitävät tärkeänä lastensa tasapuolista kohtelua, mutta sukupolvenvaihdostilanteessa on väistämätöntä, ettei tasapuolisuus voi yleensä täysin toteutua. (Keating & Little 1997, 166.) Jotta tilan tulevaisuus voidaan turvata, joudutaan yleensä uhraamaan yksilöiden toiveet tilan tulevaisuuden eteen. Usein vanhemmilla

on pyrkimys hyvittää tämä uhraus jatkajan sisaruksille jollakin tavalla. (Pitts ym. 2009, 67–68.) Tätä kautta vanhemmat toivovat jatkajan sisarusten antavan hyväksyntänsä jatkajan valinnalle ja pyrkivät täten välttämään sukupolvenvaihdoksesta johtuvia sisarusten välisiä ristiriitoja (Keating & Little 1997, 168).

Tilan tulevaisuudesta on usein vaikeaa puhua (ks. esim. Pitts ym. 2009, 69, Silvasti 2001, 108–109), mutta mikäli vanhemmat onnistuvat tekemään tilan jatkamisen prosessin näkyvämmäksi jälkeläisilleen puhumalla alusta asti avoimesti tilan tulevaisuuteen liittyvistä asioista, se helpottaa sukupolvenvaihdoksen toteutumista. Tällöin jatkajan valinta on kaikille sisaruksille prosessin alusta asti selvä ja heillä on selkeä käsitys siitä, onko heitä valittu jatkamaan vai ei; kuka jatkajaksi valittu on ja mikä on muiden sisarusten asema. (Keating & Little 1997, 169.)

4.3 Yhteisjohtajuus

García-Álvarez, López-Sintas ja Saldaña Gonzalvo (2002) erottavat perheyriyksissä tapahtuvasta sosialisatiosta kaksi eri tasoa, joista perheen tasolla tapahtuva sosialisatio koskee perheen kaikkia jälkeläisiä ja yrityksen tasolla tapahtuva sosialisatio pelkästään jatkajaksi valittua. Nämä kaksi sosialisatiota tasoa myötäilevät Bergerin ja Luckmannin (1994) esittämiä primaari- ja sekundaarisosialisatiota tasoja. Ammatti-identiteettiä koskeva sekundaarisosialisatio koskee perheyrittäjyydessä pelkästään jatkajaksi valittua ja tapahtuu yrityksen kontekstissa. Yleensä tämä sosialisatio ajoittuu siihen vaiheeseen, kun jatkaja alkaa työskennellä perheyriyksessä. Kyse on niistä perheyriykseen liittyvistä arvoista, joita luopuja haluaa siirtää jatkajalle ja sosialisatiota ohjaavat luopujan käsitykset yriystoiminnasta.

Kun jatkaja alkaa opiskelujensa jälkeen työskennellä tilalla päätoimisesti, syntyy helposti konflikteja sukupolvien välillä. Useamman sukupolven työskentely tilalla mahdollistaa hyvin tilan töiden organisoinnin, mutta laittaa perhesuhteet koetukselle. Vanhempi ja nuorempi

sukupolvi ovat useimmiten ensimmäistä kertaa tilanteessa, jossa työskennellään yhdessä tilan hyväksi. Vanhemmilta se vaatii valmiutta tilan töiden ja vastuun jakamiseen, nuorille taas vastuun ottamista, kykyä tehdä kompromisseja sekä vanhempien kokemuksen arvostamista. Usein persoonallisuuksien yhteensopiminen on ratkaisevassa asemassa siinä, minkälainen työtoveruus jatkajan ja luopujan välille tässä tilanteessa muodostuu. Tilatasolla yhteisjohtajuuden vaihe koetaan usein ongelmallisena. (Hutson 1987, 218–222.) Etenkin jatkajat kokevat tilanteessa usein tyytymättömyyttä vastuunsa tasoon ja rooliinsa perheyriyksessä, sillä tilaa koskeva päätösvalta on edelleen vanhalla isäntäparilla (Handler 1992, 90–91; Silvasti 2001, 109–110).

Silti useissa tapauksissa yhteisjohtajuuden aikana muodostunut kumppanuus, joka tarkoittaa vastuun jakamista vielä sukupolvenvaihdoksen jälkeenkin esimerkiksi vanhempien tai sisarusten kesken, vaikuttaa usein merkittävästi myös tilan jatkamispäätökseen (Dumas ym. 1995, 115). Koska parisuhde nähdään edelleen usein menestyksekkään maatalouden harjoittamisen edellytyksenä (ks. esim. Lassila 2005, 150; Katila 2000, 206), joissakin tapauksissa vastuun jakaminen esim. isän kanssa antaa jatkajalle aikaa odotella mahdollista kumppania. Toisaalta talonpoikaiseen kulttuuriin olennaisesti kuuluu perheenjäsenten pyyteen työskenteleminen tilan hyväksi. Myös tämänkaltainen tuki kannustaa tilan jatkamiseen, sillä kyse ei ole pelkästään taloudellisesta tuesta, vaan myös moraalista tuesta, solidaarisuudesta ja välittämisestä, jotka voivat rohkaista jatkajaa tarttumaan tilaisuuteensa tilan jatkajana huolimatta maatalouden epävarmoista tulevaisuuden näkymistä. (Dumas ym. 1995, 111–115.)

Tilan tulevaisuuden kannalta jatkajan olemassaolo on hyvin ratkaisevaa. Usein tietoisuus jatkajan löytymisestä vaikuttaa suuresti siihen, miten tilaa kehitetään. (Hutson 1987, 223.) Luopuva viljelijäpari voi olla valmis jopa mittaviin investointeihin tilan kehittämiseksi ennen varsinaista sukupolvenvaihdosta ja helpottavat näin suuresti jatkajan asemaa (Lemetyinen & Toivonen 2004, 33–34). Toisaalta taas, mikäli jatkajaa ei tilan näköpiirissä ole, se vaikuttaa negatiivisesti tilan investointihalukkuuteen. Ei ole järkevää investoida, jos tilan jatkuvuus näyttää epävarmalta. (ks. esim. Silvasti 2001, 142–143.)

Yhteisjohtajuuden aika tarkoittaakin usein tilan elämänkaaressa voimakkaan kehittämisen aikakautta. Jatkaja ja luopuja toimivat tällöin yhdessä yhteisen päämäärän hyväksi ja myös jatkajalla on valtaa vaikuttaa tilan tulevaisuutta koskeviin päätöksiin (Hutson 1987, 223). Voi sanoa, että pysymällä tilalla jatkaja lunastaa oikeutensa jatkaa tilaa. Jatkajan kannalta kyse on perhestrategian mukaisesta investoinnista tulevaisuuteen, mutta monesti se vaikeuttaa esimerkiksi perheen perustamista ja mahdollisuuksia itsenäiseen elämään. (Silvasti 2001, 110.)

4.4 Luopujan lähtö

Yritystoiminnasta irtaantuminen on luopujalle usein vaikeaa (ks. esim. Hautala 2006, 108; Hutson 1987, 223). Vaikka jatkajan saaminen omalle elämäntyölle on juuri se, mitä eniten tavoitellaan, sukupolvenvaihdokseen liittyy luopuvan yrittäjän kannalta paljon pohdittavaa. Viljelijälle sukupolvenvaihdos tarkoittaa luopumista monessa mielessä; luopumista vallasta, työstä, ammatti-identiteetistä, maasta, asunnosta ja jopa kodista. Kodin ja työn yhteenkietoutumisen seurauksena syntynyt vahva paikkasuhde tekee viljelijälle luopumisesta erityisen vaikeaa. (Silvasti 2001, 129.)

Sukupolvenvaihdokseen sisältyy talonpoikaisesta tulkintakehyksestä katsoen myös suuri sosiaalinen transitio, sillä sukupolvenvaihdoksen myötä luopujien suhde myös tilaan ja tilanpitoa heidän jälkeensä jatkavaan sukupolveen muuttuu peruuttamattomasti. Sukupolvenvaihdos tarkoittaakin eräässä mielessä luopujille sosiaalista siirtymää vanhuuteen ja sen asian sisäistäminen voi olla vaikeaa ihmisille, joiden elämää työ on aina määrittänyt hyvin voimakkaasti. (Silvasti 2001, 291.) Monissa tapauksissa heikentynyt terveydentila helpottaa luopumisprosessia, sillä se auttaa hyväksymään luopumisen välttämättömyyden (Handler 1992, 93). Toisaalta luopumista helpottaa myös uusien mielenkiinnonkohteiden etsintä, minkä Handler (em., 94) näkee ratkaisevana aspektina luopujan irrottautumisessa ja eläkkeelle jäämisessä. Näyttää siltä, että vasta, kun luopuja löytää elämäänsä uutta, merkitystä tuottavaa sisältöä, hän voi todellisuudessa luopua päätösvallostaan yrityksessä.

Virallisen sukupolvenvaihdosprosessin käynnistäminen on usein vaikeaa. Sukupolvenvaihdoksiin liittyy paljon puhumattomuutta, sillä tilan jatkuvuus on nähtävissä talonpoikaiseen identiteettiin liittyvänä itsestäänselvytenä, josta ei puhuta. Sukupolvenvaihdostilanteessa vaaditaan uhrausta sen kaikilta osapuolilta, sillä tilakauppa tarkoittaa paitsi kauppakirjoja ja sopimuksia, myös tilannetta, jossa punnitaan kaikkien perheenjäsenten sitoutuminen kotitilaan. Jotta tilan jatkaminen olisi taloudelliselta kannalta mahdollista, vanhemmat useimmiten luopuvat omaisuudestaan alle markkinahinnan ja jatkajan sisarukset luopuvat täysimääräisestä perintöosastaan taatakseen sukutilan säilymisen. Jatkaja taas sitoutuu huolehtimaan sukutilasta ja vaalimaan sen perintöä. (Silvasti 2001, 108–109, 125.)

Sukupolvenvaihdoksille on tyypillistä, että vastuut siirtyvät luopujalta jatkajalle vaiheittain (ks. esim. Pitts ym. 2009, 67). Kuten Laukkanen (1994, 30–31) toteaa, omistuksen ja todellisen vallan siirtyminen tapahtuvat usein eri aikoina. Vallan siirtyminen voi tapahtua ennen sukupolvenvaihdosta, samalla hetkellä tai vasta omistuksen siirtymisen jälkeen. Tavallista on, että todellisen vallan siirtyminen on sukupolvenvaihdoksissa usein sattumanvaraista. Vaikka sukupolvenvaihdokseen valmistautuessa verotukselliset ja taloudelliset asiat selvitetään tarkkaan, inhimilliset tekijät jätetään usein huomioitta. On oletettavaa, että mitä voimakkaammista persoonallisuuksista ja sitoutumisesta yritykseen on kyse, sitä suurempia ristiriitoja on odotettavissa myös vallan siirron osalta (em., 163).

Sukupolvenvaihdostilanteisiin liitetään usein ajatus vanhan ja nuoren polven, ja erityisesti anopin ja miniän, välisistä ristiriidoista (ks. esim. Apo 1993; Määttänen 1993). Yksi suurimmista syistä ristiriitoihin on ollut maaseudulla yleisesti ylläpidetty syytinkijärjestelmä, joka perustaltaan tarkoittaa ylisukupolvista asumismuotoa. Yhä useammassa tapauksissa vanha ja nuori viljelijäpari ovat kuitenkin yhteisymmärryksessä luopuneet vanhan syytinkijärjestelmän ylläpitämisestä ja päätyneet kahden erillisen talouden asumismuotoon. Ydinperhe nähdään tänä päivänä yhä yksityisemmässä valossa ja useamman polven yhteisasuminen on käytännössä mahdotonta asettaa tähän muottiin. Näyttää myös siltä, että tällä hetkellä eläkeikää lähestyville viljelijöille luopuminen vanhoista käytännöistä on kenties aiempaan helpompaa ja tätä kautta sukupolvenvaihdostilanteissakin asumismuodon valinnasta yhä harvemmin syntyy suuria konflikteja. (Silvasti 2001, 195–197.)

5 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

5.1 Haastateltavien tavoittaminen

Tavoittaakseni tutkimuksen kohteena olevia maatilan jatkajia sekä tilastaan luopuneita viljelijöitä, otin helmi–maaliskuussa 2010 joko sähköpostitse tai puhelimitse yhteyttä yhteensä yhdentoista keskipohjalaisen kunnan vastaavaan maaseutuviranomaiseen. Kerroin heille tekemästani tutkimuksesta ja sen taustoista, sekä pyysin heitä toimittamaan minulle tutkimustani varten yhteystietoja tiloille, joilla heidän kuntansa alueella on toteutunut maatilan sukupolvenvaihdos 2000–luvulla.

Käytännöllisistä syistä kohdensin tutkimukseen sopivimmat tilat siten, että pyysin maaseutuviranomaisilta tietoja ensisijaisesti sellaisille tiloille, joissa sukupolvenvaihdos on toteutunut vuonna 2005 tai sen jälkeen. Tämä siksi, että haastateltavien henkilöiden olisi helpompaa muistaa sukupolvenvaihdostilanteeseen liittyviä asioita, kun sukupolvenvaihdoksesta kulunut aika ei ole liian pitkä. Toisaalta näin kuitenkin myös tarpeellisena, että kokemusta sukupolvenvaihdoksen jälkeisestä ajasta ja uuteen tilanteeseen sopeutumisestakin olisi jo jonkin verran. Siksi aivan viime vuosina toteutuneet sukupolvenvaihdokset eivät myöskään valikoituneet tutkimukseen. Kaikilla tutkimukseen osallistuneilla tiloilla maatilan sukupolvenvaihdokset onkin toteutettu vuosien 2005 – 2007 välisenä aikana.

Sain yhteystietoja yhteensä viiden kunnan maaseutuviranomaiselta. Tutkimukseni kannalta määrä oli riittävä, vaikka alun perin odotinkin enemmän yhteistyöhalukkuutta yhteystietojen saamiseksi. Ymmärtääkseni ainakin yhtenä syynä tietojen antamisesta pidättäytymiseen oli useimpien kohdalla vetoaminen tietoturvasyihin. Yhtenäistä linjaa tietojen välittämisestä tutkimuskäyttöön ei silti näyttänyt kuntien kesken olevan, sillä yhteystietoja lähettäneet kuntien maaseutuviranomaiset eivät nähneet asiassa lainkaan ongelmaa, vaan luovuttivat

yhteystiedot mielellään sekä osoittivat myös ilahduttavaa kiinnostusta itse tutkimuksen aihetta kohtaan.

5.2 Haastattelutilanteet

Varsinaisista haastatteluista sovin haastateltavien kanssa puhelimitse. Kaiken kaikkiaan otin yhteyttä kymmenelle keskipohjalaiselle tilalle, joista kahdeksalla kävin tekemässä haastatteluja. Haastateltavien määrä tarkentui aineiston keruun edetessä siten, että tutkijan pyrkimyksenä oli huomioida aineiston kylläntymisen astetta jo tehdessään haastatteluja. Tietynlaisen saturaatiopisteen saavuttaminen olikin varsin helppo havaita, vaikka toisaalta jossakin määrin myös tässä kvalitatiivisessa tutkimuksessa tutkijan oli itse päätettävä, milloin aineistoa on kertynyt riittävästi (ks. esim. Hirsjärvi & Hurme 2008, 60). Kaikki maatilojen sukupolvenvaihdokset ovat omalla tavallaan ainutlaatuisia ja siinä mielessä tutkittavia tapauksia riittäisi loputtomiin. Tutkijan ymmärtämykseni mukaan nämä tätä tutkimusta varten kerätyt haastattelut kuitenkin täyttävät sen tehtävän, mikä kvalitatiiviselle aineistolle voidaan Hirsjärven ym., (2009, 182) mukaan asettaa; niiden avulla on mahdollista tuoda näkyviin, mikä tutkittavassa ilmiössä on merkittävää ja olennaista.

Tutkimukseen suhtautuminen oli kaikilla tiloilla erittäin positiivista ja haastateltavat osallistuivat tutkimukseen mielellään. Vain kaksi tutkimukseen valittua kieltäytyi haastattelusta kiireisiin tai henkilökohtaiseen tilanteeseensa vedoten. Haastattelut ajoittuivat maaliskuuhun–huhtikuuhun 2010. Haastattelutilanteissa pyrittiin siihen, että jatkajien haastattelussa olisi läsnä ainakin se henkilö, kenen nimiin tilakauppa oli tehty. Joissakin tapauksissa tila oli esimerkiksi vain miehen nimissä ja vaimo kävi tilan ulkopuolisessa palkkatyössä. Tällöin haastatteluun osallistui yleensä vain jatkaja. Jatkajien haastatteluista puolet oli yksilöhaastatteluja ja puolet pari- tai ryhmähaastatteluja. Luopujien osalta haastattelussa oli useimmiten osallisena tilasta luopunut pariskunta, mutta joukossa oli myös kaksi yksilöhaastattelua. Jatkajien ja luopujien haastattelut oli tarkoitus toteuttaa erillisinä haastatteluina, mikä onnistuikin hyvin yhtä poikkeusta lukuun ottamatta. Yhdessä

haastattelussa olivat käytännön hankaluuksien vuoksi yhtäaikaaisesti paikalla sekä luopuja että jatkajat.

Haastattelujen aluksi keräsin kaikilta tiloilta hieman taustatietoja erityisen taustatietolomakkeen avulla (liite 1). Taustatietoina keräsin mm. haastateltavien nimet sekä syntymäajat. Myös tilojen tuotantosuuntiin sekä pinta-aloihin liittyviä tietoja kysyttiin lomakkeella sen vuoksi, että niiden avulla olisi myöhemmin mahdollista tehdä vertailuja tilojen kesken kokoluokittain ja/tai tuotantosuunnittain. Haastattelutilanteet olivat välittömiä, eikä suurempaa jännittyneisyyttä ollut havaittavissa kuin joissakin yksittäisissä haastatteluissa. Silloinkin sen aiheutti luultavasti haastatteluiden tallentaminen. Haastattelun edetessä haastateltavat yleensä vapautuivat ja kaikki haastattelut onnistuivat kuitenkin lopulta varsin hyvin. Haastattelujen kesto vaihteli tunnin molemmin puolin. Keskimäärin haastattelut kestivät noin tunnin, minkä aikana teemaluettelon mukaiset teemat tulivat käsitellyiksi. Haastattelijana totesinkin sen, minkä Hirsjärvi ja Hurme (2008, 74) mainitsevat haastattelujen kestoon liittyen, että haastattelun kesto näyttää usein olevan enemmän riippuvainen haastateltavaan kuin haastattelijaan liittyvistä tekijöistä.

Haastattelujen onnistumisen kannalta merkitystä oli mielestäni myös sillä, minkälaiseen positioon asetin itseni tutkijana. En taustastani huolimatta päätenyt lähestymään haastateltaviani maatalousyrittäjän ja tutkijan roolissa, vaan pelkästään tutkijana. Ratkaisu tuntuu jälkikäteen ajateltuna täysin oikealta. Haastattelutilanteissa tutkijan asema korosti ammattimaista suhtautumista haastatteluun ja minuun haastattelijana. Mikäli olisin lähestynyt haastateltavia tuoden esille oman kokemukseni maatalousyrittäjyydestä, olen varma, että se olisi ajanut minut haastattelijana tietyllä tavalla ”sisäpiiriin”. Haastateltavat olisivat todennäköisesti vältäneet puhumasta asioista, jotka ”arvelivat minun jo tietävän”. Tällöin tärkeää informaatiota olisi varmasti jäänyt saamatta.

Toisaalta pitäytyminen tutkijan roolissa oli hyvä ratkaisu myös haastattelijan kannalta. Yhteiskuntatieteellinen näkemys antoi haastattelutilanteisiin henkistä selkänöjää, jota vasten myös omaa, maatalouteen liittyvää kokemusmaailmaa oli helppo hyödyntää. Haastattelun jälkeen haastateltavat halusivat usein jatkaa vapaamuotoisempaa keskustelua kahvittelun

merkeissä. Lähes aina keskustelu liittyi silloinkin tavalla tai toisella maatalouteen ja toisinaan näissä tilanteissa, vapaamuotoisemmassa ilmapiirissä, myös tutkijan kokemus maataloudesta saattoi tulla esille. Haastattelun kannalta sillä ei kuitenkaan ollut enää merkitystä.

5.3 Teemahaastattelu

Aineistonkeruussa käytettiin menetelmänä puolistrukturoitua haastattelumenetelmää, jota Hirsjärvi ja Hurme (2008) kutsuvat termillä teemahaastattelu. Teemahaastattelussa oleellista on, että haastattelussa esille käsiteltävät teema-alueet ovat kaikille haastateltaville samoja ja haastattelu rakentuu aiheen kannalta keskeisien teemojen varassa. Teemahaastattelun etuna voidaan nähdä se, että se antaa sijaa haastateltavien omille tulkinnoille ja korostaa enemmän tutkittavien kuin tutkijan asemaa. (em., 48.)

Tämän tutkimuksen osalta on huomionarvoista, että sekä jatkajien että luopujien haastatteluissa käsiteltiin pääosin samoja teemoja, joihin haastateltavien oma asema toi omanlaisensa näkökulman. Lisäksi haastatteluita varten muotoilemissani temalueteloissa (liitteet 2 ja 3) oli myös kummallekin osapuolelle ”omia teemoja”, mutta myös ne olivat omalta osaltaan täydentämässä kuvaa tutkimuskohteesta. Jo alun perinhän ajatukseni oli, että haastattelemalla sukupolvenvaihdoksen molempia osapuolia, näkemykseni sukupolvenvaihdoksesta täydentyisi eri tavalla kuin esimerkiksi pelkästään jatkajia haastattelemalla. Tämä olettaus osoittautui aineiston keruun edetessä täysin oikeaksi. Käytännössä haastatellut jatkajat ja luopijat paitsi täydensivät toistensa kertomuksia, myös toivat esille toisistaan poikkeavia näkökulmia kiinnostavalla tavalla.

Haastattelujen avulla pyrittiin kokoamaan kuvaa yksittäisen tilan historiasta ja siitä, miten tilan historia ja yksilöiden elämäntarinat kietoutuvat yhteen. Luopuvan viljelijäparin osalta keskusteluihin nousivat molemmat sukupolvenvaihdokset, joissa he ovat olleet osallisina; ensin tilan jatkajina, myöhemmin tilasta luopujina. Jatkajan elämänhistoria taas kietoutui tilan historiaan väistämättä jo sen vuoksi, että hän oli kaikissa tapauksissa joko syntynyt tilalla tai

muuttanut sinne myöhemmässä elämänsä vaiheessa. Pyrkimyksenä olikin ymmärtää, millä tavalla jatkajuuden valinta asettuu myös osaksi tilan historiaa tilanteessa, jossa henkilökohtainen ratkaisu on aina myös osa suurempaa kokonaisuutta, sukutilan jatkumista seuraavassa sukupolvessa.

Tätä tutkimusta varten toteutetut haastattelut voidaan nähdä elämäkertatyypisinä teemahaastatteluina, sillä haastattelut selkeästi rakentuivat yksilöiden elämänhistoriaa mukaillen. Jatkajien osalta keskustelu aloitettiin jo lapsuudesta alkaen, luopujien osalta yleensä siitä ajankohdasta, kun heistä oli tullut tilan jatkajia. Maatilan sukupolvenvaihdosta lähestyttiin molempien osapuolien haastatteluissa hieman eri näkökulmista. Yhteisiksi teemoiksi voidaan kuitenkin mainita mm. tilakaupan suunnittelu ja toteuttaminen sekä sukupolvenvaihdoksen jälkeiseen tilanteeseen sopeutuminen. Myös tilan tulevaisuudesta keskusteltiin sekä jatkajien että luopujien haastatteluissa.

5.4 Aineiston järjestäminen ja analysointi

Haastatteluaineisto litteroitiin kokonaisuudessaan sanatarkasti sisällön osalta. Tässä vaiheessa, aineistoon tutustuessa, tuli esille yhden haastattelun selvä puutteellisuus verrattuna muihin haastatteluihin. Kyseinen haastattelu oli tilanteena haastattelijalle vaikea siksi, että haastattelussa olivat yhtäaikaaisesti paikalla sekä luopuja että jatkajat. Tilanne oli erilainen kuin muissa haastatteluissa, eikä se mahdollistanut toivottua avointa ja vapautunutta haastattelun ilmapiiriä. Haastattelu jäikin monilta osiltaan pinnalliseksi ja vajaaksi muihin haastatteluihin verrattuna ja koska kyseinen haastattelu ei ollut yhteismitallinen muiden aineistoon kuuluvien haastatteluiden kanssa, se jätettiin lopulta kokonaan analysoinnin ulkopuolelle. Tarkoituksena oli taata, että analysoitava aineisto olisi laadullisesti mahdollisimman yhtenäinen.

Varsinaisen aineiston analysointi aloitettiin nostamalla aineistosta esiin teemoja, jotka ovat tutkimusongelman kannalta olennaisia. Teemat jäsentyivät osin haastatteluissa käytettyjen

teemojen mukaisesti, toisaalta myös haastatteluista itsestään nousi esille tiettyjä teemoja, joita tutkimuksessa haluttiin tarkastella. Joidenkin teemojen valintaan vaikutti myös tutkimusta varten koottu teoriatausta. Kaiken kaikkiaan teemat muodostuivat pitkälti kronologisesti, sillä olihan tarkoituksena tarkastella juuri sukupolvenvaihdosprosessin asettumista yksilön elämän kulkuun ja tilan historiaan.

Suurin yksittäinen teema, joka aineistosta nousi esiin liittyi jatkajien jatkajaksi päätymiseen. Tämä teema on aineiston kantavia teemoja, joten siihen liittyvän teemoittelun pohjalta oli mahdollista lähteä tarkastelemaan jatkajaksi päätymistä tyypittelyn avulla. Tyypittelyssä on kyse aineiston ryhmittelystä selviksi ryhmiksi, joita yhdistää samankaltainen tarina (Eskola & Suoranta 2005, 181), joten pyrkimyksenä olikin etsiä niitä polkuja, mitä pitkin haastatellut jatkajat olivat päätyneet sukutilansa jatkajiksi.

Tyypittelyn kautta aineistosta nousivat esille jatkajuutta koskevat ideaalityypit, joita voisi kuvailla sanoilla talonpoikainen, jatkajaksi kasvaminen sekä yrittäjäsuuntautunut päätös tilan jatkamisesta. Aineiston ainoan naispuolisen tilanjatkajan päätyminen jatkajaksi on selvästi nähtävissä talonpoikaisen jatkajaksi kasvamisen tarinana, mutta koska se sisältää huomionarvoisia asioita liittyen naisen mahdollisuuksiin ryhtyä kotitilansa jatkajaksi, naispuolisen jatkajan kohtaamia haasteita käsitellään tekstissä kokonaan omassa kappaleessaan.

Tilan jatkamiseen liittyviä аспектеja pohdittaessa ideaalityyppi on varsin käyttökelpoinen käsite, jonka kautta tutkija pystyy hahmottamaan todellisuudessa varsin monimuotoisena näyttäytyvää toimintaa, sukutilan jatkamista. Käsitteellisesti ideaalityyppiä voisi kuvata tutkijan luomaksi puhtaaksi ajatusrakennelmaksi, jossa korostetaan tarkasteltavan ilmiön joitakin näkökohtia. Ideaalityyppejä ei sellaisenaan voi löytää todellisuudesta. (Saaristo & Jokinen 2004, 69; ks. myös Gronow & Töttö 1996, 306–307.) Ideaalityyppien rakentamisessa on Eskolan ja Suorannan (2005, 182) sanoin kyse tyypittelystä, jonka tarkoituksena on esittää mahdollisimman laajoja tyyppiejä, jotka ovat sisäisesti loogisia, mutta eivät sellaisenaan todennäköisiä.

Tutkimusprosessin aikana syntyi ajatus pyrkimisestä kuvaamaan sukupolvenvaihdosta ajallisesti etenevänä jatkamisen ja luopumisen prosessina. Aineiston analysointivaiheessa kävi kuitenkin selväksi, ettei prosessin kuvaaminen ajallisesti tulisi kerätyn aineiston puitteissa onnistumaan. Sukupolvenvaihdosprosessit olivat lähes kaikilla tiloilla vielä keskeneräiset, joten ei ollut mahdollista luoda kovinkaan tarkkaa kuvaa siitä, miten sukupolvenvaihdoksen prosessi etenee vastuun siirtymisen sekä jatkamisen ja luopumisen prosesseina ajallisesti. Tämän vuoksi tutkimuksessa päädyttiin nostamaan analyysin kohteeksi sukupolvenvaihdokseen liittyviä teemoja, joiden avulla pyrittiin muodostamaan kuvaa sukupolvenvaihdoksen prosessista. Keskeisiä teemoja maatalan sukupolvenvaihdoksessa ovat jatkajan ja luopujan roolinsopeutukseen liittyvät tekijät; vastuun siirtyminen, luopuminen ja näihin liittyvät ihmissuhteet, ja juuri nämä teemat sisältyvät tutkimuksen sukupolvenvaihdosta käsittelevään analyysikappaleeseen.

Kuten Eskola ja Suoranta (2005, 175) toteavat, onnistuakseen analyysimenetelmänä teemoittelu vaatii teorian ja empirian tiivistä vuoropuhelua ja tämä tulee tutkimustekstissä esille teorian ja empirian lomittumisena toisiinsa. Tähän vuoropuheluun pyritään myös tässä tutkimuksessa. Tekstikatkelmia käytetään tekstissä varsin runsaasti paitsi perustelevaan tutkijan tekemää tulkintaa, myös toimimaan aineistoa kuvaavina esimerkkeinä ja elävöittämään tutkimustekstiä. (Savolainen 1991, 454, Eskola & Suoranta 2005, 175 mukaan.) Aineistokatkelmat tuovat omalla tavallaan tutkimustekstiin mukaan sitä ”aidon elämän tuntua”, mikä haastatteluja tehdessä välittyi mitä selvemmin myös tutkijalle.

6 AINEISTO

6.1 Aineiston hankinnan sijoittuminen Keski-Pohjanmaalle

Tutkimusta varten aineiston keruu toteutettiin Keski-Pohjanmaan maakunnassa, viiden keskipohjalaisen kunnan alueella. Yhteensä Keski-Pohjanmaan liiton hallinnoima alue käsittää yhdeksän varsinaista jäsenkuntaa ja viisi edunvalvontakuntaa (KUVIO 1).

KUVIO 1. Keski-Pohjanmaan kartta (Keski-Pohjanmaan liitto)

Keski-Pohjanmaan maakunnassa sijaitti vuonna 2009 yhteensä 1 694 maatilaa. Näistä suurimmalla osalla harjoitettiin yhdistettyä kasvinviljelyä ja kotieläintaloutta. (Tilastokeskus – Toimipaikkatilastot.) Maakunnan luonnonolosuhteet puoltavat karjatalouteen ja siihen liittyvään nurmiviljelyyn erikoistumista ja Keski-Pohjanmaan maakunta onkin voimakkaasti nautakarjatalousvaltaista aluetta. MTK Keskipohjanmaan toimialueella maatilojen keskikoko oli vuonna 2010 40,56 ha ja liki puolet koko peltoalasta käytettiin rehunurmen viljelyyn.

(MTK Keskipohjanmaa.) Etenkin lypsykarjatalous on tärkeä osa keskipohjalaista maataloutta. Kiintiökaudella 2010/11 Pohjanmaan ELY-keskuksen alueella tuotettiin noin 11,2 % koko Suomen maidontuotannosta (Tike – Maataloustilastot, Alueittainen maidontuotanto). Keski-Pohjanmaan maakunta muodostaakin yhdessä Pohjois-Pohjanmaan, Pohjois-Savon ja Etelä-Pohjanmaan kanssa ns. maito-Suomen alueen, joka esimerkiksi kiintiökaudella 2008/09 tuotti yli puolet kaikesta Suomessa tuotetusta maidosta. Vuonna 2009 toteutuneiden kuntaliitosten myötä Kokkolan kaupungista tuli koko Suomen suurin maidontuottaja ohi kärkipaikkaa pitkään pitäneen pohjoissavolaisen Kiuruveden kunnan (Vuorisalo 2009).

Kaikista Suomen lähes 57 000 viljelijästä Pohjanmaan ELY-keskuksen alueella viljelijöinä toimi vuonna 2009 5 291 henkilöä, joista miehiä 92,5 % ja naisia 7,5 %. Viljelijöiden ikärakenne on alueella nuorempi kuin Suomessa keskimäärin ja huomioitavaa on myös, että maatilän sukupolvenvaihdoksia toteutuu etenkin Keski-Pohjanmaalla varsin paljon suhteessa luopumistuki-ikäisten viljelijöiden määrään. (Pyykkönen 2001, 9-10; Tike – Maatilarekisteri 2009.) Kaiken kaikkiaan alkutuotannon merkitys keskipohjalaisissa kunnissa koko elinkeinorakennetta tarkasteltaessa on erittäin merkittävä. Vuonna 2008 koko Keski-Pohjanmaalla toimi alkutuotannossa 9,5 % työssäkäyvästä väestöstä, mutta useissa keskipohjalaisissa kunnissa alkutuotannon osuus elinkeinona on 20 – 35 %. Alkutuotannon merkitys elinkeinona onkin Keski-Pohjanmaalla huomattavasti suurempi kuin maassa keskimäärin. Maakunnittain tarkasteltuna maatalous työllistää Keski-Pohjanmaalla suhteellisesti koko Suomessa toiseksi eniten heti Etelä-Pohjanmaan jälkeen. (Suomen virallinen tilasto – Työssäkäynti.)

6.2 Tutkimukseen osallistuneet tilat

Seitsemästä tutkimukseen osallistuneesta tilasta kuusi oli lypsykarjatiloja ja yksi lihakarjatila. Haastateltavia valitessa ei tarkoituksenmukaisesti kohdennettu tutkimusta erityisesti kotieläintiloihin, mutta ottaen huomioon Keski-Pohjanmaan maakunnan maataloustuotannon keskittymisen jo 1960-luvulta alkaen juuri nautakarjatalouteen, tilojen tutkimukseen

valikoituminen lienee odotetun kaltainen. Sinällään haastateltavien kohdentuminen juuri kotieläintuotantoa harjoittaviin viljelijöihin luo pelkästään mielenkiintoisen mahdollisuuden kohdentaa tutkimus koskemaan nimenomaan kotieläintiloilla toteutuneita sukupolvenvaihdoksia. Onhan tilastojenkin valossa tosiasia, että juuri kotieläintilat ovat niitä tiloja, joille yhä harvemmin löytyy jatkajaa.

Keskimääräinen oma peltoala tutkimukseen osallistuneilla tiloilla oli 46,57 ha. Viidellä tilalla oli lisäksi hallinnassa vuokramaita, keskimäärin 21,74 ha. On huomattavissa, että tutkimukseen osallistuneet tilat ovat peltopinta-alaltaan suurempia, kuin tilat Pohjanmaan ELY-keskuksen alueella vuonna 2010 keskimäärin (34,32 ha) (Tike – Maatilarekisteri, Maatilojen rakenne 2010). Metsää tiloilla oli keskimäärin 85 ha ja useilla tutkimukseen valikoituneilla tiloilla olikin havaittavissa voimakasta panostamista metsätalouteen.

Seitsemästä tilasta kuudella tilan jatkajaksi oli valikoitunut perheen poika ja yhdellä tilalla tytär. Kaikissa tapauksissa sukupolvenvaihdoksen toisena osapuolena oli tilasta luopunut viljelijäpariskunta. Vain kolmella tutkimukseen osallistuneella tilalla tilakauppa oli tehty jatkajan ja tämän puolison nimiin yhteisesti. Lopuilla neljällä tilalla tilan omistus siirtyi vain varsinaisten jatkajien nimiin, eikä mahdollisilla puolisoilla ollut omistussuhdetta tilaan. Tosiasiallisesti he saattoivat silti työskennellä tiloilla joko kausittaisesti tai lähes päätoimisesti.

6.3 Tilojen esittely

Tutkimuksessa käytettävä aineisto koostuu näillä seitsemällä tilalla tehdyistä, yhteensä neljästätoista haastattelusta, jotka on litteroitu tekstimuotoon. Sekä tilojen että haastateltavien nimet on henkilöllisyyden suojaamiseksi muutettu.

Jussila

Jussilan tilalla sukupolvenvaihdos toteutui vuonna 2006. Sitä ennen tila oli toiminut maatalousyhtymänä jo useita vuosia 1990-luvun lopulta saakka. Tilan päätuotantosuunta on maidontuotanto. Lypsykarjaa on tällä hetkellä noin 30 lehmää ja lisäksi saman verran nuorta karjaa, eli kyseessä on kooltaan varsin tyypillinen keskipohjalainen lypsykarjatila. Tilan jatkaja, *Esa*, edustaa tilalla viidettä sukupolvea. Hän on suorittanut maatilatalouden perusopinnot heti peruskoulun jälkeen ja kouluttautunut myöhemmin myös agrologiksi. Esa vastaa tilan toiminnasta lähes kokonaan yksin, sillä Esan vaimo ei allergisuutensa vuoksi osallistu päivittäiseen karjanhoitotyöhön. Haastattelun aikaan hän onkin kotiäitinä, hoitaen perheen kolmea alle kouluikäistä lasta. Maidontuotannon ohessa tilalla harjoitetaan viljanviljelyä sekä aktiivista metsätaloutta. Pelto- ja metsäpinta-alaltaan tila on aineiston suurimpia. Esan vanhemmat, *Erkki* ja *Ritva*, pyörittävät eläkkeellä ollessaan jo yhtymän aikana aloitettua matkailutoimintaa, joka toimii nyt erillään tilan toiminnasta. He asuvat tilan läheisyyteen rakentamassaan uudessa omakotitalossa ja etenkin Ritva auttaa poikaansa tilan päivittäisissä askareissa avustamalla navettatöissä.

Niemi

Niemen tila pienehkö lypsykarjatila, jossa lypsäviä lemmiä on noin 20 ja lisäksi nuorta karjaa. Tila kuuluu aineiston pienimpiin. Tilan jatkajana toimii vuonna 2007 toteutetun sukupolvenvaihdoksen jälkeen seitsemänlapsisen perheen toiseksi nuorin lapsi ja perheen pojista nuorin, *Marko*. Marko on ryhtynyt tilan pitoon varsin nuorena, sillä käytyään maatalousoppilaitoksen, hän ehti toimia vain muutaman vuoden lomittajana ja muussa ansiotyössä ennen tilakaupan toteutumista. Marko työskentelee tilan töissä yhdessä avovaimonsa kanssa, joka myös on kotoisin maatilalta. Lapsia pariskunnalla ei vielä ole. Lypsykarjan hoidon ohessa tilalla harjoitetaan koneurakointia, joka on pienelle tilalle tärkeä lisätulon lähde. Markon vanhemmat, *Toivo* ja *Annikki*, asuvat edelleen tilalla, sillä tilakaupan jälkeiset asumisjärjestelyt ovat vielä osittain kesken. He osallistuvat tilan töihin sekä hoitavat myös nuoren viljelijäparin lomituksia näiden tarvitessa lomittajaa.

Mäkimaa

Pirjo on Mäkimaan tilan jatkaja neljännessä polvessa. Hän on vanhempiansa ainoa lapsi ja jatkaa nyt heidän elämäntyötään lypsykarjatilalla vuonna 2007 toteutuneen sukupolvenvaihdoksen jälkeen. Tila on sekä karjamäärältään että peltopinta-alaltaan aineiston pienin. Tosin tilalla on suunnitelmissa laajentaa maidontuotantoa; uusi tuotantorakennus oli haastattelun aikoihin jo suunnitteilla. *Pirjo* on perheellinen, kolmen lapsen äiti, joka on aiemmin toiminut useissa eri alojen ammateissa. *Pirjon* miehellä, *Mikalla*, on oma kasvinviljelytila, mutta Mäkimaan tila on pelkästään *Pirjon* nimissä, eikä myöskään *Pirjolla* ole osuutta miehensä omistamaan tilaan. Mies toimii kuitenkin *Pirjon* apuna tilan hoidossa ja tilojen toiminnot on osittain yhdistetty. Tilan jatkamisen vaatimuksesta *Pirjo* on hankkinut maatalousalan koulutusta, mitä hänellä ei aikaisemmin ollut. Juuri haastattelujen aikaan *Pirjon* vanhemmat rakentavat tilan läheisyyteen uutta omakotitaloa, jonka yhteydessä *Pirjon* äiti, *Sinikka*, toimii myös yrittäjänä. Hän ei juurikaan osallistu tyttärensä tilan töihin, mutta *Pirjon* isä, *Lasse*, avustaa tilalla tarvittaessa.

Marjakangas

Marjakankaan tilan isäntäpari on *Antti* ja *Susanna*, jotka ovat hallinneet tilaa vuodesta 2005 lähtien. Tila on *Antin* kotitila ja hän on tilallaan neljäs isäntä samaa sukua. Tilan päätuotantosuunta on maidontuotanto ja tilalla on pian sukupolvenvaihdoksen jälkeen valmistunut uudehko tuotantolaitos noin viidellekymmenelle lehmälle sekä nuorelle karjalle. Toteutuneen laajennuksen jälkeen Marjakankaan tilalla onkin keskimääräiseen keskipohjalaistilaan verrattuna varsin suuri karja. Sekä *Antti* että *Susanna* ovat toimineet ennen tilan jatkamista muissa ammateissa. Heillä ei ennen tilan sukupolvenvaihdosta ollut maatalousalan koulutusta, eikä juuri muutakaan kokemusta maataloudesta ammattina. Viiden pojan vanhemmista molemmat työskentelevät nyt tilalla päätoimisesti. *Antin* vanhemmat, *Aaro* ja *Leila*, muuttivat tilakaupan toteuduttua kunnan keskustaani omakotitaloon asumaan.

Aaro käy ansiotyössä eläkkeellä ollessaankin ja Leila harrastaa monenlaisia kädentaitoja. Tilan toimintaan he osallistuvat harvakseltaan.

Siltala

Siltalan tila on toiminut yhtymänä 1990-luvun lopulta alkaen ja vaiheittainen sukupolvenvaihdos on toteutunut vuosien 2004 ja 2007 aikana. Tilan jatkaja, *Jarmo*, on suorittanut peruskoulun jälkeen maatalouden perustutkinnon, ja työskennellyt kotitilallaan käytännössä koko elämänsä. Maitotilalla on yhtymän aikana rakennettu, 1990-luvun lopulla rakennettu noin 40 lehmän sekä nuoren karjan pihattonavetta, jonka töistä Jarmo vastaa isänsä *Martin* avustamana. Jarmon vaimo käy tilan ulkopuolella palkkatyössä, eikä osallistu tilan päivittäisiin työtehtäviin. Pariskunnalla on kolme tytärtä, joiden hoitamisessa Jarmon äiti, *Asta* avustaa. Martti ja Asta asuvat tilan vanhassa päärakennuksessa. Jarmo on ennen sukupolvenvaihdosta rakentanut perheelleen oman omakotitalon päärakennuksen läheisyyteen.

Katajamäki

Naudanlihan tuotantoon keskittyneen Katajamäen tilan jatkaja on *Jani* yhdessä vaimonsa *Saijan* kanssa. Jani on suorittanut peruskoulun jälkeen maatalousalan perustutkinnon ja lisäksi hänellä on kaupallisen alan koulutusta. Katajamäen tila on toiminut yhtymänä useita vuosia ennen vuonna 2006 toteutunutta sukupolvenvaihdosta. Yhtymässä Jani oli mukana yhdessä vanhempiansa kanssa. Tuolloin tilalla oli sekä lypsy- että lihakarjaa, mutta hyvin pian sukupolvenvaihdoksen jälkeen tila keskittyi pelkästään lihantuotantoon ja lypsykarjan pidosta luovuttiin. Tila on sekä pelto- että metsäpinta-alaltaan aineiston suurimpia. Tilaa on etenkin sukupolvenvaihdoksen jälkeen Janin ja Saijan toimesta kehitetty voimakkaasti; eläinmäärää on kasvatettu rajusti ja myös lisämaata on hankittu varsin paljon. Jani vastaa pääosin yksin tilan toiminnasta. Saija käy tilan ulkopuolella ansiotyössä, mutta osallistuu tarvittaessa tilan töihin. Janilla ja Saijalla on pieni tytär, jonka hoitamisessa avustavat tilan läheisyydessä

asuvat Janin vanhemmat, *Alpo* ja *Eija*. *Alpo* on myös suurena apuna tilan töissä osallistuen päivittäin tilan töihin yhdessä Janin kanssa.

Kinnula

Kinnulan tilan jatkaja, *Tapio*, on syntynyt ja kasvanut tilalla, mutta lähtenyt heti lukion jälkeen opiskelemaan teknistä alaa ja suunnannut sen jälkeen työelämään. *Tapio*lla on korkeasteen tutkinto ja takanaan vahva ura omalla erikoisalallaan. *Tapio* sekä tämän vaimo, *Minna*, ehtivät asua useita vuosia eri kaupungeissa, pitkään myös pääkaupunkiseudulla, toimien vakituisissa työsuhhteissa ennen paluuta takaisin molempien kotiseudulle. Kummallakaan ei ollut maatalousalan koulutusta ennen tilan jatkamista. Sukupolvenvaihdos Kinnulan tilalla toteutettiin vuonna 2007 *Tapion* ja *Minnan* aloitteesta. Tilalla on noin 30 lypsävän karja ja tällä hetkellä kahden pienen tyttären vanhemmista molemmat saavat toimeentulonsa tilalta. *Tapion* vanhemmat, *Matti* ja *Mirja*, ovat rakentaneet tilan läheisyyteen uuden omakotitalon. *Mirja* ei juurikaan osallistu tilan töihin, mutta *Matti* on jonkin verran *Tapion* ja *Minnan* apuna tilan hoidossa.

7 SUKUTILAN JATKAJAKSI – JATKAJUUDEN IDEAALITYYPIT

Norjalaisten viljelijöiden suhtautumista tilan jatkamiseen eri sukupolvissa tutkineen Mariann Villan (1999) tutkimus osoittaa, että mitä vanhemmasta sukupolvesta on kyse, sitä enemmän merkitystä on viljelijäksi sosiaalistumisella ja velvollisuudella jatkaa sukutilaa. Villan (em., 331– 333) tutkimuksessa vanhin sukupolvi käsittää vuosina 1926 – 1936 -syntyneet viljelijät ja tämän sukupolven suhtautumista tilanpitoon sävyttää velvollisuus tilanpidon jatkamiseen. Oleellista on viljelijäksi kasvaminen ja halu säilyttää tila suvussa.

Tämän tutkimuksen luopujasukupolvi on syntynyt vuosina 1943 – 1955. Heistä aikaisimmat ovat aloittaneet tilanpidon 1970-luvun alussa, viimeisin sukupolvenvaihdos on toteutunut vuonna 1983. Tutkimusta varten haastatelluista luopujista monille tilan jatkaminen näyttäytyi hyvin pitkälle samalla tavalla, kuin Villan (em.) vanhimman sukupolven viljelijöille: itsestäänselvyytenä, jota ei juurikaan kyseenalaistettu. Muita ammattivaihtoehtoja ei juurikaan edes ajateltu.

No ei mulla oikeestaan oo ikään ollu. Että kyllä se nyt vain on ollu selvää se.
(Martti)

Ku minä oon ollu ainua, niin se lankes vähä niinku luonnostaan. Enkä minä muuta ois osannu tehäkään. Mää olin oikein huono lukkeen. Ko isä ja äiti meinas, että panna maamieskouluun, mää kyssyin, että pittääkö siellä lukiä, niin ne sano, että pitää ja palijo. Niin minä sanoin, että ei onnistu sitte. Se lukeminen ei oo mua ikään kiinnostanu. (Toivo)

Aikaisemmin ei viljelijäperheen lapsilla ollut niin paljon mahdollisuuksia vaikuttaa ammatinvalintaansa kuin nykypäivänä (ks. esim. Silvasti 2001, 142; Lassila 2005, 175). Perheisiin ainoina poikina syntyneillä Martilla ja Toivolla ei heilläkään ollut ajatuksissaan muuta kuin tilan jatkaminen. Sukupolvenvaihdos näyttäytyi luonnollisena jatkona jo lapsuudessa alkaneelle tilalla työskentelylle. Taustalla vaikuttaa hyvin voimakas viljelijäksi kasvaminen, jonka kautta jatkajan suhde tilaan näyttäytyy historiallisesta perspektiivistä; on

velvollisuus jatkaa tilaa ja vaalia siten vanhempien ja esivanhempien työtä. (ks. esim. Villa 1999, 333.) Suhtautumista tilan jatkamiseen värittää vahvasti sitoutuminen talonpoikaisen elämäntavan keskeisimpään skriptiin, jatkuvuuden ideaaliin. Tilan jatkaminen ei ole vain taloudellinen toimi, vaan myös moraalinen velvollisuus (Silvasti 2001, 127).

Myös tänä päivänä tilan jatkaminen voi olla yksilölle ainakin näennäisesti itsestään selvä valinta. Osa 2000-luvulla sukutilan jatkajiksi tulleista on kasvanut jatkajuuteen lapsesta alkaen ja tämä sitoutuminen on ohjannut voimakkaasti yksilön elämän valintoja. Sukutilan jatkajaksi päätyminen voi kuitenkin nuorelle viljelijäpolvelle olla myös vain yksi elämän tarjoama mahdollisuus, mihin tarttua (Villa 1999, 340). Kaikille viljelijäksi ryhtyminen ei ole lapsuudesta saakka itsestään selvää, vaan asia, joka tulee ajankohtaiseksi myöhemmässä elämän vaiheessa. Kaikissa tapauksissa jatkajaksi kasvaminen ei tule näkyväksi. Usein taustalla on jollakin tavalla poikkeuksellinen primaarisosialisaatio, jonka seurauksena tilaan kiinnittymistä ja jatkajaksi sosiaalistumista ei tapahdu (ks. esim. Silvasti 2001, 165).

7.1 Jatkajaksi kasvamisesta viljelijän ammatinvalintaan

Seitsemästä haastatellusta jatkajasta neljä on jo lapsuudestaan asti vahvasti sitoutunut kotitilaansa ja sen jatkamiseen. Samoin kuin Silvasti (2001, 291) toteaa potentiaalisten jatkajien kasvattamisesta osaksi sukutilan tarinaa, juuri sillä tavalla Esakin on nähnyt jo varhaisessa vaiheessa itsensä liittyvän lenkiksi tilaa viljelleiden sukupolvien ketjuun. Tilanpidon loppumista omalla kotitilalla hän ei ole koskaan edes ajatellut.

SO: Miltä susta olis tuntunu, jos tämä ois loppunu?

Esa: – – en minä tiä oikeen [nauraa] semmosta vaihtoehtua ees aatella. – – ku siinä on touhunnu ja se on jotenki tuntunu siltä, että se on joku päivä kaikki ehkä ommaa, niin se on niinku itestään selevää [tilan jatkaminen].

Tilan jatkajille on tilalla asumisen ja työhön osallistumisen kautta syntynyt erityinen suhde kotitilaansa. Jatkajien lapsuuden muistoihin liittyvät kuvaukset työskentelystä tilalla. Lapsuus

maatilalla on tarjonnut runsaasti aktiviteetteja ja kaikessa on saanut olla mukana. Maatila onkin lapsille varsin virikkeellinen kasvuympäristö, jossa on mahdollista omaksua elämässä tarvittavia tärkeitä tietoja ja taitoja (Högbacka 2003, 123).

Mukavaahan sitä oli, tekemistä piisas muksuna silloin. Ja aika aikasessa vaiheessa sitä piti sitte ruveta auttamaan tuolla navetalla. Että sielä ruokittiin jo varmaan jotaki yheksän kymmenen ikäsenä – – ja voi sanua, että jostaki kahentoista iästä, niin tein varmasti ihan miehen työt tuossa. – – jotaki kakstoista vuotiaana oltiin, muistan niin minkälaista se oli aaiiveen teko silloin, vähä erilaista ku nyt. Isä ajo silippurilla kuormaa ja minä, ja niin rehutorniin ja aumaan äitin kaas talikoilla syyettiin se auma levälleen. Minä sitte raktorilla poljin sen. Se oli [nauraa] aika kova savotta aina. (Esa)

Varhain tapahtuva osallistuminen tilan toimintaan valmistaa jatkajia tilan jatkamisen uravalintaan. Maatilalla työhön oppiminen on sikäli erityistä, että ei olisi koulutuksella mahdollista saavuttaa samaa, kuin käytännön työssä oppimalla. (Dumas ym. 1995, 118.) Jatkajat painottavat kuitenkin työntekoon osallistumisen vapaaehtoisuutta. Töihin osallistuttiin omaehtoisesti.

– – ei ollu niinku semmosta, että pakotettiin aina töihin. Sopivasti sen verran, että kuitenkin tiesi, mistä leipä tulee. (Jani)

Jarmolle ja Janille jatkajaksi ”valikoituminen” on tapahtunut luontevasti, kun Jarmon veli ei allergiansa takia voinut ajatellakaan tilanpitoa ja Janilla taas on vain nuorempi sisko, jolla ei ollut kiinnostusta maatalouteen. Esalla ja Markolla on molemmilla sisaruksia, ja jatkajan valinta sitä kautta monimutkaisempi. Esan puheessa tulee esille, millä tavalla viljelijäperheen lapset tekevät huomioita sisarustensa mahdollisesti osoittamasta kiinnostuksesta viljelijän ammattia kohtaan. Jatkajaksi aikovalle kyse on eräänlaisesta tiedostamattomasta kilpailutilanteesta, jossa on panoksena tilan potentiaaliseksi jatkajaksi valikoituminen.

Nuorimmalla veljellä ei ainakkaa [ollut kiinnostusta maatalouteen]. Kyllä sekin autellu on ja tehny niitä, mutta ei sillä varmasti kiinnostusta. – – Kesimmäinen veli sitte, se oli siitä jännä, että se oli silloin nuorena niin ennen

kouluikkää ja koulun ensimmäisillä luokilla, niin se oli niinku naulattuna tuonne isän matkaan. Että minä muistan, että se istu raktorissa päivät ja nukku sielä ja oli aivan. Ja se tuntu, että sehän se kiinnostunu. Vaan se tuli jossaki vaiheessa se semmonen, että se ei enää. Se alko mehtäpuoli ja tuo kiinnostamaan enempi sitte. (Esa)

Kuten Keating ja Little (1997, 167–169) toteavat, jatkajan valintaa koskevassa prosessissa lapset ovat usein erittäin hyvin tietoisia valintaa koskevista viesteistä, yleensä jopa paremmin, kuin niitä tiedostamattaan lähettävät vanhemmat. Esan ja Markon tapauksessa ”kisan” jatkajan valinnasta ratkaisee lopulta mm. sisarusten toisaalle suuntautuva ammatillinen kiinnostus ja Markon tapauksessa myös sukupolvenvaihdoksen ajallinen sijoittuminen. Kun Markon isovelji olisi ollut valmis jatkamaan, hänen vanhempansa olivat vielä liian nuoria. Jatkajan aika ja luopujan aika eivät käyneet yksiin (ks. esim. Keating & Little 1997, 167).

Erityisen keskeistä jatkajaksi valikoitumisen prosessissa on kuitenkin myös lasten viljelijän ammattia kohtaan osoittama oma kiinnostus. Osoittamalla kiinnostusta tilalla tehtävää työtä kohtaan ja osallistumalla työn tekemiseen, jatkajan on mahdollista tehdä myös vanhemmilleen tiettäväksi kiinnostuksensa maataloutta kohtaan ja varmistaa omaa paikkaansa jatkajana. (ks. esim. Lassila 2005, 148–149.) Jo varhaisessa vaiheessa vanhemmat tekevät huomioita lastensa halukkuudesta osallistua työn tekemiseen ja arvioivat kiinnostuksen tasoa (Keating & Little 1997, 163).

Markohan on ollu kyllä aina heti pikkupojasta sillä lailla kiinnostunu. Ja oli sillä lailla, että oli aina mukana. Että on tottunu tekemään ja osaa. Että oli roikkumassa mukana ja tietten ajo jo raktoria, vaikka ei vielä ylettyny jalat [polkimille]. (Annikki)

Jatkajan osoittama kiinnostus näyttää olevan ratkaisevaa potentiaalisen jatkajan valinnassa. On vaikea nähdä, mikä on vanhempien rooli jatkajan valinnan prosessissa. Keatingin ja Littlen (1997, 163–164) mukaan vanhempien omatkin käsitykset roolistaan jatkajan valinnassa vaihtelevat; jotkut näkevät itsensä aktiivisina toimijoina, toiset sivustakatsojina. Stefan Mannin (2007) näkemyksen mukaan maataloussektorin kutistuessa tilanpidon

jatkumisessa ratkaisee yhä enemmän nuorten sitoutuneisuus tilan jatkamista kohtaan, eikä niinkään ole kyse vanhempien tekemästä jatkajan valinnasta.

Tämän tutkimuksen perusteella voisi arvella, ettei tiloilla kovin usein ajauduta tilanteeseen, jossa tilan jatkamisesta syntyisi kilpailua sisarusten välillä. Ainakaan tähän tutkimukseen osallistuneiden jatkajien sisarukset eivät ole olleet erityisemmin motivoituneita tilan jatkamiseen, vaan pikemminkin tyytyväisiä siitä, ettei heidän tarvitse huolehtia tilan jatkumisesta.

Ehkä ne helepottuneita olivat, ko ei tarvihte tulla lypsylle [nauraa]. (Leila)

On selvää, että maatalous ammattina ei houkuttele nuoria samalla tavalla kuin ennen. Huono kannattavuus ja työn rasittavuus ovat osaltaan syynä vaikeuksiin löytää tilalle jatkajia. Tässä tilanteessa jatkajan osoittama aito kiinnostus tilanpitoa kohtaan on tilan jatkumisen kannalta täysin ratkaisevaa. Jatkajan oman kiinnostuneisuuden merkitys sukupolvenvaihdokselle on entistä keskeisempi tänä päivänä, jolloin maatilojen heikentyneiden toimintaedellytysten, maatalouspolitiikan ja kasvavien yhteiskunnallisten paineiden vuoksi jatkajan löytyminen tiloille on yhä vaikeampaa (ks. esim. Katila 2000, 210).

Monet jatkajat kuvaavat jo varsin varhaisessa vaiheessa tienneensä viljelijän ammatin olevan juuri se, mihin heillä on halu pyrkiä. Voi sanoa, että he ovat jo varhain lapsuudessaan kasvaneet kiinni paitsi tiloihinsa, myös viljelijän ammattiin. Sukutilan jatkuvuuden ihanteen omaksuneille viljelijöille onkin tyypillistä juuri tämän kaltainen, primaarisosialisaation aikana tapahtuva kiinnittyminen kotitilaan (Silvasti 2001, 103.) Useimmille jatkajiksi vahvasti sosiaalistuneille nuorille jatkajaksi kasvamisen prosessin herkin vaihe tulee kuitenkin eteen murrosiässä ja varhaisaikuisuudessa, jolloin tehdään ammatilliseen koulutukseen tähtääviä valintoja. Monet kokevat tässä vaiheessa usein ensimmäistä kertaa epävarmuutta suhteessa tilan jatkamiseen.

Ehkä joskus sillon kaheksantoista vuotiaana ja sen jälkeen niin vähä horjugin, mutta kun alko nämä muut iltaelämät sun muut [nauraa] sillonhan tietysti, mutta se nyt oli semmonen muutaman vuojen aika ohimenevää. (Jani)

Se oli se armeija-aika semmonen jännä, se vähä niinku hajotti sitä ajatusmaailmaa sitte taas. Että alko tuntua, että onko sillai oikialle uralle. (Esa)

Tässä vaiheessa ajatus jatkajuudesta on heikoimmillaan. Asiaa ei paranna se, että myöskään ammatinvalinnan ohjauksessa ei välttämättä tueta maatalousalan koulutuksen valintaa, vaan kannustetaan hakeutumaan muun alan ammatilliseen koulutukseen. Jatkajuuteen kasvaneet nuoret voivat joutua ammatinvalinnassaan tilanteeseen, jossa jatkajuuteen kasvaminen kyseenalaistetaan ja on mietittävä myös muita vaihtoehtoja.

– – se on niinku itelleki yläasteella sillon, kun maatalouspuolelle hain koulutukseen, niin kyllä siellä opettajat, ku esivalintoja tehtiin, niin heti esitti, että löytyskö tuolta ammattikoulusta tai muualta jotain muuta linjaa. Että se asenne siellä puolella oli. (Jarmo)

Tässä vaiheessa aidon ammatillisen valinnan mahdollisuus voi olla läsnä. Koch-Achelpöhler (1998) näkee jatkajien ammatinvalinnassa kaksi erilaista mallia, joista ensimmäisessä on kyse jatkajuuteen kasvamisesta ja toisessa aidosta, itsenäisestä ammatinvalinnasta. Viljelijän ammatinvalinnan taustalla on sosiaalistuminen talonpoikaiseen elämäntapaan, mutta ammatinvalinta voi tapahtua kahdella eri tavalla. Perinteisessä viljelijän ammattiin kasvamisessa jatkajuudessa on kyse elämäntavan valinnasta (ks. myös esim. Sireni 2002, 135), jossa jatkuvuuden skriptin omaksuminen antaa hyvin vähän tilaa todelliselle ammatinvalinnalle. Mutta jos kyse on itsenäisestä ammatinvalinnan päätöksestä, viljelijän ammatin valinta on enemmänkin vastaus persoonallisiin mieltymyksiin ja taipumuksiin, kuin pakonomaiseen velvollisuuteen jatkaa tilanpitoa. (Koch-Achelpöhler 1998, 305–306.) Mann (2007, 435) toteaa, ettei ammatillisen valinnan merkitystä maataloudelle tulisi aliarvioida, varsinkaan puhuttaessa perheviljelmistä. Usein maatiilojen määrää ja sen vähenemistä selitetään taloudellisilla näkökohdilla ja maatalouspolitiikalla, mutta merkitystä on myös sillä, miten jatkajat tekevät jatkajuuspäätöksiä ammatinvalintana.

Jani ei ole oikeastaan koskaan edes vakavasti harkinnut muuta kuin viljelijän ammattia. Jatkajuus näyttäytyy hänelle itsestään selvänä asiana ja hän on vahvasti kasvanut siihen. Kuten perinteisessä maatalousammattiin kasvamisessa on tyypillistä, muunlaiseen ammatinvalintaan liittyvää pohdintaa ei oikeastaan ole nähtävissä (ks. Kohl-Achelpöhler 1998, 305).

SO: Miten sää ite muistat sillon lapsena, niin mitä ammattia sää ite suunnittelit?

Jani: Mitähän niitä, nehan vaihteli [nauraa], mutta kyllähän se tämä on ollu. Että määhän oon lapsesta asti ajatellu, että mää tuota lihantuotantua. Että se on ihan koko ajan. Onhan siinä sivussa ollu näitä muitakin, mutta ei oo sillai vakavasti muuta harkittu. – – Sitä on tietty jotenki vähä kasvanu, on lapsesta asti teheny näitä hommia näin, niin – – se menee verihin. Sitä on jotenki niin sisäistäny.

Jani on hankkinut myös muuta kuin maatalousalan koulutusta, mutta siinäkin kyse oli enemmän ajan kuluttamisesta tilan jatkamista odotellessa, kuin todellisesta kiinnostuksesta opiskelualaa kohtaan.

Se oli vähä semmonen, ku armeijassa oli aikaa miettiä, mitä mää teen ja ku siellä oli varmaan, että tänne kotia jään, mutta ku en halunnu ihan vielä tähän jäähä täysin asumaan tähän kotia vanhempien kaas [nauraa] niin arvelin, että kyllä sitä nyt johonki vähäks aikaa on lähettävä. Että ei siinä ei siinä semmosta siihen alaan semmosta intohimoa ollu, että se oli vain se, että kahtotahan nyt jotain muutaki. – – Kyllä se sitte, ku se loppu se koulu ja eikä sillä lailla vaikka sen jälkiin, niin tullu mieleenkään tai ajatellukaan sinne alalle jäähä. Se oli vaan semmonen yks vaihe. Kyllä sitä tiesi, että tänne sitä tullaan. (Jani)

Myös Esalle syntyy armeija-aikana ajatus hakeutumisesta toiselle ammattiuralle. Pohdittuaan asiaa ja tutustuttuaan ammattiin lähemmin käytännön työssä, hän kuitenkin tulee toisiin ajatuksiin. Esa on hyvin vahvasti sosiaalistunut viljelijän ammattiin ja ajatus tilan jatkamisesta on voimakkaasti ohjannut hänen elämänvalintojaan. Esan tapauksessa toista ammattia kohtaan syttynyt kiinnostus asettaa kuitenkin ensimmäistä kertaa tilan jatkamisen kyseenalaiseksi. Jatkuvuuden kyseenalaistaminen huolimatta siitä, että on voimakkaasti kasvanut jatkajuuteen kertoo siitä, ettei Esa ota jatkuvuuden skriptiä täysin refleктоimatta sitä. Esa on lapsuudestaan

asti valmistautunut jatkajaksi, mutta hän käy läpi ammatillisen valinnan prosessin, jossa ratkaisevaa on lopulta se, minkälaisia odotuksia hänellä on tekemäänsä työtä kohtaan ja mitä työ antaa tekijälleen. Käy niin, että jatkajuutta kohtaan esitetty epäily lopulta enemmänkin vahvistaa jatkuvuuteen sitoutumista, kuin murtaa sitä.

Tilan jatkajaksi päätyminen itsenäisen ammatinvalintapäätöksen kautta liittyy viljelijäperheissä lisääntyneeseen valinnanmahdollisuuksien lisääntymiseen (ks. esim. Lassila 2005, 77). Nuorempi viljelijäpolvi pitää yhä tärkeämpänä, että tilanpidon täytyy olla yksilön kannalta tyydyttävää, miellyttävää ja laadullista. Tilan jatkamisen taustalla on yhä useammin aito kiinnostus viljelyyn ja mahdollisuus tehdä työtä, josta pitää. (Villa 1999, 333–334.)

Ei mua oo painostettu maanviljelijäks ruveta, mutta en mäe tiejä, se on tullu luonnollisena kuitenkin. Että silloin kun yläasteelta aattelin, että lähenkö maataloutta opiskeleen vai meenkö lukioon ja sitte kuitenkin päätin, että tykkään tehä näitä hommia. (Jarmo)

Näyttää siltä, että ne, jotka jatkavat tilaa, tekevät sen, koska ovat kiinnostuneita viljelijän ammatista. Toisaalta heillä on kuitenkin myös syvä kiintymys viljelijän ammattiin ja elämäntapaan. Tilan jatkaminen on oikeastaan jatkoa elämäntyylille, jonka jatkajat ovat omaksuneet jo lapsuudessa ja siksi jatkajuus näyttää luonnolliselta valinnalta yksilön elämässä. (Dumas ym. 1995, 115.) Myös vanhemmat ymmärtävät tilan jatkamisen olevan ennen kaikkea asia, johon täytyy olla oma kiinnostus. Tilan jatkamiseen liittyvät vaatimukset vaativat niin voimakasta sitoutumista, ettei se onnistu ilman aitoa halua tehdä juuri sitä työtä.

Se vain on semmosta, että kaksyt neljä tuntia siinä pitää olla kiinni. Että sehän on aivan erilaista, ko muu ammatti. Siitä pitää kyllä tykätä tuosta. Jos se on vaikiaa, niin ei sitä kyllä jaksaa. (Martti)

7.2 Naisena jatkajaksi

Jatkuvuuden ideaalin toteuttaminen onnistuneesti ei aina ole helppoa. Voimakas kulttuurinen malli on ollut suosia jatkajiksi poikia (Silvasti 2001, 198) ja paineet pojan saamiseksi tilan jatkuvuuden varmistamiseksi voivat olla suuria. Härkki-Santalan (2002, 172–174) mukaan lasten merkitys maalaistalossa kytkeytyy usein myös potentiaaliseen jatkajuuteen; lapset ovat ikään kuin ”kollektiivista agraariomaisuutta”. Edes lapsettomuutta ei välttämättä nähdä inhimillisenä tragediana, vaan tilaa koskevana ongelmana.

Mäkimaan tilalla Pirjo on vanhempiansa ainoa lapsi. Koska tilan jatkuminen kytkeytyy yhä voimakkaasti pojan jatkajuuteen, Pirjon äidille, Sinikalle, on ollut vaikea asia se, ettei perheessä ole poikaa.

Sinikka: Koko ikäni tähän mää kuulin siitä, että ku mää en oo tehny poikaa, teillä ei oo poikaa. [korottaa ääntään] No nyt teille tuli poika sitte, ku Aapo [tyttärenpoika] tuli. Mää että eikö ne perkele vieläkään tajua, että se on ollu kipiä paikka.

SO: Onko susta tuntunu siltä, että maatilalla, että se poika pitäis olla, että vois jatkua?

Sinikka: Niin, se on niinku edellytys sille, että se jatkuu, että on poika.

Tosiasia on, että kotitalallaan jatkaneita viljelijänaisia on vähän (ks. esim. Sireni 2002, 121). Naisilla jatkajuuspäätökset syntyvät usein erilaisista lähtökohdista kuin miehillä. Sirenin (2002, 133) mukaan jo nuorena tyttöjen ja poikien käsitykset maataloustyöstä eroavat hyvin paljon toisistaan. Miespuoliset näkevät maataloustyön luonteen enemmän positiivisena, naispuoliset taas enemmän negatiivisena. Maatalous näyttäytyy nuorten naisten puheissa usein raskaana ja aikaavievänä ammattina, joka vaatii ympärivuorokautista sitoutumista ilman vapaa-aikaa. Myös Pirjon ollessa murrosikäinen, hänen näkemyksensä maatalouden harjoittamisesta on pääosin torjuva. Hän on lapsesta saakka ollut mukana tilan töissä, etenkin eläinten parissa, mutta tulee vaihe, jolloin kiinnostus lopahtaa.

– – oon ollu vasikoitten ketossa aina harjaamassa niitä ja koittanu siellä tuusata, siis ihan pienenä. Että sitte ku tuli koulu ja yläaste, niin sittehän se oli niin, että mua ei vois vähempää kiinnostaa nuo lehemät [nauraa] – – ja oli siinä tietysti sitäki että ku se rupes kutiseen, että pikkusen tuommosta allergiatyypistä, seki ahisti (Pirjo)

Pirjon jatkajaksi ryhtyminen ei ole helpoimmasta päästä, sillä sen lisäksi, että hän on naisen ja sukupuolensa takia helposti torjuttu tilan jatkajana, hänellä on myös allergia, joka vaikeuttaa eläinten kanssa työskentelemistä. Allergiatestien perusteella on todettu, ettei Pirjo voisi työskennellä eläinten kanssa. Tämä tieto toki vaikuttaa Pirjon ammatinvalintaan. Hän lähtee opiskelemaan kaupallista alaa, perustaa perheen suhteellisen nuorella iällä ja ehtii lasten kasvettua myös työelämään. Tilan jatkamisen miettiminen ei ole ajankohtaista.

Ei sitä silloin niin aatellukkaan. Tuntu että tämähän on, että nehän vielä siellä navetoi ja hoitaa ihan, niin että ei mun tarvi siihen keskittyä niin hirviästi [nauraa]. (Pirjo)

Jollakin tavalla Pirjo on kuitenkin valmistautunut jatkajuuteen. Hän kuvaa aina tienneensä, että hänellä olisi mahdollisuus jatkaa tilanpitoa. Pirjo näkee tilan jatkamisen mahdollisuutena, mutta jossain määrin se hänelle ainoana lapsena näyttäytyy myös velvollisuutena. Jos Pirjo ei jatka tilaa, tilanpito kotitilalla loppuu.

Pirjon vanhemmat pitävät tilan jatkumista epätodennäköisenä. He ovat valmistautuneet tilanpidon loppumiseen ja se vaikuttaa myös tilan kehittämiseen. Koska jatkajaa ei näytä olevan tulossa, tilaan ei ole tarkoituksenmukaista investoida (ks. esim. Silvasti 2001, 142–143).

– – olihan se silloin jo pienempänäki, tuli esille se, että ku Pirjo oli allerginen lehmille, tai on, niin silloin tuli jo esille se, että ei pitäis elukoitten kaas olla missään tekemisissä. – – ja kun Pirjo muutti pois, meni naimisiin ja oli omaa perhettä, niin silloin aatteli, että no kaksistaa tässä nyt ollaan. – – kyllähän sitä jo silloin rupes miettiin, että ei varmaan tuu [jatkajaa]. – – sitä oli mietitty siinä [huokaa], että pyöritetään sitä sillai, ettei uusita mitään, ku ei kukaan

kuitenkaan jatka sitä. Ja ei me siihen investoitu koneita eikä mitään ja rehut teetettiin vieraalla, että ei niihin nyt panna rahaa kiinni, että pyörittää sillai, ku se menee. (Sinikka)

Kuten naispuolisilla jatkajilla usein, myös Pirjon kohdalla puolison valinta vaikuttaa lopulta hyvin ratkaisevasti tilan jatkamiseen (ks. esim. Sireni 2002, 141–142). Pirjon aikaisempi puoliso ei vanhempien mielestä ollut sopiva tilan jatkamista ajatellen.

Ei ku siinä oli se toinen vävyehokas semmonen, että ei sitä hyväksytty. – – ei sillä ollu työkinttaita. (Sinikka)

Vasta, kun Pirjo löytää puolison, joka on maataloustaustaisesta kodista ja oman kasvinviljelytilansa jatkaja, Pirjon vanhemmat voivat edes ajatella tilanpidon jatkumista. Koneellistumisesta huolimatta maataloustyö on usein edelleen työtä, johon tarvitaan myös miehistä voimaa.

Niin, kyllähän ne naisetki on asunu, mutta kuiteski joutuu tavallaan jostain sen miehen lainaamaan. – – Se on nuitten, vaikka koneet on muka hirveen heleppoja, että kyllähän määkin raktoria käytin, että jotain konetta sinne tukki perähän, niin sai kirotta ja huutaa ja tehdä vaikka mitä, että ois saanu sen letkun painettua sinne, ku se ei menny [nauraa]. Että siinä täytyy olla sitä fyysistä voimaa. (Sinikka)

Maanviljelys mielletään usein miesten ammatiksi (Sireni 2002, 143). Maanviljelykseen liittyy olennaisesti Silvastin (2001, 200) kuvailema ”ruumiin riittämättömyyden diskurssi”, joka tarkoittaa maskuliinisen voiman korostamista maataloustyön yhteydessä ja naisen ruumiin riittämättömyyttä tämänkaltaiseen fyysisesti raskaaseen työhön. Nykyään maataloustyön luonteen muutos; koneellistuminen ja karjanhoitotyön automatisoituminen sekä tilan ulkopuolisten urakointipalveluiden kasvanut tarjonta haastavat diskurssin olemassaolon, mutta siltikään naisilla ei vielä voi katsoa tältä kannalta olevan tasaveroisia mahdollisuuksia harkita viljelijän ammattia.

Vanhemmatkin esittävät usein enemmän epäilyksiä tytön kuin pojan mahdollisuuksista ryhtyä tilan jatkajaksi (Dumas ym. 1995, 112). Myös Pirjon isä epäilee aluksi Pirjon jatkajaksi ryhtymistä, mutta sukupolvenvaihdosta lähdetään silti suunnittelemaan. Tilakauppa tulee lopulta eteen hyvin yllättäen. Asiaan vaikuttaa Pirjon isän kunnon heikkeneminen sekä luopumistuelle pääsyn ikärajan lähestyminen. Pirjon jatkajuuteen valmistautuminen punnitaan, kun hänelle esitetään tilan jatkamista.

Mää sitte Pirjolle soitin ja en muista mieltikö se sitä jonku aikaa, ku se sitte, että ei sitä vieraalle [huokaa] anneta. Että kaipa se sitte päätti sen, että se ottaa sen. (Sinikka)

Pirjo on sisäistänyt talonpoikaisen elämäntavan keskeisimmän skriptin, jatkuvuuden ideaalin vaatimukset ja vastaa siihen omalta osaltaan. Ajan kanssa maataloustyö on alkanut näyttäytyä yhä mahdollisemmalta uravalinnalta. Ennen sukupolvenvaihdosta Pirjo ehtii toimia myös maatalouslomittajana ja sitä kautta syntyy laajempi kuva maataloustyöstä. Eläinten kanssa työskenteleminen alkaa sekin tuntua taas mukavalta.

Se ei enää tuntunu niin kauheen vastenmieliseltä, että se oli jotain murrosikäjuttuja mitä semmosia, että lehmä hyi [nauraa]. Sitte just aatteli, ku kävi monissa paikoissa kahtomassa, että ei tää niin hullua hommaa välttämättä aina ookkaan. (Pirjo)

7.3 Tilan jatkaminen yrittäjyyspäätöksenä

Marjakankaan tilalla Antin vanhempien tulo tilan jatkajiksi on kiteytynyt enemmän velvollisuudentuntoon, pakkoon ja sattumaan, kuin omaan päätökseen jatkaa sukutilaa. Ratkaisu koskien tilanpitoa kietoutuu pitkälti toisten ihmisten tekemiin elämänratkaisuihin, kun veljeksistä jatkajaksi valittu ei yllättäen jääkään jatkamaan tilaa.

Mekään ei ois muuten tietten siihen menty, mutta ku ne oli kaikki, niitä oli viis poikaa kans siinä, niin ne oli kaikki lähteny poies. Ja se oli vanhapoika sitte se, joka siinä asu ja ku se mennä rätkähti yhtäkkiä naimisiin [nauraa], oli lapseton pari sen täti, niin se testamenttas puoli taloa sille ja sit se osti toisen puolen. Ja meidänhän oli pakko sitte tavallaan tulla. – – se tuli sitä aina sitte, että sitä ei vierahalle anneta. (Leila)

Antti on kymmenvuotias hänen vanhempiansa tullessa tilan jatkajiksi. Jatkaminen tulee eteen yllätyksellisenä asiana, eikä jatkuuteen ole millään tavalla valmistauduttu. Antti ei ole elänyt tilalla varhaislapsuudessaan, eikä hänen pitänyt alun perin edes muuttaa tilalle. Vanhempien tulo tilan jatkajiksi tietää muuttoa tilalle, mutta jatkajaksi sosiaalistumisen aikaa ei siten oikeastaan ole tai ainakin se jää osittain vajaaksi. Antti on kyllä viettänyt tilalla lapsuutensa kesiä, ja saanut siten tuntumaa maatilan töihin. Antin isoäiti onkin kovasti toivonut Antista tilan jatkajaa. Mutta Antin vanhemmat ajattelevat asiasta aivan toisin. Heillä ei ole tarkoitustakaan kannustaa lapsiaan tilan jatkajiksi.

Mää sanoin, että ikään ei kellekkään kaupata talua. Että me on jou'uttu tavallahan pakosta, että sitä virhettä ei tehä, että me ruvetaan kellekkään. Ku Saimi [Antin isoäiti] aina sano, että kyllä Antti tulee asumaan, että sitä ei saa myyä kellekkää. Mää että sitä ei kuule kaupatakaan. (Leila)

Marjakankaan tilalla luopujien oma kokemus joutumisesta tilan jatkamiseen ilman valinnan mahdollisuutta, vaikuttaa lasten kasvattamiseen sillä tavalla, etteivät he edes halua sosiaalistaa lapsiaan jatkajiksi (ks. esim. Silvasti 2001, 293). Tilan jatkamista ei edes esitetä lapsille vaihtoehtona, vaan ennemmin kannustetaan hakeutumaan muihin ammatteihin. Myös Antti näkee asian juuri tällä tavalla.

– – ei mua oo kyllä ikänä painostettu mihkään, en mää ainakaa muista. Että ennemmin mua on potkittu pois täältä [nauraa] töihin muualle. (Antti)

Tavallaan kyse on jatkuvuuden ideaalin hylkäämisestä. Antin vanhemmat vastaavat omassa elämässään jatkuvuuden skriptin vaatimuksiin, mutta eivät siirrä sitä seuraavaan sukupolveen niin kuin talonpoikaisesta elämäntavasta käsin kuuluisi. Silvastin (2001, 165) mukaan

jatkuvuuden ideaalin kyseenalaistaminen on tilojen tasolla uusi ilmiö. Osaltaan se viestii jatkuvuuden skriptin heikkenemisestä. Myös Villan (1999) tutkimus antaa samansuuntaisia tuloksia; mitä nuoremasta sukupolvesta on kyse, sitä vähemmän merkitystä on sukutilan jatkajaksi sosiaalistumisella. Vaikka jatkuvuuden skriptiin sitoutuminen olisi nähtävissä vanhemmassa polvessa, se ei välttämättä uusiinnu seuraavassa sukupolvesta yhtä vahvana. Väistyvällä sukupolvella kun on sosiaalistajana mahdollisuus vahvistaa lastensa halua joko jäädä tai lähteä. (Katila 2000, 207.)

Kinnulan tilalla vanhemmat ovat halunneet kannustaa kaikkia lapsiaan opiskelemaan. Lasten kouluttautuminen on ollut vanhemmille itsestään selvää, eikä tilan jatkumista ole siinä tilanteessa mietitty. Myös Tapion opiskelemaan lähtö on kaikkien mielestä luontevaa.

Sehän oli ihan, että se lähtee. Eihän siinä ollu meillä mitään. Mää nyt ajattelin sen tietenki näin, että kaikki ne käy koulut jolleki alalle. (Mirja)

Maatilalla syntynyt ja kasvanut Tapio ei ole koskaan osoittanut kiinnostusta tilanpitoa kohtaan, vaikka onkin osallistunut tilan töihin heti siitä alkaen, kun se on ollut mahdollista. Ihan pienenä hän ei tosin ole maatalon töihin osallistunut, sillä hänen vanhempansa eivät halunneet ottaa pieniä lapsia mukaan työntekoon. Tapio on lähtenyt varhaisessa vaiheessa opiskelemaan teknistä alaa, eikä ole koskaan edes harkinnut maatalousalalle kouluttautumista.

Matti: [Tapiosta]: – – *kesäsin oli hommissa ja raktorihommissa oli aika paljoki heti siitä asti, ku pysty olehen, mutta siinä vaiheessa, ku ratkasuja piti tehdä, niin se ei aikonukaan mennä maamieskouluun [nauraa].*

Mirja: *Se oli punanen vaate [nauraa] – – oli aivan poissulettu vaihtoehto.*

Kinnulan tilalla jatkajan valinta on monelta osin epäselvä. Tapiolla on häntä nuoremmat kaksoisveljet, mutta myöskään kumpikaan heistä ei ole osoittanut kiinnostusta maatalouden harjoittamista kohtaan. Toisaalta vanhemmat pitävät heitä vielä liian nuorina ottamaan kantaa

tilan jatkamiseen. Perheen tytär on jo muuttanut pois tilalta ja toimii muussa ammatissa. Vanhempien mielestä näyttää siltä, ettei tilalle ole tulossa jatkajaa.

Siinä vaiheessa, kun Tapio lähtee opiskelemaan ja työelämään, tilan jatkuminen on hänellekin sivuseikka. Löytyy mielenkiintoinen ja haastava työ, jonka perässä Tapio muuttaa pääkaupunkiseudulle yhdessä vaimonsa kanssa. Tapion työ on vastuullista ja vaatii paljon matkustelua, sillä hän vastaa täysin edustamansa yrityksen ulkomaanrajoituksista. Myös Antti on palkkatyössä omalla kotiseudullaan. Kummankin side kotitalolle on melko heikko. He eivät sanottavammin osallistu tilan töihin palkkatyössä ollessaan. Elämä on rakennettu muualle. Molempien elämässä ajatus tilan jatkamisesta syntyy pitkällisen pohdinnan tuloksena. Antin vaimo, Susanna, ei ensin ota edes todesta miehensä puheita.

Susanna: – – josain vaiheessa Antti sano, että mitä jos mentäs sinne ja en mää sitä ottanu silloin tosissani niin. Mää vain sanoin, että en mää nyt tännekään jää, että kyllä mää nyt mukaan lähen, jos sää sinne haluat. Että en mää niin navettaa vastaan oo, että kyllä mää nyt sinne voin tulla. Mutta siitä ajatuksesta meni kyllä varmaan ainaki vuosi, jos ei toistaki, ennenku sitte taas uuestaan tosissaan.

Antti: Joo meni. Eihän se nyt sillai käy kaikki äkkiä. Että kyllähän sitä varmaan kaks vuotta tehtiin niitä laskelmiaki ja tuumattiin.

Päätös tilan jatkamisesta asettuu Antin ja Tapion elämään täysin toisenlaisena ratkaisuna, kuin tilan jatkamispäätös jatkajilla, jotka ovat lapsuudestaan asti valmistautuneet tilan jatkajuuteen. Antin ja Tapion tapauksessa tilan jatkamisesta ei ole kyse velvollisuudesta jatkaa tilanpitoa, vaan ennemminkin mahdollisuudesta hakea uutta suuntaa työuralleen ja elämälleen. Antin ja Tapion päätöksen tilanpidon jatkamisesta voi nähdä yrittäjyyspäätöksenä, joka syntyy monen eri tekijän yhteensattumana.

Huuskonen (1992) määrittelee tutkimuksessaan yrittäjäksi ryhtymiseen vaikuttavat tekijät työntö- ja vetotekijöihin. Esimerkiksi yksilön elämässä tapahtuvat muutokset ja elämän käännekohtat voivat vaikuttaa yrittäjyyspäätökseen. Työntötekijät ovatkin usein asioita, joihin yksilö ei ole tyytyväinen elämässään. Tyytymättömyys jollakin elämänalueella,

esimerkiksi työelämässä, voi sysätä muutokseen. Vetotekijät taas koostuvat tekijöistä, jotka houkuttavat ryhtymään yrittäjäksi. Tällaisia voivat olla vaikkapa sopiva liiketoimintamahdollisuus, yrittäjyyteen liittyvä vapaus tai halu olla työssään itsenäinen.

Sekä Antille että Tapiolle maatalousyrittäjäksi ryhtyminen näyttäytyy vaihtoehtona palkkatyölle. Työntekijänä toimii molemmilla tyytymättömyys palkkatyön ja perhe-elämän yhdistämiseen. Yrittäjyyspäätöksen taustalla onkin usein halu saada enemmän aikaa itselle ja perheelle (Heinonen, Paasio & Pukkinen 2006, 119).

Varmaan meni sillä lailla, että mä olin ehkä niin lopen kyllästyny tuohon reissaamiseen ja sitte ku muksu tuli ensimmäinen, ei se oikeen ollu tuo elämä tuola. Ku jos aattelee sillai, että vuojesta menee kakssataa päivää, ku menee matkustamiseen ja kaikki ulkomailla, niin ei se oikeen oo mukavaa. (Tapio)

Jotenki vaan se elämäntilanne, ko lapset rupee kasvamaan ja Joonna [vanhin lapsi] oli, minkä ikänen se nyt rupes oleen, ku se rupes itkeen rattaissa perähän, ku mä lähin töihin. Niin kai se siinä vähä oli, tuli se ajatus. – – ku mä olin reissutyössä ja Susanna kolmivuorotyössä, niin ei siitä oikein näitten kans tahtonu tulla mitää. Tai ei näitä kaikkia silloin ollu, mutta kaksko niitä oli. (Antti)

Yksilön elämässä tapahtuvat muutokset, kuten Antin ja Tapion tapauksessa muun muassa perheenperustaminen ja lasten syntyminen, vaikuttavat yrittäjyyspäätöksen kypsymiseen. Antin päätökseen ryhtyä yrittäjäksi vaikuttaa myös sairaus, joka tekee entisessä ammatissa toimimisen vaikeaksi. Antin ja Tapion maatalousyrittäjyyden taustalla on kuitenkin vahvasti mahdollisuusperusteinen reitti yrittäjyyteen (ks. esim. Heinonen ym. 2006, 158). Yrittäjäksi ryhtymisen taustalla ei ole esimerkiksi työttömyys tai muu pakko, vaan yrittäjyys nähdään vapaaehtoisena uravalintana.

Kyllä mä sanosin näin, että missään nimessä ei oo, missään tapauksessa ei oo meille tuputettu, eikä sanottu, että pitäis. Ennemminki toiste päin, että me voitas tulla. (Tapio)

Maatalousyrittäjäksi ryhtymisen yhtenä vetotekijänä toimii molemmissa tapauksissa puolisoiden mahdollisuus työllistyä maatilan puitteissa. Antin ja Tapion puoliset ovat kouluttautuneet hoitoalalle, mutta työskentelevät nyt maatilayrityksessä. Puolisoille maatilan jatkaminen tarjoaa vaihtoehdon hoitoalan määräaikaisiin työsuhteisiin ja raskaaseen vuorotyöhön. Kumpikin on tyytyväinen ratkaisuun, eivätkä he enää haluaisikaan palata entiseen työhön.

Oishan se vaihtoehto, että määki voisin mennä oman alan töihin, mutta kyllä mää ite sen päätin että – – kymmenen vuotta mää kerkesin olla hoitoalalla, mutta en enää vaihtais. (Minna)

Härkki-Santala (2002, 98) toteaa, että jotta nuoret naiset voisivat kiinnostua maataloustyöstä, sen tulisi olla palkkatyön kanssa tasapäisesti katsottava mahdollisuus. Minnan ja Susannan elämässä näin näyttää olevan. Maatilalla työskentelyn hyvinä puolina emännät näkevät usein muun muassa työhön liittyvän vapauden, luonnon ja eläinten kanssa työskentelyn sekä mahdollisuuden hoitaa lapset itse kotona työn ohessa (Silvasti 2001, 203). Juuri nämä asiat tulivat esille myös tässä tutkimuksessa.

SO: Mikä siinä on ollu semmosta mukavaa [maatilalla työskentelyssä]?

Minna: No nimenomaan se, että saa tehdä kotona töitä, että ei oo niinku, tai totta kai nyt on sidottu kelloon, ku on ne tietyt ajat, millon käyään navetassa ja näin, mutta se, että lapsetki saa olla kotona, ei tarvi viiä hoitoon – – eikä se [navettatyö] oo sen kummempaa työtä, ku mikään muukaan. Mutta se lähinnä, että saa olla eläinten kans tekemisissä, niin se on se mukava.

Yrittäjyyteen houkuttelee usein juuri mahdollisuus työskennellä kotona. Yrittäjyyden katsotaan kaiken kaikkiaan tarjoavan mahdollisuuden joustavampaan ajankäyttöön. (ks. esim. Heinonen ym. 2006, 119.)

Siinä mielessähän tämä viehätti sillai, että sehän on niinku jonkunlainen semmonen meriitti, että saa tehdä töitä kotona. Niin tämä on meillä nyt sitte,

saahaan tehdä töitä kotona. Mutta tuntuu, että kaikki ei vaan ymmärrä sitä juttua.
(Tapio)

Tapio ei ole perinteisellä tavalla sosiaalistunut maatilän jatkamiseen, mutta hänen asennoitumisessaan työhön ja elämään yleensä on silti selvästi nähtävissä talonpoikaiseen elämäntapaan keskeisesti liittyviä piirteitä, jotka hän on omaksunut maatilalla asumisen ja kasvamisen myötä. Vaikuttaa siltä, että pääkaupunkiseudulla asuminen avaa Tapion silmiä monellakin tavalla.

– – kyllä sitte yleensäkin tuo etelän hektinen elämä, että onhan se aivan erilaista. Täällä välillä on oikeesti kiire, mutta siellä on aina muka kiire – – ja sitte en mä nyt tiä sillai, kotiuttiinko me koskaan oikeen sinne (Tapio)

Talonpoikaiseen elämäntapaan kuuluu vahvasti luonnon rytmissä eläminen, mutta kaupungissa elämän rytmi on täysin toinen. Pitemmän päälle Tapio kokee kaupunkimaisen elämäntavan itselleen vieraaksi; maaseudun elämän rytmiin verrattuna hän kokee sen teennäisenä ja luonnottomana. Kaupunkimaiseen ympäristöön sopeutuminen ei käykään niin helposti kuin voisi luulla. Tätä kautta syntyvässä kaipuussa takaisin maaseudulle on ehkä osittain kyse myös maaseudun näkemisestä romantisoitussa valossa, mutta selvästi myös halusta jäsentää elämänsä niiden kulttuuristen mallien mukaan, mihin on jo lapsuudessaan tottunut.

Loppujen lopuksi Antin ja Tapion viettämät vuodet palkkatyössä ja poissa kotitalta eivät kuitenkaan ole menneet hukkaan. Aika on ollut arvokasta siinä mielessä, että se auttaa näkemään asioita laajemmasta näkökulmasta. Hyvin usein palkkatyö ja maataloustyö asetetaan vastakkain ja palkkatyö nähdään maatalouteen verrattuna ylivertaisena vaihtoehtona. Mutta kun on saanut kokemusta myös muulla alalla toimimisesta, osaa paremmin arvostaa sekä maataloutta elinkeinona että maanviljelijän ammattiin liittyviä hyviä puolia turhaan kadehtimatta.

Antti: – – mää oonki aina sanonu, että pitäs aina käyäki josaki muualla töissä välillä, että sitte vasta jäis näihin hommiin. Että ku näistä ei sitte voi enää lähtiä mihinkää muualle, niin ei tuu sitä semmosta näkemystä siitä muusta työstä.

SO: Että sekin on tarpeellinen?

Antti: [painokkaasti] On se tarpeellinen. Kyllä mää oon raskaasti sitä mieltä, että se on tarpeellinen. Että jos ei sitä oo sitä muuta näkemystä, niin se on tätä oman työn itkemistä, että kuinka huonoa hommaa tämä on ja luulee, että sillä naapurilla menee paremmin, joka kulkee jossain päivätyössä tai tehtaalla. Ei se niinku käsitä sitä, mitä se taas siellä on se homma. Ja sitte varsinki, jos mennään johonki vuorotyöhön, niin on se on aivan erilaista sitte.

Taustastaan johtuen Antin ja Tapion suhtautuminen tilanpitoon on kaiken kaikkiaan erilaista, kuin muilla haastatelluilla viljelijöillä. Maarit Sireni (2002) esittelee omassa tutkimuksessaan kolme erilaista tulkintarepertuaaria, jotka kuvaavat viljelijöiden suhdetta maatalaan. Ensimmäinen niistä on talonpoikainen suhtautuminen tilaan, jolloin keskiössä on tilanpidon jatkuminen ja tilan säilyminen suvussa. Toinen tulkintarepertuaari kuvaa maatilaa työn ja yrittämisen tilana ja kolmas taas käsittää maatilaa ennen muuta mielekkäänä asuinympäristönä, ilman viittauksia maatalouteen. Antin ja Tapion suhtautuminen tilanpitoon ei järjesty perinteisen talonpoikaisen ajattelun mukaisesti siten, että keskiössä olisi tilanpidon jatkuvuus ja tilan säilyminen suvussa. Pikemminkin he suhtautuvat tilanpitoon ennen muuta työnä ja yrittämisenä.

En mää ikään oo rakastanu lehmiä [nauraa], enkä mää tiiä rakastanko mää niitä vieläkään. Mutta – – meillä on semmonen periaate, että tämä on meidän työmaa ja tämä ei oo oikiastaan meidän elämäntapa. Että me voijaan keskustella muutaki tuolla kylällä ku lehemistä. Oikeestaan jou'utaan keskusteleenki, ku me tiitetään niistä niin hirviän vähän [nauraa].(Antti)

Antti tekee selväksi, ettei tilanpito tarkoita hänelle elämän lukittumista maatalouden kontekstiin, vaan tilanpito on vain elämän yksi osa-alue muiden joukossa. Antti ja Susanna korostavat suuresti erontekoa työn ja vapaa-ajan välillä, mikä on täysin vastakkaista perinteiselle talonpoikaiselle ajattelulle, johon kuuluu tilanpidon ensisijaisuus muihin elämäntilanteisiin nähden. Tapio puolestaan kyseenalaistaa koko talonpoikaiseen ajatteluun keskeisesti kuuluvan tunnesiteen merkityksen tilan pidossa. Kun maatilassa on kyse yrityksestä, tunteet jätetään sivuun, vaikka olisi kyse tilanpidon loppumisesta.

Minusta koko tätä maataloutta ja muuta niin tätä eletään vähä turhan paljo tunteella. Että tämä pitäis ajatella enempi, että tämä on yritys siinä missä muutki ja jos sulla on huoltoasema jossain tuossa liikenneympyrän vieressä, niin et sää saa ottaa nokkiis työlle, että se ei rupee myymään bensaa [nauraa]. Ei se voi niin olla. Sitte tää loppuu. (Tapio)

Yrittäjyyspäätöksenä syntynyt ajatus tilanpidon jatkamisesta tulee Antin ja Tapion vanhemmille suurena yllätyksenä, eivätkä he ole valmistautuneet siihen. Hyvin pitkälti yllätyksellisyys johtuu siitä, ettei tilan jatkumisesta yksinkertaisesti ole perheen sisällä puhuttu. Tilan tulevaisuudesta puhuminen onkin usein vaikeaa (ks. esim. Pitts ym. 2009, 69; Silvasti 2001, 108). Tapiokaan ei ole koskaan tuonut esille ajatuksiaan tilan suhteen.

SO: – – oliko ne [vanhemmat] ajatellu, että sää voisit kuitenkin tulla? Olitko sää koskaan sanonu, että voisit tulla? Oliko siitä puhuttu?

Tapio: Ei, ei. Ko sillonhan se oli niin komiaa ja makiaa, ko pääsi tuonne reissaamaan ja muuta, sillon aluks. Niin ja se muutenki, ko kouluja mukavasti kävi, niin en ollu kyllä sanonu. Ei, ei ne ois uskonu, että mää tuun tänne, en usko.

Vanhemmat ovat tulkinneet, ettei jatkajaa ole tulossa ja sen vuoksi tilaa ei ole juurikaan enää haluttu kehittää. Päinvastoin, ajatuksena on molemmilla tiloilla vain pikkuhiljaa jäähdytellä toimintaa ja ensisijaisesti luopua karjataloudesta. Tilan tulevaisuudesta käyty avoin keskustelu olisi molemmissa tapauksissa kenties tarjonnut jatkajille tilojen puitteissa paremmat lähtökohdat tilanpidon jatkamiselle.

8 SUKUPOLVENVAIHDOS

8.1 Yhteisyrityksestä sukupolvenvaihdokseen

Tutkimukseen osallistuneista seitsemästä tilasta kolme on toiminut maatalousyhtymänä ennen sukupolvenvaihdosta. Yhdellä tilalla varsinaista maatalousyhtymää ei ole ollut, mutta jatkaja on käytännössä kuitenkin työskennellyt tilalla lähes jatkuvasti. Tiloilla, joilla jatkajan ja luopujan yhteisyrityksen aika toteutuu, aika on nähtävissä kokonaisuudessaan ajanjaksona, joka monella tavalla on valmistautumista tulevaan sukupolvenvaihdokseen. Maatalousyhtymä on useimmiten pitkälti verotuksellinen ratkaisu, mutta tilan jatkumisen näkökulmasta yhteisyrityksyys on myös vaihe, joka entisestään valmistaa jatkajaa tilan jatkajuuteen ja antaa luopujalle aikaa valmistautua eläköitymiseen.

Jatkajilla, jotka ovat vahvasti sosiaalistuneet jatkajuuteen, yhteys tilalle näyttää säilyvän vahvana, vaikka he lähtevät muualle opiskelemaan tai työelämään. Tilalla työskenteleminen esimerkiksi opiskelun tai muun työn ohessa on täysin luontevaa. Lomilla ja vapaa-ajalla osallistutaan tilan töihin etenkin kiireaikoina, mutta myös muulloin aina tarvittaessa.

Marko: Mää olin lomittajana ja sitte mä olin kans ajamassa mehtäkonetta ja sitte kesäsin tietysti rehuntekoajat kävin tässä, ku kylvyöt oli ja

SO: Oliko se niin, että sää ite automaattisesti halusit tulla aina rehuntekkoon ja että siitä ei sillä tavalla tarvinnu keskustella?

Marko: Ei, ei oo tarvinnu [nauraa], että ei oo tarvinnu kyllä pakottaa – – sitä piettiin vähä niinku itestäänselevänä, että sitä tullaan aina. Ettei tarvinnu kenenkään käskiä, että nyt pitäis tulla.

Tilan töissä avustaminen on jatkajille niin luonteva jatko jo lapsuudesta alkaneelle työntekoon osallistumiselle, ettei sitä ole tarvetta kyseenalaistaa. Omalta osaltaan se kertoo myös jatkajien voimakkaasta sitoutumisesta kotitilaansa. Avustaminen tilan töissä tekee

sitoutumisen näkyväksi myös vanhemmille, jotka pohtivat tilansa tulevaisuutta. Vaikka lapset ovat muualla töissä tai opiskelemassa, usko tilanpidon jatkumiseen säilyy vahvana.

[Janista] – – *oli töissä viikonloput ja lomitti meijät kouluajanaki ja kaikki kesät oli kotona. Että ei se meidän mielestä ainakaan sillai niin ollu hakeutumasakaan pois. – – eikä Jani koskaan sanonu, ettei hän rupiais. Että kyllä meillä luottamus oli koko ajan siihen. Että ei epäilty sitä, etteikö se jäis.* (Eija)

Koska tässä vaiheessa vanhemmat eivät vielä useinkaan ole valmiita luopumaan tilasta, eikä se eläkeiät huomioiden useimmiten olisi mahdollistakaan, on jatkajan mietittävä elämänratkaisujaan. Myös vanhemmat saattavat kannustaa jatkajaa tilan ulkopuolelle ennen lopullisen jatkajuuspäätöksen tekemistä.

Esa: – – *sitte ku tulin armeijasta, niin sitte vähä että, mitä sitä tässä nyt sitte tekkee. Niin siinä vaiheessa isä niin kovasti koitti patistaa, että lähti muualle.*

SO: *Mikähän sillä oli ajatuksena siinä?*

Esa: *En mää tiä, miten se aatteli. Tietysti sillä siinä, ne oli vielä niin nuoriaki vielä, että se tuntu, että siinä jaksaa. Ja ei meillä nyt viljelypinta-ala sillon vielä nuin tuossa mitassa ollu aivan mitä se nyt on. Ja en tiä – – ehkä oli semmonen ajatus siinä kans, että halus koitattaa, että jossaki muuallaki olla, että sitte ei tartte katua myöhemmin sitä.*

Usein vanhemmat ajattelevat, että kun jatkaja on käynyt koulunsa, tulisi olla mahdollisuus työskennellä jossakin muussa työssä ja tehdä jotain muuta tilan ulkopuolella ennen sukupolvenvaihdosta. Silloin tilalle palaaminen voi olla näyttäytyä positiivisena asiana. (Keating ja Little 1997, 168.) Toisaalta kyse on myös jatkajan sitoutumisen arvioinnista (ks. esim. Hastings 1984, Keating & Little 1997, 159 mukaan). Vanhemmat voivat näin testata jatkajan todellista halukkuutta jatkajuuteen.

Yhteisyrittäjyyteen siirtyminen tarkoittaa jatkajuuspäätöksen varmistumista. Kyse on Keatingin ja Littlen (1997) kuvailemasta jatkajan valinnan tasosta, joka tarkoittaa jatkajan asettautumista valittuun rooliinsa. Yhteisyrittäjyyden aikana jatkajalla on usein mahdollisuus

vaikuttaa tilan kehittämistä koskeviin päätöksiin ja jatkajan olemassaolo antaakin monesti suunnan koko tilan kehittämiseksi (Hutson 1987, 223). Jatkajan olemassaolo lisää viljelijöiden uskoa elinkeinoonsa ja sillä perustellaan usein myös esimerkiksi investointeja (Silvasti 2001, 292).

Myös tähän tutkimukseen osallistuneilla tiloilla toteutetaan jo ennen sukupolvenvaihdosta mittavia navettainvestointeja sekä investoidaan lisämaanhankintaan. Tällä tavalla halutaan varmistaa jatkajalle parhaat mahdolliset lähtökohdat jatkajuuteen. Itse asiassa jatkajan olemassaolo antaa merkityksen myös luopujien työlle. Onhan sukupolvenvaihdoksessa kyse jatkuvuuden ideaalin onnistuneesta toteuttamisesta ja tätä kautta myös luopujien elämäntyön jatkumisesta.

Kyllä se aivan selvästi, onhan se aivan toisenlaista se viljeleminen, ku tietää, että sitä joku jatkaa. Että ku siinä on kuitenkin paljo semmosta hommaa, joka peltojaki ku raivataan ja tehään, niin sehän on semmosta pitkää, ei sitä ihtelle kannata kymmenen vuojen. Että monta hommaa tehään aina, että se on viiskytä vuotta sitte. (Martti)

Talonpoikaiseen elämäntapaan kuuluu olennaisesti sukumaan pyhyiden idea, mikä tarkoittaa, että maahan liitetään tunteita sekä tilan ja yksilön historiaan liittyviä merkityksiä. Raivattua peltoa kohtaan viljelijöiden tunneside on erityisen voimakas ja se liittyy ylisukupolvisen tunteeseen sukutilan jatkumisesta seuraaviin sukupolviin. (Silvasti 2001, 269–273.) Martin tekemä vertaus raivattuun peltoon kuvastaakin hyvin niitä tunteita, mitä tilan jatkumiseen aivan pohjimmiltaan liittyy.

Maatalousyhtymässä jatkaja saa osallistua paitsi tilan kehittämiseen, myös kantaa tilanpitoon liittyvää vastuuta eri tavalla kuin aikaisemmin. Onhan eri asia tehdä vain työtä, kuin olla myös vastuussa siitä, että työt tulevat tehdyksi (ks. esim. Hutson 1987). Keskeistä maatalousyhtymänä toimimisessa onkin, miten perheenjäsenten väliset suhteet toimivat ja miten vastuut jakaantuvat. Yleisesti yhteisjohtajuuden aikaan liittyy paljon konflikteja. (em.,

222–223.) Etenkin jatkaja kokee turhautumista vaikutusmahdollisuuksiensa vähäisyyteen, vaikka työn jakamista toisaalta pidetään hyvänä.

Enemmän oli vapauksia näin, mutta tietysti se vaan, että eihän sitä sillä lailla mitään saanu itsenäisesti päättääkään. Että toki vaikuttaan pysty ja moni ite ajamakin meni läpi, mutta kyllähän se sitte viimeisen sana oli siellä vanahalla isännällä. (Jani)

Olihan se sillai helepompaa, että vastuunjakajia oli enempi, mutta oli siinä semmonen, että isän kans tuli törmäyskursseja huomattavasti enempi. Että meillä oli erilaisia näkökantoja asioihin. – – se tavallaan piti koko ajan kuitenkin, niin tuntu, että se sanoo viimesen sanan. Vaikka mulla oli vastuualueita, mää vastasin sillon jo suunnilleen peltopuolesta täysin ja tarvikehankinnoista ja nuista. Mutta se oli kyllä sitte että aina, ku oli jottain isompaa hankintaa niin joku muu sano viimesen sanan. (Esa)

Kyse on Handlerin (1992, 90–91) esittämän jatkajan ja luopujan roolinsopeutuksen vaiheesta, jossa jatkajan rooli on lähinnä toimia avustajana luopujan pitäessä monarkkina yhä valtaa käsissään. Vaiheeseen liittyy usein jatkajan kokema turhautuminen tilanteessa, jossa hän kokee vastuunsa tason liian pieneksi suhteessa osallistumisensa tasoon. Jatkaja osallistuu tilan toimintaan merkittävällä työpanoksella, mutta päätösvalta pysyy vanhalla isäntäparilla.

Kuitenkin juuri välttämättömien vastuiden delegoimisen kautta myös jatkajan vastuun taso nousee. Kun luopuja antaa jatkajalle yhä enemmän vastuuta, luopujalla on enemmän mahdollisuuksia suuntautua tilan ulkopuolelle. Luopuja siirtyy tällöin roolinsopeutuksessaan yhä enemmän valvojan ja delegoijan rooliin ja jatkaja ottaa yhä enemmän vastuuta tilan johtamisesta. (Handler 1992, 91.) Tämän tutkimuksen perusteella maatalousyhtymänä toimineessa maatilayrityksessä varsinainen tilakauppa ajoittuu usein tähän vaiheeseen. Mutta vaikka sukupolvenvaihdos toteutuu virallisesti, jatkajan ja luopujan roolinsopeutus jatkuu useimmiten tämän vaiheen yli. Luopujan lopullinen luopuminen ja siirtyminen konsultin rooliin ja jatkajan siirtyminen tilan todelliseksi jatkajaksi ei tapahdu hetkessä, vaan vasta ajan kanssa.

8.2 Sukupolvenvaihdos porttina uuteen ammattiin

Virallista yhteisryttäjäyyden vaihetta, jolloin jatkaja ja luopuja toimisivat tilalla yhdessä, ei kaikilla tiloilla ole. Kuitenkin jonkinlainen työhön perehdyttämisen vaihe liittyy myös niihin sukupolvenvaihdoksiin, joita ei edellä maatalousyhtymänä toimiminen. Etenkin luopuvalle polvelle on kunnia-asia olla avustamassa jatkajaa tämän maanviljelijän uran alkutaipaleella ja olla perehdyttämässä tilan töihin. Nuori polvi ei kuitenkaan välttämättä osaa arvostaa kaunista ajatusta; kaikki tiedot ja taidot tuntuvat olevan jo hallinnassa.

– – sitä tietenkin ajateltiin siinä, että ku rinnakkain oltas, että opettas niitä hommia. Mutta sehän on ku nuoret tulee, niin nehän on niin, nehän osaa kaiken heti paikalla. Ei niille tarvi mitään opettaa [nauraa]. (Sinikka)

Nuorella polvella on usein halu tehdä asiat tilalla omalla tavallaan ja myös kyseenalaistaa totuttuja työmenetelmiä. Tällä tavalla yksi sukupolvenvaihdoksiin liittyvä jännite liittyykin sukupolvien erilaisiin tapoihin toimia (Pitts ym. 2009, 69–70). Nuorilla on usein paitsi tuoretta tietotaitoa, myös sitä kautta syntyvä halu tilan kehittämiseen. Vaikka uusien ja vanhojen käytäntöjen yhteentörmäys usein aiheuttaakin ristiriitoja vanhan ja nuoren polven välille, pitkässä juoksussa juuri muutos on tilan jatkuvuuden edellytys (ks. esim. Hangasmaa 2002, 142).

– – jos ne on kaheksankytäluvun alussa ruvennu vasikkaa juottaan ja on siitä asti juottanu samalla lailla, niin se on väärä tekniikka jo tänä päivänä [nauraa]. Kyllähän se semmonen on, että aina ne nuoret tuo lisää sitä tietoa ja aina tilanne muuttuu. Että kyllä sitä pitäis osata muuttaa se käsitys jostaki asiasta aina välillä. (Antti)

Antille, Tapiolle sekä kummankin puolisoille yrittäjäyyspäätöksenä syntynyt päätös tilan jatkamisesta tarkoittaa siirtymistä täysin uuden ammatin harjoittamiseen. Antille ja Tapiolle tilan työt sinänsä ovat toki tuttuja, mutta opeteltavaakin maatalousyrittäjän uran alkutaipaleella riittää. Esimerkiksi Antti ei ole nuoruudessaan osallistunut karjanhoitotyöhön,

ja kaikki siihen liittyvä on nyt opeteltava. Antin ja Tapion puolisoiden maataloustyöhön opettaminen on pitkälti vanhan isäntäparin vastuulla.

Totta kai sitä aluks on [opettelemista], ku ei oo tottunu. Ihan tämmöset perusasiat, lypsämiset ja tämmöset opetella. Että anoppi oli siinä sitte hyvänä oppaana ja alakuun että pääsin. Jälkeen päin on naureskellu, että ihan melkeen ku pelkäsi niitä [lehmiä], pelkäsi melkeen mennäki sinne navettaan ja ruveta hoitaan niitä. Mutta jälkeen päin tosiaan ihan huvittaa, että minkä takia. (Minna)

Maataloustyöhön tottumattomalle karjan kanssa työskentely ei välttämättä ole aluksi helppoa. Susanna ei aluksi osallistukaan navettatyöhön. Lapset ovat pieniä ja vanha isäntäpari hoitaa karjaa edelleen yhdessä Antin kanssa vielä sukupolvenvaihdoksen jälkeenkin. Koko maatilalle sopeutuminen ottaa Susannalla oman aikansa.

Sehän oli mulle semmonen, että kuitenkin vaikka yhdessä tänne muutettiin, niin se oli semmonen kulttuurishokki mun mielestä keskustasta muuttaa tänne. Sehän on aivan erilaista elämää olla kolmivuorotyössä ja asua kirkonkylällä, ku mitä muuttaa tänne maatilalle. Tämähän on ihan oma kulttuuri. (Susanna)

Maatilalle muuttaessaan Susanna kohtaa itselleen vieraan elämäntavan ja sen tuomat haasteet. Emännän elämänmuoto on monella tavalla vastakkainen palkkatyöläisen elämänmuodon kanssa. Emännyyteen kuuluu sitoutuminen tilaan ja kotiin (Högbacka, 2003, 131) ja sitä kautta yksi Susannan kohtaamista haasteista liittyy myös navettatyön tekemiseen. Susannalle navettatyöhön ei sinällään liity vastenmielisyyttä, mutta uuteen työhön tarttuminen ei ole heti helppoa. Kun Susanna ei välittömästi tilalle muutettuaan toimi emännyyteen keskeisesti liitettyjen odotusten mukaisesti, se aiheuttaa paheksuntaa. Susannan anopille emännyyteen liittyvät odotukset ovat päivänselviä ja hän olettaa Susannan toimivan niiden mukaan.

Sillä [Susannalla] on hirveesti tuttuja ja kavereita. Siellä aina oli kylässä sillonki, ku mää kulin siellä navetassa, niin niitähän tuli aina navetta-aikana sinne kylään tai se lähti johonki kylään. Niin sehän mua pistiki sitte vihaksi

[nauraa], *emäntä lähtee kylähän, ko mää meen navettaan. Se jotenki korpes aina.* (Leila)

Anopin mielestä nuoren emännän kuuluisi olla navetassa. Kyse on talonpoikaiseen elämäntapaan liittyvästä vaatimuksesta, johon Susanna ei vastaa.

Susannan esimerkki kertoo omalta osaltaan talonpoikaiseen elämäntapaan kuuluvien skriptien muuttumattomuudesta. Susanna kohtaa emännyyden vaatimukset hyvin samalla tavalla kuin Mäkimaan tilan vanha emäntä, Sinikka omana aikanaan. Vaikka Sinikka on tullut emännäksi 1970-luvulla, ja Susanna tasan kolmekymmentä vuotta myöhemmin, silti emännyyteen liittyvät odotukset eivät näytä juurikaan muuttuneen. Emännäksi tai miniäksi tulleen naisen osallistumista tilan askareisiin pidetään niin itsestäänselvänä, ettei sitä usein edes sanota ääneen.

– – *mähän olin töissä silloin, mutta kyllähän se tietenki annettiin ymmärtää sillai, että navettaan pitää mennä.* (Sinikka)

Myös Susanna kokee samanlaisen sanattoman vaatimuksen, vaikkei asiasta suoraan puhuta. Kyse on kuitenkin myös emännän paikan ottamisesta. Susannan anoppikin ymmärtää jälkeinpäin, että vasta kun hän luopui karjanhoitotöistä, Susanna pystyi ottamaan oman paikkansa.

Mää melkeen vuojen olin, ko mää kävin, niin Susanna ei käyny navetalla. Mää sanoin sitte, että minä en enää kulje, että mulla ei oo enää lehemää, että minä en rupia kulkeen enää navetassa. Mää kaajuinki pyörällä sitte, menin polkupyörällä sinne, niin löin polveni. Mähän olin niin kauhian monta vuotta, olin jalat niin kipiänä, että vieläkkään parantunu. – – niin se sitte rupes kulkeen navetassa, mutta se kait oli siinä, että ku minä sinne menin, niin se aatteli, että no olokoon navetassa kerta menee sinne [nauraa]. Minä poltin kengät, että nyt loppu. (Leila)

8.3 Vastuun siirtyminen

Kuten Handler (1992, 86) muotoilee oman tutkimuksensa viitekehyksessä, vastuun siirtyminen tapahtuu myös tämän tutkimuksen perusteella juuri luopujan vähitellen tapahtuvan osallistumisen vähentämisen ja jatkajan kasvavan osallistumisen vaiheiden kautta. Luopujan sopeutusprosessi vaikuttaa viipeellä jatkajan sopeutusprosessiin, sillä usein luopuja takertuu vielä aiempaan rooliinsa, vaikka jatkaja on jo edennyt seuraavalle tasolle omassa sopeutusprosessissaan. Tähän tutkimukseen osallistuneet tilat ovat sukupolvenvaihdosprosessissaan hieman eri vaiheissa siten, että joillakin tiloilla vastuun täydellinen siirtyminen on jo tapahtunut, kun taas joillakin tiloilla vastuu selvästi jakaantuu vielä jatkajan ja luopujan kesken. Kyse on jatkajan ja luopujan roolien sopeuttamisen lopullisen vaiheen saavuttamisesta, eli siitä, toimiiko jatkaja tilalla päätöksentekijänä ja luopuja konsultin roolissa, vai ovatko jatkaja ja luopuja roolin sopeutuksessaan vasta siirtymässä tähän vaiheeseen.

Yleisesti tilat, joilla vastuu ei vielä ole täysin siirtynyt, ovat tiloja, joilla sukupolvenvaihdosta on edeltänyt jatkajan ja luopujan yhteistyöskentely joko maatalousyhtymänä tai ilman virallista yhtymää. Tämä viittaa siihen, että yhteisjohtajuuden ajasta konsultin rooliin siirtyminen on luopujille jollakin tavalla vaikeaa. Maatalousyhtymänä toimineilla tiloilla roolinsopeutuksen viimeisen vaiheen voi tehdä haasteelliseksi se, että jatkaja on usein vielä sukupolvenvaihdoksen toteutumisen jälkeen voimakkaasti riippuvainen luopujien työpanoksesta maatilayrityksessä. Kun tilaa on aiemmin pyöritetty kolmen ihmisen voimin, jatkaja ei pysty yksin pyörittämään tilaa samassa laajuudessa. On entistä tavallisempaa, että jatkajan puolisokin työskentelee tilan ulkopuolella, eikä osallistu tilalla työskentelyyn. Luopujan työpanos on tässä tilanteessa usein välttämätön.

Jarmo nyt sitte vastaa kaikista näistä ostoista ja muusta, että määhän nyt lähinnä oon niinku semmonen työntekijä, tietysti vähä siinä roolissa. Että määhän nyt teen, kyllä [Jarmo] kyseleeki, että mitä me tehään, mutta eihän ne nuoret välttämättä tee niin, mutta ei se tarttekaan tehdä. Mutta määhän nyt oon ollu vielä oikeestaan päivittäin siellä, että ku se yhtälö ei kuitenkaan taho toimia, ku me kolme tehtiin töitä ja oli vähä liikaa sillonki töitä, niin nyt periaatteessa Jarmo yksin lähes samassa laajuudessa, että eihän se ihan onnistu. (Martti)

Kun on turvana, että vanhemmat ovat apuna tilan töissä, se vaikuttaa myös jatkajien päätöksiin tilan jatkamisesta (ks. esim. Dumas ym. 1995, 111). Luopujille tilanne on kuitenkin myös hankala. Jatkajan riippuvaisuus luopujan työpanoksesta vaikeuttaa luopumisprosessin etenemistä, sillä se vaikeuttaa tilasta irtaantumista ja tilan ulkopuolisten kiinnostuksenkohteiden etsintää. Käytännön kannalta on myös hankalaa, että vaikka luopuja työskentelisi yrityksessä päivittäin, eläkkeellä ollessaan hän ei ole oikeutettu saamaan esimerkiksi vuosilomaa.

Siinä se ongelma justiin on tässä eläkeläisellä, ku sillä ei oo vapaapäiviä eikä lomaa [nauraa]. (Martti)

Sukupolvenvaihdoksen toteuduttua luopujalle on usein talonpoikaisesta ajattelusta käsin täysin luontevaa osallistua edelleen tilalla työskentelyyn (ks. esim. Dumas ym. 2005, 111). Lähes kaikilla tähän tutkimukseen osallistuneilla tiloilla luopuja osallistuu tilan toimintaan jollakin tavalla. Ainoastaan yhdellä tilalla osallistuminen on hyvin vähäistä, mikä johtuu juuri sukupolvenvaihdoksen ajallisesta toteutumisesta. Kyseisellä tilalla sukupolvenvaihdos on toteutunut aikaisemmin kuin muilla tiloilla ja sitä kautta luopumisen prosessi, joka muilla tiloilla on vielä kesken, on jo läpikäyty. Useammalla tilalla luopujien osallistuminen on vielä jopa päivittäistä. Näillä tiloilla luopujan ja jatkajan roolien sopeuttamisen lopullisen vaiheen saavuttamiseen tulee vielä kulumaan aikaa.

Luopujille tilalla työskentelyyn osallistumisen itsestäänselvyys liittyy lapsesta asti elämää rytmittäneeseen tottumukseen tehdä maataloustyötä. Työstä luopuminen olisi ehkä jopa kovempi isku, kuin tilan omistuksesta luopuminen. Martillekin työntekeo itsessään antaa tyydytystä; kyse ei ole siitä, että olisi tärkeää tehdä työtä omistamallaan tilalla, vaan siitä, että saa tehdä työtä, josta todella pitää.

Mää oon aina tykänny tästä, mutta nytkin mä saan tehdä niitä töitä, mitä mä haluan. Eikä se mulle oo siitä, että kenen maata se on, että ei se oo sen kummempi. Että ei oo mitään tunnetekijöitä, että se pitää olla omaa. (Martti)

Martin rooli tilalla sukupolvenvaihdoksen jälkeen liittyy mahdollisuuteen toteuttaa itseään tilan töissä. Tilalla työskentely on luopujalle usein elämään merkitystä antavaa sisältöä ja sen vuoksi tärkeää. Toisaalta luopujan rooli yrityksessä voi olla myös päätöksiä tekevä ja/tai neuvoa antava. Kaikissa tapauksissa luopujan läsnäolo yrityksessä vaikuttaa kuitenkin väistämättä jatkajan päätöksiin ja tilan johtamiseen ja johtaa helposti ristiriitoihin koskien toimintatapoja ja yrityksen kehittämistä. (Laukkanen 1994, 169.)

Vaikka välittömästi sukupolvenvaihdoksen jälkeen luopujan työskentely tilalla tuntuu luontevalta, pidemmän ajan kuluessa sidonnaisuus alkaa kuitenkin usein vaivata sekä luopujaa että jatkajaa. Luopuja haluaisi jo irtaantua yrityksestään ja jatkajakin toivoo, että saisi jo vastata yrityksen johdosta itsenäisesti.

Tietenki joskus tuntuu, että kun on tavallaan ite täsä, niin kyllähän sitä ajattelee, että pitäshän niillä nyt vähä erilaista olla nyt, ku eläkkeellä ovat. (Jarmo)

Lopullista roolinsopeutusta ei pääse tapahtumaan niin kauan, kun luopuja työskentelee yrityksessä vakituisesti. Yhtenä vaihtoehtona luopujan työpanoksen vähentämiseen on tilan ulkopuolisen työvoiman käyttö, mutta sitä vaikeuttaa usein sekä ammattitaitoisen työvoiman puute että tilojen kannattavuusongelmat. Mikäli tilan kannattavuus on heikko, ei ole mahdollista palkata ulkopuolista työvoimaa. Toisaalta ratkaisuna on mietittävä myös tilan toimintojen supistamista, jotta työt voidaan saada tehdyksi ilman luopujien jatkuvaa osallistumista tilan töihin.

Siltalan tilalla vastuun siirtymisen prosessi on vielä osittain keskeneräinen. Taustalla on tilan jatkajan, Jarmon, vaikeus ottaa täydellinen vastuu tilasta ja sen toiminnasta pitkälti juuri siitä syystä, ettei tilanpito onnistu ilman vanhan polven osallistumista päivittäisiin toimiin. Toisaalta vastuun lopulliseen siirtymiseen vaikuttaa myös tilan vanhan isännän, Martin, vaikeus luopua tilan hallinnasta. Martti on tullut tilan jatkajaksi nuorena ja joutunut ottamaan

vastuuta jo varhaisessa vaiheessa isänsä sairastumisen vuoksi. Martin tapauksessa vastuu ei siirtynyt vaiheittain, vaan isän kunnon rajun heikkenemisen vuoksi hyvinkin äkillisesti.

– – se vastuu tuli, no mä olin kaksikymmentäneljä tai -viisvuotias, niin isä sai syväntohtauksen, niin se fyysinen homma, niin se siirty täysin sitte. Mun täyty mennä aina eellä kaikkeen niinku raskaampaan. Oli [isä] mukana kaikessa, mutta sitä piti yrittää, että minä nyt meen eellä ja sitte se tekee sitä vähä keviämpää. Mutta Jarmon kans on ehkä vähä nyt sitte toisin päin, ku mä oon aina ollu tämmönen fyysinen urheilija, niin se on nyt, ku on joku raskas homma, niin se on minun [nauraa]. (Martti)

Puheessaan Martti tekee vertailua molempien kokemiensa sukupolvenvaihdosten välillä. Hän ymmärtää, että sukupolvenvaihdoksen tulisi tarkoittaa osien vaihtumista jatkajan ja luopujan välillä, mutta hänen omalla kohdallaan näin ei ole tapahtunut. Siltalan tilalla Jarmon tulisi nyt vastata tilasta, mutta Martti, hänen omia sanojaan lainaten, kulkee edelleen edellä, sillä hän on tottunut siihen nuoruudestaan asti. Sukupolvenvaihdoksesta huolimatta osat eivät ole vielä vaihtuneet.

Silti kumpikin ymmärtää, että tilanteen on muututtava. Haastattelun aikaan Marttikin jo haluaisi, että Jarmo ottaisi isänsä paikan ja vastuun tilasta. Martti ymmärtää kuitenkin vastuun siirtymisen tapahtuvan pikkuhiljaa. Vastuu on jo siirtynytkin osittain, mutta täydellisestä vastuun siirtymisestä ei vielä voida puhua.

– – on siitä sillä lailla joskus aina keskusteltukin, mutta on se sillä lailla antanu vapautta, että se joitaki osa-alueita antaa minun hoitaa, että ei se sillä lailla puutu. Ja että enempi se on niin päin, että minä oon kyselemässä. (Jarmo)

Kyllä se Jarmo liikaaki minuun. Mää oon yrittäny sitä, että ku se tietää mitä mä oon, niin se sitte siihen, se on minun, ei se tuukaan siihen. – – siinä nyt mennään vähä vaiheittain sitä, että mä oon kuitenkin yrittäny sitä montaki hommaa sille, että rupia nyt ainaki tekehen sitä, että sää osaat sen sitte, ku minä en oo. Että siellä nyt on semmosia hommia, joita se nyt ei halua. – – Mutta eiköhän se sitten, kun se välttämätön tulee niin. (Martti)

Siltalan tilan esimerkki osoittaa, ettei luopumisen ja vastuun siirtämisen prosessi ole välttämättä ongelmaton, sillä valtakysymykset kietoutuvat monimutkaisella tavalla perheen ja perheyhteyden sosiaalisiin systeemeihin (Laukkanen 1994, 115). Vaikka Martti haluaisikin jo luopua, hän ei koe voivansa luopua ennen kuin Jarmo ottaa jatkajana täyden vastuun tilasta. Jarmo taas kokee turhautumista tilanteessa, jossa hänen vastuunsa taso on ei ole sitä, mitä hän haluaisi sen olevan.

Myös Laukkasen (1994, 169) mukaan tilanne, jossa jatkaja alistuu luopujan vaikutusvaltaan, on jatkajalle vaikea ja johtaakin helposti jatkajan turhautumiseen. Mikäli taas jatkaja ei tyydy tilanteeseen, vaan haluaa ottaa oman paikkansa, voi syntyä tilanne, joka johtaa avoimeen konfliktiin. Marjakankaan tilalla sukupolvenvaihdosprosessi kärjistyy konfliktiin, joka on raskas sekä jatkajille että luopujille.

– – meillähän meni sukset ristiin Antin ja Susannan kaas, että mehän oltiin vissiin vuosi, että me ei käyty ollenkaan. – – meitä ei kutsuttu ristiäisiin, eikä mihinkään. Välit meni kerta kaikkiaan huonoksi ja se oli niin raskasta aikaa. Se oli isännälle raskasta aikaa ja se oli mulle raskasta aikaa. Ja tuntu, että ku lapset tavallahan, ku ne kasvaa ja meki oli aina siellä oltu. (Leila)

Marjakankaan tilalla jatkaja ei jää odottelemaan vastuun siirtymistä, vaan tekee selväksi oman paikkansa. Usein sukupolvenvaihdoksissa päätöksentekovastuu siirtyy pikkuhiljaa, osa-alue kerrallaan (ks. esim. Pitts ym. 2009, 67), mutta Antti ei tyydy tähän. Hän haluaa vastata tilasta täysin ja pakottaa vanhan viljelijäparin luopumaan nopeammalla aikataululla, kuin mihin nämä ovat valmistautuneet. Sukupolvenvaihdokseen liittyvä roolinsopeutuksen viimeinen vaihe ajoittuu tilalla raskaan rakennusprojektin aikaan ja se lienee myös osasyynä siihen, että sukupolvien väliset ristiriidat leimahtavat liekkeihin. Konflikti liittyy kuitenkin mitä suurimmassa määrin juuri sukupolvenvaihdosprosessiin, sillä haastatteluissa tulee esille, ettei sukupolvien välillä ennen sukupolvenvaihdosta ollut minkäänlaista kitkaa, ja taas toisaalta nyt, perheen selvittyä kriisistä, jatkajien ja luopujien välit ovat taas ainakin päällisin puolin täysin kunnossa. Lopullinen roolinsopeutus ei Marjakankaan tilalla vain onnistunut ilman sukupolvien välistä kamppailua.

Laukkanen (1994, 163) toteaa, että sukupolvenvaihdosprosessissa vaikeimpia kohtia ovat usein jatkajan ja luopujan väliset suhteet. Mitä voimakkaammista persoonallisuuksista sekä sitoutumisesta yritykseen on kyse, sitä todennäköisemmin on odotettavissa ristiriitoja sukupolvien välillä. Marjakankaan tilan esimerkki osoittaa, miten sukupolvenvaihdokseen liittyvät sosiaaliin suhteisiin liittyvät vaikeudet voivat muodostua ongelmallisiksi. Ei ole olemassa sellaista tahoja, joka opastaisi ja antaisi apua, mikäli sukupolvenvaihdoksessa ilmenee sosiaaliin suhteisiin liittyviä ongelmia. Tämä on selvä puute maatilalla sukupolvenvaihdoksiin liittyvässä neuvonnassa.

Marjakankaan tilallakaan konflikti ei ratkea ilman ulkopuolista välittäjää. Sukulaisen avustuksella perheessä saadaan viimein puheyhteys toimimaan, ja siltä osin konflikti ratkaistua. Mutta roolien sopeutus ei Marjakankaan tapauksessa tapahdu erityisesti vaiheittain, vaan konflikti pakottaa luopujat hyväksymään muuttuneen tilanteen varsin äkillisesti. Toisaalta tilanne vaatii myös jatkajilta todellista vastuuseen tarttumista. Susanna kiteyttää sukupolvenvaihdokseen liittyvät tunteet varsin osuvasti kuvatessaan, miten sukupolvenvaihdos Marjakankaan tilalla toteutui juuri vastuun ottamisen ja siitä luopumisen prosessina. Ja siitähän sukupolvenvaihdoksessa perimmältään onkin kyse. Prosessi on ollut kipeä kaikille sen osapuolille, mutta lopulta kaikki kuitenkin selvisivät siitä.

Kyllä siinä sukupolvet riiteli ja asiat riiteli hetken aikaa keskenään, ennen kuin sitte molemmat lähti omiin uomiinsa ja osasitte ottaa vastuuta siitä. Seki, että me osattiin ottaa vastuu tästä maatilasta ja että he luopu. Ja mä ymmärsin luopua siitä kylällä elämisestä [naurahtaa] kyllä siinä oli monenlaisia. – – kyllä siinä varmaan kyseenalaistettiin kaikki asiat, ennenkö sitte loppujen lopuksi nyt on kaikki hyvin. Kyllä se varmaan semmonen oma koulunsa on tähän ollu kuitenkin. (Susanna)

Sukupolvenvaihdoksen lopullisen roolinsopeutuksen vaiheen saavuttaminen, joka tarkoittaa jatkajan siirtymistä todellisen päätöksentekijän rooliin ja luopujan asettumista konsultin rooliin, on sukupolvenvaihdoksessa ratkaiseva vaihe (Handler 1992, 94). Tässä vaiheessa luopuja voi parhaimmillaan hyödyntää kokemustaan maanviljelijänä toimimisestaan ja toimia merkittävänä henkisenä tukena jatkajalle. On havaittavissa, että huolimatta ristiriidoista, joita sukupolvien välille helposti sukupolvenvaihdostilanteissa muodostuu, jatkajat antavat suuren

painoarvon vanhan polven kokemukselle ja näkemykselle. Vuosikymmenten työskentely maatalouden parissa on tehnyt luopujista oman alansa kiistattomia asiantuntijoita, joiden kokemukseen myös jatkajien on mahdollista tarvittaessa nojata. Tilanpitoa aloitteleva viljelijä ei välttämättä osaa nähdä asioita samoin, kuin työtä koko ikänsä tehnyt alan ammattilainen.

Tapio: – – jos huomaa, että ite tuijottaa yhteen asiaan, että tämä on näin, niin isä näkee sen ympäristön kokonaisuuden siinä ympärillä. Että se on kyllä hyvä.

SO: Koetko että, jos jossaki asiassa tarviit sitä tietoo niin sitä saa?

Tapio: Juu kyllä. Joskus saa ehkä pyytämättäki, mutta pyytämällä ainaki [nauraa].

8.4 Sukupolvenvaihdos ja ihmissuhteet

On hyvin tavallista, että sukupolvenvaihdoksen jälkeinen roolien uudelleenmuotoutuminen ottaa oman aikansa ja johtaa konflikteihin. Onhan sukupolvien väliset hankaluudet kautta aikojen liitetty maatalojen sukupolvenvaihdoksiin (ks. esim. Pråhl-Ollila 1997, 71). Sukupolvenvaihdoksen jälkeinen aika vaatii etenkin luopujilta tarkkanäköisyyttä ja hienotunteisuutta tilaan liittyvissä asioissa, sillä jatkaja kokee herkästi luopujan puuttumisen tilaa koskeviin asioihin jatkajaan ja tämän tekemään työhön kohdistuvana arvosteluna. Hyvin yleisesti sukupolvien väliset konfliktit sukupolvenvaihdoksen jälkeen kiteytyvät tilaan liittyviin käytännön asioihin, joihin vanhan polven on usein vaikeaa olla sekaantumatta.

Jos menee kysymään väärällä ajalla jostaki, että ookko tehny ja onko tehty sitä ja onko tehty tätä ja pitäis se elukka vaihtaa siihen ja.. Niin kyllähän se justiin nuissa tilan asioissa. – – tulee aina jotain ristiriitoja. Tai tietysti vähä siitä kiinni, että meikäläinen on aika hyvä neuvoon huomaamattaan [nauraa]. (Sinikka)

Useilla tiloilla sukupolvien lähekkäin asuminen tuo tilanteeseen omat haasteensa. Luopujille tilan asioista huolehtiminen eläköitymisen jälkeen on tasapainoilua riittävän ja taas toisaalta liiallisen puuttumisen välimaastossa. Toisinaan on vaikeaa tietää, miten pitäisi toimia.

– – *pitäs asua kaukana ja kuitenkin sitte likellä. Ja ei saa sekaantua, mutta pitäs sekaantua [huokaa]. (Sinikka)*

Omien neuvojen ja näkemysten esiintuominen liittyy osaltaan vaikeuteen irrottautua tilasta ja lakata huolehtimasta. Vaikka virallisesti tila olisikin siirtynyt nuoren polven hallintaa, henkisesti tasolla irtautuminen ei käy luopujille yhtä helposti. Jatkajien keino välttää sukupolvien välisiä ristiriitoja onkin usein vain pitää kiinni omasta näkemyksestään hoitaa tilaan liittyvät asiat omalla tavallaan ja jättää vanhan polven huomautukset suuremmitta huomioita.

Jarmo: *Kyllähän niitä voi joskus vaivata, ko mulla on joku homma tekemättä. Ne kahtoo, että tuoki ois hyvä tehdä*

SO: *Tulleeko ne sanomaan siitä?*

Jarmo: *Kyllä ne voi joskus sanuaki, mutta sillä lailla ko tuttuja ollaan, niin mun täytyy vain ajaa omaa linjaa, että mä teen niinku minä teen, mun tyylillä [nauraa].*

Kyllä ne tietysti siellä joskus aina välillä pitää niitä palavereja sitä ja tätä ja tuota. Mutta en mä nyt jaksa stressata niistä. Vähä jättää omaan arvoonsa sitte, jos tulee jotain oikein sanomista. (Pirjo)

Mikäli tilanpitoon liittyvät roolit ovat selvät ja myös luopuja ymmärtää oman paikkansa, ei arjen ristiriidoista synny suurempaa yhteenottoa. Vaikka erimielisyyksiä arjen asioissa tulisikin, luopuja ymmärtää vastuun tilasta olevan nyt jatkajalla.

Kyllä minä ainaki sanua paukahan [nauraa] Markon kans toisinaan. Se nyt on vähä niin, että se on kova tekkeen, mutta se ei kaikkia ossaa aina vielä aatella etteen päin, että miten se menis paremmin. Niin siinä tulee erimielisyys. Mää joskus sanon, että tee miten tykkäät sitte [nauraa] ja lähen käveleen. (Martti)

Marjakankaan tilalla sukupolvenvaihdoksen yhteydessä koettu konflikti vaikuttaa sukupolvien välisiin suhteisiin vielä pitkän ajan päästä sillä tavalla, että luopunut viljelijäpari

välttää kaikin keinoin ajautumasta jatkajien kanssa uusiin ristiriitoihin. Pidättäytymällä käymästä tilalla ja olemalla puuttumatta tilan asioihin luopujat viestivät jatkajille ymmärtäneensä oman asemansa ja jatkajan aseman.

Harvoin mä käyn siellä. En mä viihtä mennä sen takia, ettei tuu vaan mitään [nauraa]. Että ne käy täällä ja jos ne soittaa, että tulla poikia kahtoon, niin mä tuun, mutta jos mä meen sinne lapsenammaksi, niin en mä hevillä tupahan mee. Että mä sillä lailla oon aatellu, että parasta ku pysyy pois [nauraa], ettei tuu mitään sanomista. (Leila)

Välttämällä erityisesti tupaan menemistä vanha emäntä haluaa tehdä tietäväksi, ettei halua kyseenalaistaa nuoren emännän asemaa, emännän paikkaa ja tekemisen tapaa. Talonpoikaisesta ajattelusta käsin maalaistalon tupa on mitä suuremmassa määrin juuri emännän aluetta, joten maalaistalon tuvassa on varsin konkreettisesti muodossa kyse Silvastin (2001, 194) kuvaamasta ”perinteisestä naisten arenasta”, jolla nuoren ja vanhan emännän väliset konfliktit hyvin usein käydään. Kun vanha emäntä ei astu jalallaan konfliktien areenalle, sukupolvien välit voivat pysyä hyvinä. Toisaalta Leila tuo esille myös sen tosiasian, ettei anopin ja miniän usein monimutkaiseksikin kuvattua suhdetta voida kytkeä pelkästään maalaistalon kontekstiin. Viime kädessä kyse on kuitenkin myös persoonallisuuksista. Leilan tapauksessa hänen suhtautumisensa myös toiseen miniäänsä on hyvin samanlaista kuin hänen suhtautumisensa tilalle emännäksi tulleeseen Susannaan.

Kyllä se on tämä miniän ja anopin suhekin vähä semmonen [nauraa]. En mä tiiä, se kait johtuu ihmisestä, että minäki oon kyllä vähä semmonen, että en mä kyllä oo mikää semmonen, että mä nyt kaulailen enkä.. Että mä oon vähä semmonen täytyy sanua, että toisenki miniän kaas, että harvoin käyään siellä, enkä soitakkaan. Kerran vuojessa voin soittaa. Koitan pitää semmoset vähän viileet välit [nauraa], ettei tarvi sanua, että puuttuu asioihin. (Leila)

Tilalle muuttava puoliso on sukutilan näkökulmasta kuitenkin aina jossakin määrin ulkopuolinen. Tämä tulee esille juuri maatiloihin yleisesti liitetyissä miniäkertomuksissa (ks. esim. Määttänen 1993). Tämä tutkimus antaa kuitenkin viitteitä myös siihen suuntaan, ettei ulkopuolisuus ei ole siinä mielessä sukupuolisidonnaista, että se koskisi vain naispuolisia

puolisoita. Myös tilalle muuttava miespuolinen puoliso kohtaa asian jokseenkin samalla tavoin. Hän on tilan näkökulmasta toisen suvun edustaja ja kenties jopa uhka tilan säilymiselle naispuolisen jatkajan suvussa.

Mäkimaan tilalla Pirjon puoliso työskentelee oman tilansa hoidon ohessa myös vaimonsa tilalla. Naispuolisena jatkajana Pirjo tarvitsee miehistä apua onnistuakseen tilan pyörittämisessä ja myös Pirjon vanhemmat ymmärtävät, että puolison suhtautuminen tilanpitoon on jopa ratkaisevaa Pirjon jatkajuuden kannalta.

– – sitä vaan käskettiin Pirjon kysyä, että lähteekö se Mika, että rupiaako se navetoimaan. Että eihän siitä yksin tuu mitään. (Sinikka)

Vaikka on ollut alusta asti selvää, että Pirjo tarvitsee tilan pyörittämiseen miehensä tukea, Pirjon vanhemmat sulkevat Mikan ulos tilaan liittyvissä asioissa.

– – tavallaanhan Mika on ulkopuolinen. Että ehkä siellä pitäis pikkusen hienosäättöä vielä saaha [nauraa]. – – Ko on ihmisiä, jotka on toisten työn tekijöitä ja on ihmisiä, jotka on yrittäjiä. Mää luokittelisin Mikan sinne palakkatyöläiseks. (Sinikka)

Sinikkaa kaiheraa, ettei Mikalla ole maanviljelyksessä tarvittavaa yrittäjähänkeä ja se, ettei Pirjo ei saa mieheltään tarpeeksi tukea etenkin karjanhoitoon liittyvissä asioissa. Mikaa karjanpito ei kiinnosta, koska hän ei ole kotonaan kasvanut siihen. Voi tulkita, että Mika ei monessakaan mielessä vastaa niihin vaatimuksiin, joita Sinikka asettaa Mäkimaan tilan kannalta kulmakiviksi tilanpidon kannalta. Kun vielä lisätään, että anopin ja vävyn henkilökemiat eivät kohtaa millään tasolla, tapaus osoittaa mitä selvimmin, etteivät maatalojen sukupolvenvaihdoksiin liittyvät ihmissuhderistiriidat ole millään muotoa asetettavissa stereotyyppisesti koskemaan vain miniän ja anopin välisiä suhteita (ks. myös esim. Silvasti 2001, 186–187).

Mika ja Lasse tulee toimeen, ne pystyy keskusteleen. Sitte mäi taas, mulla on vävyn kaas oikein hyvät välit, ku me ei vaan nähä toisiamma [nauraa]. (Sinikka)

Pirjon vanhemmat eivät olisi voineet lainkaan kuvitella, että heidän vävynsä olisi ollut mukana tilakaupassa. Tilakaupan tekeminen pelkästään Pirjon nimiin on asia, joka on Pirjon vanhemmille merkittävä ennen kaikkea periaatteellisella tasolla. Vieraaseen sukuun kuuluva puoliso ei tule kysymykseenkään tilakaupan yhtenä osapuolena.

SO: Oliko se teille tärkeätä, että se tuli vaan Pirjon nimiin?

Sinikka: Oli se [huokaa] – – mehän Pirjolle sitä. – – ei sitä meinattukaan myyä Mikalle.

Vaikka Pirjon vanhemmille asia on itsestään selvä, muiden ihmisten suhtautuminen asiaan kertoo, miten voimakkaasti tilan jatkaminen yleisesti liitetään juuri miehen jatkajuuteen. Miespuolisen puolisonkin arvellaan olevan jatkajana ensisijaisempi kuin naispuolisen perillisen.

– – se on ollu yllätys muille ihmisille sillai niinku määki puhuin, että Pirjo teki sitä ja sitä ja Pirjo, niin ne vähä aikaa kahtoo, että hetkinen. No sitte joku kysyy, että onko se Pirjon? Mää sanon, että on. Että Mikalla on oma ja Pirjolla on oma, että onko se nyt vaikia käsittää. No ku iliman muuta ne aatteli, että no Mikahan siinä on, että se on Mikan. Mutta ku ei se oo sillai. (Sinikka)

Yleisimmin suurimmat sukupolvenvaihdoksiin liittyvät ristiriidat liitetään jatkajan ja luopujan välisiin suhteisiin. Jatkajan, jatkajan puolison ja luopujien lisäksi maatilalla sukupolvenvaihdoksen yhtenä osapuolena toimivat kuitenkin myös jatkajan sisarukset. Myös sisarusten väliset suhteet saattavat joutua sukupolvenvaihdostilanteessa koetukselle, sillä sukupolvenvaihdoksessa vaaditaan uhrausta paitsi jatkajalta ja luopujalta, myös jatkajan sisaruksilta. Hyvin usein sisarukset joutuvat luopumaan täysimääräisestä perintöosastaan tilan jatkuvuuden takaamiseksi ja myös he vastaavat tällä tavalla omalta osaltaan jatkuvuuden ideaalin vaatimukseen. (Silvasti 2001, 125.) Silvastin (em., 123) mukaan taloudellisiin panoksiin liittyvät aspektit saattavat nousta sisarusten välisten riitojen aiheuttajiksi varsinkin,

mikäli jatkajan sisarukset eivät ole sitoutuneet jatkuvuuden ideaaliin, eivätkä näin ollen ole valmiita luopumaan omasta edustaan jatkajan eduksi.

Tätä tutkimusta varten haastatelluista tilan jatkajista yksikään ei ole ajautunut sisarusten välisiin konflikteihin varsinaisessa sukupolvenvaihdostilanteessa. Suurin osa jatkajista arvelee, ettei sukupolvenvaihdos ole vaikuttanut sisarusten välisiin suhteisiin millään tavalla. Mikäli jatkaja ja tämän sisarukset ovat tietoisia omasta asemastaan tilan jatkuvuutta ajatellen, varsinainen sukupolvenvaihdos voikin toteutua varsin kivuttomasti (ks. esim. Keating & Little 1997, 169). Toisaalta useamman haastateltavan kohdalla nousee esille, ettei sukupolvenvaihdoksesta oikeastaan ole sisarusten kesken juurikaan puhuttu. Tilan jatkuvuuteen liittyvä puhumattomuus (ks. esim. Silvasti 2001, 108–109) näkyy varsin selvästi jatkajien ja näiden sisarusten tavassa käsitellä sukupolvenvaihdokseen liittyviä asioita.

SO: *Mitä ne [sisarukset] ajatteli siitä, että se tila jatkuu?*

Esa: *En tiää, ei oo ikinä ollu mitää puhetta.*

SO: *Siitä ei oo tullu puhetta?*

Esa: *Ei oo tullu.*

Puhumattomuus sukupolvenvaihdokseen liittyvissä asioissa saattaa johtaa siihen, että sukupolvenvaihdokseen liittyvät jännitteet purkautuvat kenties vasta ajan kuluessa sukupolvenvaihdoksen jälkeen. Kuten Marjakankaan tilalla, jännitteet voivat liittyä esimerkiksi taloudellisiin tekijöihin. Mikäli sisaruksilla ei ole käsitystä esimerkiksi tilasta maksetusta hinnasta, se voi johtaa väärinkäsityksiin ja sitä kautta sisarusten huonontuneisiin väleihin.

On mulle yhen kerran sanottu, että sää oot iliman eestä saanu tilan. – – on se jollaki lailla vaikuttanu [suhteisiin]. Mää oon sen verran kovaluontonen, että mää en oikein tykkää, että mulle sanotaan, että jos mää jotaki oon teheny ja mulle sanotaan, että sää oot iliman eestä sen saanu kaikki. Niin ei sitä monesti mulle tulla sanomaan. (Antti)

Sisarusten sukupolvenvaihdoksen jälkeen esittämä näkemys siitä, että jatkaja on saanut tilan ilmaiseksi, voi johtua paitsi tietämättömyydestä, myös puhtaasti tilan kehittämisen aikaansaamasta kateudesta. Kun jatkajat ovat kehittäneet tilaa, tila voi näyttäytyä investointien jälkeen varsin erilaiselta kuin ennen sukupolvenvaihdosta. Sisarusten näkökulmasta tilan jatkumista vastaan annettu taloudellinen uhraus ei näytä enää samalta, kuin sukupolvenvaihdostilanteessa ja sitä voi olla vaikeaa hyväksyä. Jatkajien panostusta tilan kehittämiseksi ei tällöin huomata ajatella.

Mää luulen, että sillon alakuun, ku se oli sillä mallilla, ku me muutettiin tähän, niin sillon ei ollu kellään mitään sanomista. Mutta nyt ku me ollaan kehitetty ja saatu tätä eteenpäin, niin siinä on vähä jonkunlaisia ajatuksia tullu. (Susanna)

8.5 Luopumisen vaikeus

Luopumisen tuskaa kokivat lähes kaikki tähän tutkimukseen osallistuneet luopujat. Tosin luopujat itse eivät läheskään aina osanneet eritellä luopumiseen liittyviä tunteitaan, vaan monissa tapauksissa luopumisen vaikeus oli huomioitu lähipiirissä. Luopumisen vaikeus liittyy olennaisesti viljelijöiden voimakkaaseen paikkasuhteeseen, joka syntyy kodin ja työn yhteen kietoutumisen seurauksena (Silvasti 2001, 129, 283). Luopuminen maatilayrityksestä tarkoittaa usein muuttamista pois kotitalalta uudelle asuinpaikalle ja tilalta muuttaminen on vaikeaa etenkin kotitaltaan muuttavalle vanhalle isännälle.

Sillon alakuun justiin sillon se muuttohomma ja se, niin sen mä huomasin, että se oli isälle, se oli kova paikka. Ja se ei ois, se tuntu ensin, että se ei niinku lähe tästä millään. Että siinä piti jo pikkusen hermostua. (Esa)

Paitsi jatkajan, myös luopujan puolison, joka usein on muuttanut tilalle muualta, voi olla vaikeaa ymmärtää sitä tunneperäistä sitoutumista, mikä liittyy kotitilaan.

– – määhän oon, ku mää oon muuttanu paikasta toiseen ja mulla ei oo kotipaikkaa sillai, niin en mää osannu sitä arvioia sitte, että se on hirveen tärkeä joku paikka [nauraa]. – – mää kuvittelin sillai, että nyt mää oon vapaa tästä paikasta. Tää ei niinku enää piä mua mitenkään kiinni, että saa mennä ihan mihin vaan, että minkä paikan Suomesta löytää, niin voi mennä sinne, mutta ku ei se ollu niin [nauraa]. (Sinikka)

Lähes kaikissa tapauksissa vanha viljelijäpari on jäänyt asumaan tilan läheisyyteen sukupolvenvaihdoksen jälkeen. Tämänkaltainen asumisjärjestely mahdollistaa tilan töissä avustamisen, mutta on ilmeisen tärkeää myös siitä syystä, että ratkaisun myötä jonkinlainen yhteys tilalle voi säilyä sukupolvenvaihdoksen jälkeenkin.

Lähes kaikilla luopujasukupolven viljelijöillä on kokemusta useamman sukupolven yhteisasumisesta ajalta, jolloin he itse ovat tulleet tilan jatkajiksi. Haastattelujen kuluessa tulee kuitenkin selväksi, ettei yhteisasumista enää juurikaan pidetä varteenotettavana vaihtoehtona sen paremmin luopujien kuin varsinkaan tilan jatkajien keskuudessa (ks. esim. Silvasti 2001, 195; Villa 1999, 336–337). Joillakin tiloilla vanha isäntä on saattanut ehdottaa asumista saman katon alla, mutta ehdotus on muiden asianosaisten toimesta tyrmätty.

– – ku Toivo aina [sanoo], että asuttiinhan mekin. Mutta minä en halua kenenkään nurkissa ruveta asumaan. Kyllä se on semmosta nykyaikana.– – ja eihän ne nuoret halua, ei ne halua enää vanhojen kanssa ruveta samaan, enkä minäkään. – – kyllä se on parempi, että saa olla omissa rauhassa. (Annikki)

Annikki perustelee vanhan ja nuoren polven erillään asumista ”oman rauhan tarpeella”, juuri samoin, kuin Silvastin (2001, 196) haastattelemat viljelijät. Silvastin (em.) mukaan lausuma viittaa ajatukseen perheen privatisoitumisesta eli siihen, että perhe nähdään nykyään yhä yksityisemmässä valossa. Jo se, että sukupolvet usein asuvat lähekkäin, vaatii sekin oman sopeutumisensa. Senkin vuoksi yhteisasuminen olisi vielä mahdottomampi ajatus.

SO: Mitä omalta kohalta ajattelisit sitä, että mitä olis asua sitte saman katon alla eri sukupolvet?

Jarmo: *En määhän usko, ei se oo oikeen kyllä. Ei me haluttais sitä. Eikä sitä varmaan äitikkään haluais samanlaista elämää mitä silloin on. – – Eihän se sillä tavalla, kyllähän siihen oppii elähän ja asuhun ja olehen. Ja siinäki oli kuitenkin yläkerrassa ja alakerrassa oli tietty elämän vapaus kuitenkin, mutta ihan sieltä on varmasti isästäkin lähtenyt esitys, että tehdä oma talo. – – Aivan tuntuu välillä, että varmaan on ollu vaimollekin muutos tulla tähän anopin ikkunan alle [nauraa], ku lähellä asuu nekin tuosa.*

Sukupolvenvaihdoksen jälkeinen siirtyminen viljelijästä eläkeläiseksi on luopujalle usein henkisesti kova paikka, sillä tilasta luopumisen vaikeus liittyy myös vaikeuteen luopua viljelijän ammatti-identiteetistä, joka on määrittänyt yksilön elämää hyvin voimakkaasti lapsuudesta alkaen. Koska viljelijät kiinnittyvät tunnetasolla voimakkaasti työhönsä ja tilaansa sekä maahan ja tilaan paikkana, eläköityminen tarkoittaa luopuvalle viljelijälle paitsi minäkuvan materiaalsen, myös sosiaalisen ja symbolisen perustan kadottamista. (Silvasti 2001, 138.) On tavallista, että vasta ajan kanssa luopuja sopeutuu luopumiseen ja muuttuneeseen elämäntilanteeseen. Näin käy myös Sinikan puolison kohdalla.

Sinikka: *– – tavallaan se on hyvä, että sillä on ollu sitä kiirettä sillai, että se ajatus on jääny pois, mikä sillä iski silloin [huokaa] siinä sukupolvenvaihdoksen aikana, että tavallaan se, että ei oo mitää.*

SO: *Sekö siinä tuli?*

Sinikka: *Että ku hän ennen oli maanviljelijä ja nyt hän on ei mitään.*

Koska yksilön identiteetti on vahvasti kytkeytynyt maanviljelijän ammattiin, luopuminen voi johtaa koko elämän tyhjentymiseen ja arvottomuuden tunteisiin. Luopumisen prosessissa luopuja joutuu purkamaan minäänsä vahvasti määrittäneen aktiiviviljelijän identiteetin ja etsimään elämälleen uutta sisältöä. (Silvasti 2001, 137, 291.) Vanheneminen ja terveydentilan heikkeneminen on yksi tekijä, joka helpottaa tilasta luopumista. Toisaalta luopumisprosessia helpottavat tilan ulkopuoliset kiinnostuksen kohteet. (Handler 1992, 92–93.) Muun muassa luottamustoimet, harrastukset ja tilaan liittyvien sivuelinkeinojen kehittäminen ovat tähän tutkimukseen osallistuneiden luopujien keinoja irtaantua yrityksestään.

Tänä päivänä luopuminen tapahtuu monissa tapauksissa varhaisemmassa vaiheessa kuin vielä muutamia vuosikymmeniä sitten, jolloin vanhat isännät ja emännät olivat varsin iäkkäitä luopuessaan tilanpidosta. Tämän tutkimuksen perusteella luopumistuella ja siihen liittyvillä ikärajoilla on monissa tapauksissa suoraan merkitystä sukupolvenvaihdosten toteutumisen aikatauluun, joten luopumistukijärjestelmän perimmäinen tarkoitus sukupolvenvaihdosten aikaistamiseksi näyttää monissa tapauksissa toteutuvan suunnitellusti. Varhaisempi luopuminen voi joissakin tapauksissa mahdollistaa luopujille tilanpidosta luopumisen paremmassa fyysisessä kunnossa kuin aikaisemmin. Tällöin eläkeläiseksi siirtyminen voi aiheuttaa luopujalle arvottomuuden tunnetta myös sitä kautta, että vaikka vielä pystyisi työskentelemään, kukaan ei enää kaipaa eläkeläisen työpanosta. Toisaalta Leilan mainitsema uuden teknologian tulo maatalouteen omalta osaltaan helpottaa luopumista. Uuteen teknologiaan perehtyminen kun näyttäytyy vanhemmalle väelle usein hankalana asiana. (ks. esim. Handler 1992, 93.)

– – kyllä tuntus, että sitä vielä tekiskin jotakin, mutta en määhä navetassakaan.. semmosia tietokoneita ja kaikkee, ei niistä ymmärrä mitään. (Leila)

Perheyrietyksestä luopumiselle on tyypillistä, että vaikka alkuvaiheessa luopuminen koetaan vaikeaksi, myöhemmin sukupolvenvaihdos koetaan kuitenkin ennen muuta helpottavana asiana (Laukkanen 1994, 141). Tämä tuli esille myös tässä tutkimuksessa. Vaikka ajatusta vastuun siirtymisestä seuraavalle sukupolvelle aluksi olisi vierastettukin, päällimmäisenä tunteena sukupolvenvaihdoksessa on luopujilla lopulta helpotuksen tunne.

– – tavallaan se sillä tavalla [oli] helepotus, että ei tarvinnu sillä lailla huolehtia enää. – – Mehän niin kauan jo puhuttiin, mutta kyllä se alakuun tietten oli vähä semmonen, tai sitä aatteli, että kyllä me nyt tässä vielä ois. Mutta kyllä nyt jo sitte aattelee siitä, että ei me ois jaksettu varmaan täyspainosesti. Ja sitte se menee semmoseks, että sehän on, että kun on niinku tavallaan oma yritys ja sitte ku tulee vanhemmaks, niin ei sitä taho enää jaksaa ja sitte sitä pitäs koko ajan kehittää ja pitää sitä yllä, niin ei me ois enää. Että kyllä se – – aattelee nyt, että oli se hyvä päätös. Ja nyt jos pitäs aattelee, että iltaa aamua pitäs navetalla, ainahan siellä piti monta kuukauttakin ennen ku sai lomittajan, niin oli se helepotus ja saa sitte olla vähä. Ettei tarvi aina olla lähtemässä. (Annikki)

Luopumiseen liittyvä helpotuksen tunne kytkeytyy selvästi ennen muuta vastuusta irtaantumiseen, mutta täydellinen irrottautuminen tilasta henkisellä tasolla ei käy tilalla koko ikänsä asuneelle ja työskennelleelle viljelijälle kuitenkaan helposti. Tilaan liittyvät asiat pysyvät mielessä vielä pitkään sukupolvenvaihdoksen jälkeenkin. Marttikin tunnustaa vastuun siirtymisen olevan helpottavaa, mutta myöntää edelleen kantavansa huolta tilaan liittyvistä asioista, vaikkei varsinaisesti pitäisi.

Kyllä se selvästi oli sillä lailla helpotus, ja kyllä se nytkin. Kyllähän niitä murehtii kaikkia, karjan ja koneihen, ei sitä nyt voi sanua, ettei ne oo, mutta ei ne nyt oo enää sillä lailla kuitenkaan. Ei ainakaan sais, eikä tarteis niin olla.
(Martti)

9 POHDINTA

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli osoittaa, että maatilalla tapahtuva sukupolvenvaihdos on mitä suuremmassa määrin paitsi taloudellinen toimi, myös sosiaalinen prosessi, joka järjestyy ihmisten välisissä suhteissa. Maatilan sukupolvenvaihdoksessa on kyse vastuun ottamisesta ja vastuusta luopumisesta yhtälailla, kuin on kyse omaisuuden siirtymisestä seuraavan sukupolven hallintaan. Onkin huomionarvoista, että sukupolvenvaihdos ei yleensä ole valmis vielä siinä vaiheessa, kun tila virallisesti siirtyy nuoren polven omistukseen ja hallintaan, vaan prosessi jatkuu tämän vaiheen yli (ks. esim. Laukkanen 1994). Koska tutkimukseen osallistuneilla tiloilla sukupolvenvaihdoksen prosessit olivat vielä keskeneräisiä, vastuun siirtymisen prosessin läheisempi tarkastelu ei kerätyn aineiston pohjalta ollut mahdollista. Sukupolvenvaihdosprosessiin liittyvä jatkajan ja luopujan roolien sopeuttamisen prosessi ja siihen kytkeytyvä vastuun siirtyminen sukupolvelta toiselle saattaisikin avata yhden mahdollisen lisätutkimuksen aiheen, minkä tämä tutkimus voi nostaa esiin.

Sukupolvenvaihdos on tämän tutkimuksen perusteella nähtävissä prosessina, joka käsittää paitsi tilakauppaan liittyvän juridisen puolen kauppakirjoineen ja sopimuksineen, myös jatkamisen ja luopumisen osittain yhteen kietoutuneet prosessit. Nämä prosessit kytkeytyvät voimakkaasti talonpoikaisen elämäntavan skripteihin ja ovat selitettävissä näiden skriptien kautta. Jatkuvuuden ideaali on talonpoikaisen elämäntavan keskeisin skripti ja tämän skriptin käsitteen kautta tarkastellen 2000-luvulla sukutilaa jatkaneiden viljelijöiden jatkajuustarinoista on löydettävissä kaksi weberiläistä jatkajuuden ideaalityyppejä: talonpoikainen, jatkajuuteen kasvaminen ja yrittäjyyspäätöksenä syntynyt päätös tilan jatkamisesta.

Tutkimusta varten haastatelluista tilan jatkajista valtaosa on sitoutunut jatkajuuteensa jatkajuuden skriptin kautta. He jakavat talonpoikaisen elämäntavan mukaisen, jatkajuuteen kasvamisen tarinan, jossa päätyminen tilan jatkamiseen kytkeytyy vahvasti tilan jatkajaksi sosiaalistumiseen. Viljelijät ovat omaksuneet talonpoikaisen elämäntavan skriptit hyvin voimakkaasti ja se näkyy myös heidän jatkajuutta koskevissa valinnoissaan. Silti jatkajaksi

päätymistä ei selitä yhdessäkään tapauksessa pakko tilan pidon jatkamiseen. 2000-luvulla tilan jatkajiksi tulleille tilan jatkamisessa on entistä enemmän kyse valinnasta, johon liittyy myös ammatin valintaan liittyvää pohdintaa.

Kuten Silvasti (2001, 121) toteaa, nykyään yksilön tekemän päätöksen tilan jatkamisesta voi nähdä aitona elämänpoliittisena valintana siinä mielessä, että yksilöllä on valinnan mahdollisuus ja mahdollisuus käydä läpi ammatinvalintaansa liittyvää pohdintaa. Mutta toisaalta kyse on myös pakosta tehdä valintoja. Ja on väistämätöntä, että tilan jatkamista koskeva päätöksenteko tulee aina elämänpoliittisen päätöksenteon piiriin yksilön sosiaalistumisprosessin kautta omaksumien skriptien välityksellä. Skriptit orientoivat päätöksentekoa ja jäsentävät yksilön elämää kohtaan asettamia toiveita ja odotuksia sekä määrittävät ne mahdollisuuksien rajat, joissa yksilö tekee elämänpoliittisia valintojaan.

Tutkimusten mukaan nuoremman polven viljelijäksi päätymisessä on yhä enemmän kyse yksilöä miellyttävän ammatin valitsemisesta, kuin tietoisesta vastaamisesta jatkuvuuden skriptin vaatimuksiin (ks. esim. Villa 1999). Ammattiuraan liitetyt odotukset ja toiveet sekä työn mielekkääksi kokemisen tärkeys tulivat esille myös tässä tutkimuksessa. Hyvin ratkaisevaa etenkin jatkajaksi valikoitumisessa on yksilön osoittama oma, aito kiinnostus maanviljelijän ammattia kohtaan. On nähtävissä, että viljelijän ammattia kohtaan koettu aito kiinnostus on kenties aiempaakin merkittävämpää tänä päivänä tilojen jatkuvuutta ajatellen.

Eryteisesti yrittäjyyspäätöksen kautta viljelijäksi ryhtyneille maatalan jatkajille tilanpito näyttäytyy varsin eri tavalla kuin perinteisen talonpoikaisen elämäntavan valitsemisena. Maatalousyrittäjäksi päätyminen voidaan nähdä yrittäjäksi ryhtymisen näkökulmasta samoin kuin minkä tahansa muunkin alan yrittäjäksi ryhtyminen. Tällöin keskeisessä asemassa on ennen kaikkea yksilön oma päätös maatalousyrittäjäksi ryhtymisestä, eikä taustalla ole jatkuvuuden skriptiin kietoutuvaa velvollisuutta tai pakkoa tilanpidon jatkamiseen. Yrittäjyyspäätöksen kautta syntyvän päätöksen tilan jatkamisesta voikin nähdä suuremmassa määrin perheen yhteisenä päätöksenä, kun taas talonpoikaisen elämäntavan näkökulmasta tilan jatkamispäätöksessä on kyse enemmänkin yksilöä koskevasta päätöksestä, johon liittyy yksilön toimiminen omaksumiensä kulttuuristen mallien mukaisesti.

Sukupolvenvaihdoksiin liittyvän tutkimuksen kentällä tämä tutkimus on omalta osaltaan nostamassa esiin niitä seikkoja, joita liittyy sukutilan jatkumiseen ja sukupolvien ketjuun liittymiseen. Tämä prosessi on harvoin, jos koskaan, täysin ongelmaton. Joissakin tapauksissa nuo ongelmat voivat johtaa koko sukupolvenvaihdosprosessin epäonnistumiseen. Kuitenkin tilan jatkuvuus on tämänkin tutkimuksen perusteella yhä merkittävä asia viljelijöille (ks. myös esim. Sireni 2002, 219). Tilan onnistunut siirtäminen seuraavaan polveen on asia, joka tuottaa suurta mielihyvää etenkin luopuneelle polvelle. Tunne jatkuvuuden skriptin onnistuneesta toteuttamisesta on niin voimakkaasti ylisukupolvinen, että se saa miettimään myös jo edesmenneitä sukupolvia.

– – kyllä se Saimiki [Antin isoäiti] hauassa kääntyis, jos se tietäs. Se aina sano, että kyllä Antti varmasti tulee asuun. Se oli lyöty siihen se usko. (Leila)

Tilan jatkumiseen liittyvistä epävarmuustekijöistä huolimatta, myös lähes kaikilla tutkimusta varten haastatelluilla, 2000-luvulla sukutilaa jatkaneilla viljelijöillä on edelleen halu saada tila jatkumaan heitä seuraavaan polveen. Tilatasolla näyttää jopa siltä, että jatkuvuuden skriptin jo kertaalleen hylänneellä Marjakankaan tilalla jatkuvuuden skripti tulee erityisen näkyväksi. Perheen viisi poikaa ovat ahkerasti mukana tilan töissä ja vanhemmat arvelevatkin olevan varsin todennäköistä, että joku pojista jää jatkamaan tilaa. Vaikka Antin tapauksessa jatkajaksi sosiaalistumista ei tapahtunut, Antin ja Susannan lapset näyttävät kasvavan jatkajuuteen. Ainakaan yksittäisen tilan tasolla edes jatkuvuuden skriptistä luopuminen ei siten näytäkään välttämättä tarkoittavan skriptin lopullista hylkäämistä. Jokaisella sukupolvella on mahdollisuus määritellä oma suhtautumisensa tilan jatkumista määrittäviä kulttuurisia malleja kohtaan ja sitä kautta vaikuttaa siihen, jatkuuko tilaa viljelleiden sukupolvien ketju.

Ei oo kyllä mitään paineita sillä lailla, että tähän pitää jonku jäähä. Että se elämä vie. Kyllä niistä varmaan joku jää tähän kuitenkin. (Susanna)

LÄHTEET

Apo, Satu (1993) Orjatyöstä oman kodin valtiaaksi. Näkemyksiä kahdeksasta maalaiselämän kuvauksesta. Teoksessa Ulla Piela (toim.) Aikanaisia. Kirjoituksia naisten omaelämäkerroista. Tampere, Suomalaisen kirjallisuuden seura, 125–148.

Berger, Peter L. & Luckmann Thomas (1994) Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Tiedonsosiologinen tutkielma. Helsinki, Gaudeamus.

Churchill, Neil C. & Hatten, Kenneth J. (1987) Non-market Based Transfers of Wealth and Power: A Research Framework for Family Businesses. *American Journal of Small Business* 11 (3), 53–66.

Dumas, Colette & Dupuis, Jean Pierre & Richer, Francine & St. Cyr, Louise (1995) Factors That Influence the Next Generation's Decision to Take Over the Family Farm. *Family Business Review* 8 (2), 99–120.

García-Álvarez, Ercilia & López-Sintas, Jordi & Saldaña Gonzalvo, Pilar (2002) Socialization Patterns of Successors in First- to Second-Generation Family Businesses. *Family Business Review* 15, 189–204.

Giddens, Anthony (1995) Elämää jälkitraditionaalisessa yhteiskunnassa. Teoksessa Ulrich Beck, Anthony Giddens & Scott Lash (toim.) *Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio*. Jyväskylä, Vastapaino, 83–152.

Gronow, Jukka & Töttö, Pertti (1996) Max Weber – Kapitalismi, byrokratia ja länsimainen rationaalisuus. Teoksessa Gronow, Jukka & Noro, Arto & Töttö, Pertti (1996) Sosiologian klassikot. Helsinki, Gaudeamus. 262–329.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere, Vastapaino.

Fennell, Rosemary (1981) Farm Succession in the European Community. *Sociologia Ruralis* 21 (1), 19–42.

Handler, Wendy C. (1992) Keskinäinen roolien sopeuttaminen yrittäjän ja seuraavan polven perheenjäsenten välillä. *Avainsektori* 2, 75–100. Alkuperäinen artikkeli julkaisussa *Entrepreneurship: Theory and Practice*, 15 (1), 37–51.

Hangasmaa, Leena (2002) Maa, tila ja talous. EU-suomalaisen maanviljelijän jatkuvuuden luomisen prosessit muutoksen ajassa. *Etnologian pro gradu – tutkielma*. Jyväskylän yliopisto.

Hastings, M (1984) Succession on Farms. *Journal of Agricultural Manpower Society*, 8, 4–8.

Hautala, Taru T. (2006) Osaamisen ja johtajuuden siirto ravitsemisalan perheyritysten sukupolvenvaihdoksessa. *Acta Wasaensia* No 158. Vaasan yliopisto.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2008) Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki, Gaudeamus.

Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula (2009) Tutki ja kirjoita. Helsinki, Tammi.

Heinonen, Jarna & Paasio, Kaisu & Pukkinen Tommi (2006) Asiantuntijasta/johtajasta yrittäjäksi. Teoksessa Heinonen, Jarna & Kovalainen, Anne & Paasio, Kaisu & Pulkkinen, Tommi & Österberg, Johanna (2006) Palkkatyöstä yrittäjäksi. Tutkimus yrittäjäksi ryhtymisen reiteistä sosiaali- ja terveystalalla sekä kaupallisella ja teknisellä alalla. Työpoliittinen tutkimus, 79–161.
http://www.tek.fi/ci/pdf/julkaisut/palkkatyosta_yrittajaksi2006.pdf [viitattu 25.10.2011]

Hugron, P. (1991) L'entreprise familiale. Modèle de réussite du processus successoral. Montreal: L'Institute de Recherches Politiques et les Presses HEC.

Hutson, John (1987) Fathers and Sons. Family Farms, Family Business and the Farming Industry. Sociology 21 (2), 215–229.

Huuskonen, Visa (1992) Yrittäjäksi ryhtyminen. Teoreettinen viitekehys ja sen koettelu. Turku, Turun kauppakorkeakoulun julkaisuja. Sarja A-2:1992.

Härkki-Santala, Maria (2002) Oman elämänsä ehtoisa emäntä. Maatilan emännän emäntäkuva työn mielekkyyden ja muutoksen näkökulmasta. Tampere, MC-pilot.

Högbacka, Riitta (2003) Naisten muuttuvat elämänmuodot maaseudulla. Helsinki, Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Katila, Saija (2000) Moraalijärjestyksen rajaama tila: Maanviljelijä-yrittäjäperheiden selviytymisstrategiat. Helsingin kauppakorkeakoulu.

Keating, Norah C. & Little, Heather M. (1997) Choosing the Successor in New Zealand Family Farms. *Family Business Review* 10 (2), 157–171.

Koch-Achelpöhler, Volker (1998) Bestimmungsgründe für die Berufswahl von Hofnachfolgern. *Berichte über Landwirtschaft* 76 (2), 292–308.

Koiranen, Matti (2000) Juuret ja siivet. Perheyriksen sukupolvenvaihdos. Helsinki, Oy Edita Ab.

Korkiakangas, Pirjo (1996) Muistoista rakentuva lapsuus. Agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikkien muistelussa. Helsinki, Kansatieteellinen arkisto 42.

Kortteinen, Matti (1992) Kunnian kenttä. Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona. Hämeenlinna, Hanki ja jää.

Lassila, Hilikka (2005) Matkailutilan sukupolvenvaihdos talonpoikaisten arvojen ohjaamana prosessina. Jyväskylän Yliopisto.

Laukkanen, Seppo (1994) Sukupolvenvaihdos perheyriksessä: Inhimillinen näkökulma. Lisensiaattitutkimus. Tampereen tekninen korkeakoulu, tutkimusraportteja 3/1994.

Lemetyinen, Telle & Toivonen, Tarja (2004) Nuoret maatilayrittäjät. Maataloussuuntautuneiden ja monialaisten maatilayrittäjien yrittäjäyyspäättös, nykypäivä ja tulevaisuus Etelä-Pohjanmaalla ja Pohjois-Karjalassa. Helsingin yliopisto. Seinäjoki,

Longenecker, J.G & Schoen, J.E (1978) Management Succession in the Family Business. *Journal of Small Business Management*, 7, 1–6.

Mann, Stefan (2007) Tracing the Process of Becoming a Farm Successor on Swiss Family Farms. *Agriculture and Human Values* 24, 435–443.

Määttänen, Kirsti (1993) Äidit ja tyttäret, anopit ja miniät. Teoksessa Ulla Piela (toim.) *Aikanaisia. Kirjoituksia naisten omaelämäkerroista*. Tampere, Suomalaisen kirjallisuuden seura, 149–164.

Pitts, Margaret J. & Fowler, Craig & Kaplan, Matthew S. & Nussbaum, Jon & Becker, John C. (2009) Dialectical Tensions Underpinning Family Farm Succession Planning. *Journal on Applied Communication Research* 37 (1), 59–79.

Pråhl-Ollila, Mia (1997) Selviytyjiä, epätietoisia ja putoajia. Nuoren viljelijäväestön erilaistuminen. *Maatalousyrittäjien eläkelaitos*.

Pyykkönen, Perttu (2001) Sukupolvenvaihdokset ja tilanpidon kehittäminen. Helsinki, Pellervon taloudellisen tutkimuslaitoksen työpapereita N:o 49.

Rantamäki-Lahtinen, Leena (2011) Maaseudun yrittäjyys. Teoksessa Niemi, Jyrki & Ahlstedt, Jaana (toim.) *Suomen maatalous ja maaseutuelinkeinot 2011*. Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus. Julkaisuja 111, 10–13.

Saaristo, Kimmo & Jokinen Kimmo (2004) Sosiologia. Juva, WSOY.

Savolainen, P (1991) Kvalitatiiviset tutkimustavat suomalaisessa kasvatustieteessä. Aikakauskirja Kasvatus 22 (5–6), 451–458.

Silvasti, Tiina (2001) Talonpojan elämä. Tutkimus elämäntapaa jäsentävistä kulttuurisista malleista. Helsinki, Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Sireni, Maarit (2002) Tilansa tekijät. Tutkimus emännyydestä ja maatilasta naisen paikkana. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja N:o 56.

Suutarinen, Juha (2009) Maatalousyrittäjien henkinen hyvinvointi ja jaksaminen. Julkaisussa Niemi, Jyrki & Ahlstedt, Jaana (toim.) Suomalainen maatalous ja maaseutuelinkeinot 2009. Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskuksen julkaisuja 109, 62–64.

Symes, D.G (1990) Bridging the Generation. Succession and Inheritance in a changing World. Sociologia Ruralis 30 (3-4), 280–291.

Vesala, Kari Mikko (2004) Yrittäjyys ja uhkakuvat. EU maanviljelijöiden asenteissa. Teoksessa Nirrko, Juha & Vesala, Kari Mikko (toim.) Kirjoituksia maan sydämeltä. Tutkimusnäkökulmia maanviljelijöiden kilpakeruuaineistoon. Helsinki, Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Vihinen, Hilikka (2004) Maatalous politiikkana EU-maassa. Maan sydämeltä –aineiston ja Jorwerdin asukkaiden poliittisen puheen tulkinta. Teoksessa Nirrko, Juha & Vesala, Kari

Mikko (toim.) Kirjoituksia maan sydämeltä. Tutkimusnäkökulmia maanviljelijöiden kilpakeruuaineistoon. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Villa, Mariann (1999) Born to be Farmers? Changing Expectations in Norwegian Farmers' Life Courses. *Sociologia Ruralis* 39 (3), 328–342.

Vuorisalo, Sanna (2009) Kokkolasta kuntaliitosten myötä suurin maidontuottaja. *Tietosarka* 3/2009. TIKEn, Maa- ja metsätalousministeriön tietopalvelukeskuksen uutiskirje.
<http://tike.multiedition.fi/tike/tietosarka/2009/kesakuu/> [viitattu 20.10.2011]

Väre, Minna (2007) Determinants of farmer retirement and farm succession in Finland. MTT Agrifood Research Finland. *Agrifood Research Reports* 93.

Väre, Minna (2009) Suomalainen maatila. Teoksessa Niemi, Jyrki & Ahlstedt, Jaana (toim.) *Suomen maatalous ja maaseutuelinkeinot 2009*. Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus. *Julkaisuja* 109, 16–19.

Väre, Minna (2011) Suomalainen maatila. Teoksessa Niemi, Jyrki & Ahlstedt, Jaana (toim.) *Suomen maatalous ja maaseutuelinkeinot 2011*. Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus. *Julkaisuja* 111, 14–17.

Elektroniset lähteet:

Keski-Pohjanmaan liitto. Tietoja Keski-Pohjanmaasta.

http://www.keski-pohjanmaa.fi/nyt/page.php?page_id=18 [viitattu 20.10.2011]

Mela (Maatalousyrittäjien eläkelaitos). Luopuminen maataloudesta. <http://www.mela.fi/Elaketurva/Luopumistuki/Luopuminen-maataloudesta> [viitattu 20.10.2011]

MTK Keski-Pohjanmaa. Vilja-ala pieneni Keski-Pohjanmaalla. http://www.mtk.fi/liitot/keskipohjanmaa/ajankohtaista/uutiset_2010/fi_FI/Maataloustilastot_2010/ [viitattu 20.10.2011]

Suomen virallinen tilasto (SVT): Työssäkäynti [verkkojulkaisu] Helsinki, Tilastokeskus <http://www.stat.fi/til/tyokay/index.html> [viitattu 20.10.2011]

Suomen virallinen tilasto (SVT): Toimipaikkatilastot. Helsinki, Tilastokeskus. Keski-Pohjanmaan tilastoja.

<http://www.kase.fi/tilastot/tiedostot> [viitattu 20.10.2011]

Tike (Maa- ja metsätalousministeriön tietopalvelukeskus) Matilda Maataloustilastot. Alueittainen maidontuotanto 2010/2011.

<http://www.maataloustilastot.fi/alueittainen-maidontuotanto> [viitattu 20.10.2011]

Tike (Maa- ja metsätalousministeriön tietopalvelukeskus) Matilda Maataloustilastot. Maatilarekisteri. Maatilojen rakenne 2010.

<http://www.maataloustilastot.fi/maatilojen-rakenne> [viitattu 20.10.2011]

Tike (Maa- ja metsätalousministeriön tietopalvelukeskus) Matilda Maataloustilastot. Maatilarekisteri 2009.

http://www.maataloustilastot.fi/maatilarekisteri_fi [viitattu 20.10.2011]

Liite 1: Taustatietolomake haastateltaville

Tilan nimi: _____

Haastateltavat: _____ synt.vuosi: _____

_____ synt.vuosi: _____

_____ synt.vuosi: _____

_____ synt.vuosi: _____

Sukupolvenvaihdoksen ajankohta: _____

Tilan päätuotantosuunta: _____

(aikaisempi, jos muuttunut spv:n jälkeen: _____)

muu yritystoiminta: _____

peltopinta-ala: omaa _____ ha

vuokrattua _____ ha

metsäpinta-ala: _____ ha

Liite 2: Teemahaastattelu jatkajat

1 Tilan historia

2 Lapsuus maatilalla

- osallistuminen?
- sisarukset?
- ammattihaaveet?
- opiskelu, muut elämän kuviot?

3 Tilan jatkaminen

- miten ajatus tilan jatkamisesta syntyi? Milloin?
- mitkä asiat siihen vaikuttivat?
- ammatillinen koulutus?
- puolison asema, mielipide?
- sukutilan jatkuvuus? mitä merkitsee?
- yrittäjäyys? yrittäjähenki? vs. maahenki?
- maanviljeliys; yritys vai elämäntapa?
- maahenki; onko jokin tilanne tai vuodenaika, jolloin voi tuntea ylpeyttä omasta työstä? omasta tilasta?

4 Sukupolvenvaihdos

- miten tilanne tuli eteen? Kenen aloitteesta?
- ketä osallisena, esim. jatkajan puolison asema?
- spv:n toteutus, esim. ulkopuolinen asiantuntija mukana? spv-päivät?
- keskustelujen onnistuminen perheen sisällä? oliko helppoa puhua?
- ristiriidat?
- sisarukset? sisarosuudet? mukana keskusteluissa?
- spv:n hinta? Miten sovittiin? Mitä mieltä spv:n hinnasta?
- nuoren viljelijän aloitustuki? merkitys spv:lle? luopumistuki?
- käytännön asiat, esim. asumisen järjestäminen? syytinki? puolison asema? avioehto?

5 Sukupolvenvaihdoksen jälkeen

- miten spv onnistui? jatkajan osa? investoinnit? miten luopuminen mielestäsi onnistui?
- hankaluudet/vaikeudet? Millaisia tilanteita?
- spv:n jälkeiset roolit? Luopujien osallistuminen, suhteet sisaruksiin spv:n jälkeen? luopujien suhtautuminen esim. investoinnit?
- mikä olennaista onnistuneessa spv:ssa? tekisitkö jotakin toisin?
- sukutilan jatkumisen merkitys jatkajalle? sukupolvien ketjuun liittyminen?

6 Tilan tulevaisuus

- jatkuvuuden tavoittelu? Onko mahdollista, että jatkuu? Toivotko?
- minkälainen kuva lapsille maanviljelijän ammatista? millä tavalla lapset mukana työn teossa, vrt. oma lapsuus? kiinnostus?
- millainen valinta, tulevaisuudessa? Ajatteletko tulevaisuuden ratkaisuja siltä kannalta, että tila voisi jatkua? esim. investoinnit?
- tilan jatkuvuuteen kohdistuvat uhat/mahdollisuudet? suunnitelmat?

Liite 3: Teemahaastattelu luopujat

1 Tilan historia

2 Oma jatkajuus

- ensimmäinen spv? Milloin toteutui? Miten toteutui?
- millainen valinta? Millaisessa maatalouden tilanteessa?

3 Jatkuvuuden tavoittelu

- toive jatkajasta? tilan kehittäminen jatkuvuutta ajatellen?
- lasten osallistuminen tilan toimintaan?
- ajatus siitä, kenestä jatkaja? lasten erilaiset taipumukset?
- miksi jatkuvuus tärkeää?

4 Sukupolvenvaihdosta kohti

- milloin ajatus spv:n ajankohdasta?
- mitkä asiat vaikutti päätökseen?
- kenen aloitteesta spv:ta lähdettiin suunnittelemaan?
- oliko jatkaja tiedossa?
- miltä tuntui ajatus spv:sta? vaikeaa/helpottavaa/haikeaa?

5 Sukupolvenvaihdos

- miten prosessi lähti liikkeelle? keskustelut perheen kesken?
- spv:n toteuttaminen, ulkopuolisen asiantuntijan käyttö? spv-päivät?
- ketä osallisena? esim. jatkajan tilanne, jatkajan puolison asema? Luopujien asema; luopumistuki?
- jatkajan sisarusten asema? suhtautuminen spv:een? sisarosuudet?
- spv:n hinta? miten syntyi yksimielisyys? Mitä mieltä hinnasta? Hinta luopujien kannalta?
- spv:n vaikutukset henkilösuhteisiin? ristiriidat?
- käytännön asiat, esim. asumisjärjestelyt? syytinki? jatkajan puolison asema, avioehto?

6 Sukupolvenvaihdoksen jälkeen

- miten spv onnistui? mitä tekisit toisin?
- mikä oli vaikeaa? yllättävää? helppoa?
- spv:n jälkeiset roolit? osallistuminen tilan toimintaan?
- mitä ajatuksia tilasta luopuminen herättää nyt? hyvää? huonoa?
- sukutilan jatkuvuuden merkitys? Tilan jatkaminen tänä päivänä?
- sukupolvien ketjussa eläminen?

7 Tilan tulevaisuus

- jatkuuko? toivotko?
- millaisia mahdollisuuksia sinulla edistää tilan jatkumista?
- millaisia uhkia/mahdollisuuksia näet tilan tulevaisuudelle?
-